

Valstybinė bibliografija skaitmeniniame amžiuje: patarimai ir naujos kryptys

IFLA darbo grupė gairėms valstybinei bibliografijai parengti

Redaktorė Maja Žumer

Vilnius
Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
2011

UDK 01.001
Va228

Versta iš: *National Bibliographies in the Digital Age: Guidance and New Directions*. IFLA Working Group on Guidelines for National Bibliographies. Edited by Maja Žumer. München, 2009.

Knygos leidybą rėmė Lietuvos Respublikos kultūros ministerija

Iš anglų kalbos vertė Tomas Auškalnis
Vertimo redaktorės: Regina Varnienė-Janssen, Nijolė Marinskienė

Va228 **Valstybinė** bibliografija skaitmeniniame amžiuje: patarimai ir naujos kryptys / IFLA darbo grupė gairėms valstybinei bibliografijai parengti ; redaktorė Maja Žumer ; iš anglų kalbos vertė Tomas Auškalnis. – Vilnius : Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2011. – 146 p.
ISBN 978-609-405-053-4

UDK 01.001

© International Federation of Library Associations and Institutions, The Hague, The Netherlands, 2009
© Vertimas į lietuvių kalbą. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2011

ISBN 978-609-405-053-4

Turinys

Įvadas	7
IFLA darbo grupės gairėms valstybinei bibliografijai parengti nariai	9
1. Istorija ir kontekstas	11
1.1. Valstybinė bibliografija	11
1.2. Privalomasis egzempliorius	11
1.3. Tarptautinės rekomendacijos	12
1.4. Naujos rekomendacijos / gairės	15
1.5. Išvada	15
2. Valstybinės bibliografijos reikšmė: vartojimas ir vartotojai	17
2.1. Kokia valstybinės bibliografijos misija?	17
2.2. Kas yra vartotojai?	18
2.3. Kokie yra informacijos poreikiai ir reikalavimai?	21
2.4. Bendrieji reikalavimai paieškai	25
2.5. Išvada	26
3. Atrankos principai	27
3.1. Įžanga	27
3.2. Bendrieji atrankos kriterijai	27
3.3. Elektroninių išteklių atrankos kriterijai	28
3.3.1. Svarstylini specifiniai elektroninių išteklių aspektai	28
3.3.2. Elektroninių išteklių, kurie kartais nepasirenkami, pavyzdžiai	29
3.4. Kitos su atranka susijusios problemos	30
3.5. Išvada	33
3.6. Atrankos kriterijai, taikomi valstybinei bibliografijai (įskaitant interneto išteklius)	33
4. Katalogavimas	35
4.1. Įžanga	35
4.2. Valstybinės bibliografijos tarnybos atsakomybė	35
4.2.1. Katalogavimo valstybinei bibliografijai apimtis	35
4.2.2. Valstybinės bibliografijos santykis su nacionalinės bibliotekos katalogu	36
4.2.3. Besikeičiantis valstybinės bibliografijos kontekstas	38
4.2.4. Išsamūs bibliografiniai įrašai	38
4.2.5. Bibliografinė apskaita ir bibliografijos standartai	39
4.2.6. Turinio standartai	40
4.2.6.1. Aprašomieji standartai	40
4.2.6.2. Dalykinių sričių standartai	41
4.2.7. Identifikavimo standartai	41

4.2.7.1. Siejamasis ISSN (ISSN-L)	42
4.2.7.2. ISTC, arba tarptautinis standartinis teksto kodas	42
4.2.7.3. ISAN, arba tarptautinis standartinis garso ir vaizdo numeris	43
4.2.7.4. ISWC, arba tarptautinis standartinis muzikos kūrinio kodas	43
4.2.7.5. ISRC, arba tarptautinis standartinis įrašo kodas	43
4.2.7.6. ISNI/ISPI, arba tarptautinis standartinis vardo / dalies identifikatorius	43
4.2.7.7. NBN, arba valstybinės bibliografijos numeris	43
4.2.8. Autoritetinių įrašų tvarkyba	44
4.2.9. Bibliografijos standartai ir semantinis saitynas	45
4.2.9.1. RDF (Išteklių aprašo modelis)	45
4.2.9.2. OWL (Saityno ontologijų kalba)	46
4.3. Valstybinė bibliografija ir prieiga	46
4.3.1. Valstybinės bibliografijos vartotojai ir vartojimas: metaduomenų elementai	46
4.4. Katalogavimo lygmuo	47
4.4.1. Su ištekliumi susietų metaduomenų lygmuo	48
4.4.1.1. Autoritetinis	49
4.4.1.2. Išsamus	49
4.4.1.3. Išplėstinis	50
4.4.1.4. Bazinis	50
4.4.2. Elektroninio ištekliaus svarba valstybinei bibliografijai	51
4.4.3. Nuolatinis tobulėjimas	51
5. Funkcionalumas ir sąsaja	53
5.1. Įžanga	53
5.2. Bendrosios rekomendacijos	53
5.2.1. Užklausų formulavimas	54
5.2.2. Rezultatų peržiūra	55
5.2.3. Rezultatų išsaugojimas	56
5.2.4. Pagalba	56
5.3. Bendrieji reikalavimai	56
5.4. Kreipties elementai	56
5.4.1. Dalykinė prieiga	57
5.4.2. Rezultatų pateikimas	59
5.4.3. Funkcionalumas	60
5.5. Funkcinis suderinamumas	61
5.5.1. Katalogavimo taisyklių suderinamumas	62
5.5.2. Tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas (ISBD)	62
5.5.3. Tarptautiniai katalogavimo principai	63
5.5.4. Funkciniai reikalavimai bibliografiniams įrašams (FRBR)	64
5.5.5. Funkciniai reikalavimai autoritetiniams duomenims (FRAD)	65
5.5.6. Išteklių aprašas ir prieiga (RDA)	65
5.5.7. Bibliografinių formatų suderinamumas	65
5.5.7.1. MARC formatai	66
5.5.7.1.1. UNIMARC	66
5.5.7.1.2. MARC 21	66

5.5.7.2. XML formatai	67
5.5.7.2.1. MARCXML	67
5.5.7.2.2. <i>MarcXchange</i>	68
5.5.7.2.3. ONIX (<i>Online Information eXchange</i>)	68
5.5.7.3. <i>Dublin Core</i>	68
5.5.7.3.1. <i>Dublin Core</i> metaduomenų iniciatyva (DCMI)	69
5.5.7.3.2. DCMI Bibliotekų taikomasis profilis (<i>DCMI Library Application Profile</i>) ...	69
5.5.8. Ženklių koduočių suderinamumas	70
5.5.9. Protokolų suderinamumas	71
5.5.9.1. Z39.50 (ISO 23950)	71
5.5.9.2. SRU/SRW	72
5.5.9.3. OAI-PMH	72
5.5.9.4. Nuolatiniai identifikatoriai	73
5.5.9.5. Universalusis ištekliaus vardas (URN)	73
5.5.9.6. Rankenėlių sistema	74
5.5.9.7. Skaitmeninis objekto identifikatorius (DOI)	74
5.5.9.8. Nuolatinis URL (PURL)	74
5.5.9.9. Archyvinis ištekliaus raktas (ARK)	74
6. Valstybinės bibliografijos organizavimas ir valdymas	79
6.1. Įžanga	79
6.2. Atsakomybė už valstybinę bibliografinę apskaitą	79
6.3. Valstybinės bibliografinės apskaitos administravimo struktūros	80
6.3.1. Nacionalinė biblioteka kaip valstybinės bibliografijos tarnyba	80
6.3.2. Valstybinės bibliografijos tarnybos kitose institucijose	81
6.3.3. Bendradarbiaujančios ir decentralizuotos valstybinės bibliografijos tarnybos	81
6.3.4. Nepriklausomos valstybinės bibliografijos tarnybos	81
6.3.5. Nacionalinės tarnybos bibliografijos standartams	82
6.4. Privalomojo egzemplioriaus teisės aktai ir savanoriškas egzempliorius	82
6.4.1. Privalomasis egzempliorius	82
6.4.2. Savanoriškas egzempliorius	84
6.4.3. Mišrus egzempliorius	84
6.4.4. Įvairių šalių privalomojo egzemplioriaus modelių pavyzdžiai	85
6.5. Verslo modelis	87
6.5.1. Valstybinės bibliografijos tikslas ir apimtis	87
6.5.2. Mokestis už valstybinę bibliografiją	88
6.5.3. Įvairių šalių verslo modelių pavyzdžiai	90
6.5.4. Intelektinės nuosavybės ir teisių klausimai	94
6.5.5. Sklaida ir rinkodara	95
6.6. Valstybinės bibliografijos duomenų tvarkymas	95
6.6.1. Pavyzdžiai	97
6.7. Valstybinės bibliografijos operatyvumas	98
6.7.1. Bendroji apžvalga	98
6.7.2. CIP programos steigimas	98

6.7.3. CIP programų pavyzdžiai	99
6.8. Valstybinės bibliografijos pateikimo formos pasirinkimas	99
6.8.1. Popierius	99
6.8.2. CD-ROM	100
6.8.3. Nuotolinė prieiga	100
6.9. Valstybinės bibliografijos efektyvumo vertinimas	101
6.9.1. Aprėptis	101
6.9.2. Operatyvumas	101
6.9.3. Naudojimasis valstybine bibliografija	102
6.10. Mokymasis iš kitų	102
7. Bendradarbiavimas su leidėjais: metaduomenų integracija ir mainai	105
7.1. Įžanga	105
7.2. Suomijos nacionalinis ONIX centras	107
7.3. Švedijos modelis	108
8. Terminų ir santrumpų žodynas	113
9. Bibliografija	125
10. Naudingos nuorodos	133
11. Priedas. Valstybinės bibliografijos numeris (<i>National Bibliography Number</i> (NBN))	145

Įvadas

2001 m. Bostone (JAV) įvyko Pasaulinis IFLA kongresas, skirtas bibliotekoms ir informacijai. IFLA Bibliografijos sekcija iškilmingai paminėjo sėkmingą baigtį dviejų reikšmingų darbų: Bell ir Langballe (2001) ataskaitos apie tai, kaip rengiant valstybinę bibliografiją pasaulyje laikomasi Tarptautinės konferencijos, skirtos valstybinės bibliografijos tarnyboms (1998 m.), rekomendacijų, ir Knutsen apžvalgos apie pasaulio šalių valstybinės bibliografijos pokyčius, įvykusius nuo 1996 m. (Knutsen, 2001).

Bibliografijos sekcijoje taip pat svarstyta, koks turėtų būti valstybinės bibliografijos atsakas į didėjančią elektroninių priemonių, ypač interneto publikacijų, svarbą. Pasitarimui baigiantis, viešnia iš Azerbaidžano išreiškė pageidavimą, kad Sekcija suteiktų patarimų ir paramą toms valstybinės bibliografijos tarnyboms, kurios dar nėra susipažinusios su tinkamais valstybinės bibliografijos rengimo metodais.

Šis leidinys – tai minėto pasitarimo rezultatas. 2002 m. buvo sutelkta darbo grupė, kurios tikslas – tobulinti rekomendacijas, naujinti pavyzdžius ir nuorodas, siekiant padėti valstybinės bibliografijos tarnyboms steigti naujas arba tobulinti esamas bibliografines paslaugas. Vėliau Darbo grupės veiklos sąrašą papildė gairių elektroninei valstybinei bibliografijai rengimas. Darbo grupė buvo įpareigota:

- parengti gaires, kurios padėtų valstybinės bibliografijos tarnyboms steigti arba tobulinti bibliografines paslaugas;
- parengti bibliografijos publikavimo elektronine forma gaires;
- parengti elektroninių išteklių registravimo ir pateikimo valstybinėje bibliografijoje gaires.

Grūpei tęsiant darbą, šios iš pirmo žvilgsnio skirtingos veiklos kryptys susipynė. Saityno nulemtos permainos ir staigus elektroninių priemonių proveržis verčia suabejoti daugeliu prielaidų, kuriomis grindžiama valstybinė bibliografija. Šiai nežinomai sričiai pažinti būtinas orientacinis žemėlapis.

Tikslinė šio dokumento auditorija yra plati. Pirmiausia jis skirtas tiems, kurie atsakingi už valstybinės bibliografijos paslaugų valdymą, ypač – naujos valstybinės bibliografijos steigimą. Be to, šis dokumentas turėtų sudominti veiklos patirtį turinčių valstybinės bibliografijos tarnybų vadovus ir specialistus, siekiančius pasinaudoti naujų technologijų ir informavimo priemonių teikiamomis galimybėmis bei pasitikti jų keliamus iššūkius.

Svarbu pažymėti, kad šis dokumentas nėra nurodomojo pobūdžio: įvairiose šalyse bibliografinė apskaita atliekama labai skirtingai; vietinius poreikius gali paveikti finansiniai, teisiniai ar kitokie praktinio pobūdžio sunkumai. Pateikiama keliolika galimų variantų, kad, atsižvelgiant į aplinkybes, būtų galima pasirinkti taikymo ar įdiegimo lygmenis, taip pat pateikiami pavyzdžiai, iliustruojantys nuostatų, kuriomis vadovaujasi skirtingos valstybinės bibliografijos tarnybos, spektrą.

Dokumentas sudarytas iš palyginti mažai susijusių skyrių, kurių kiekvienas skirtas atskirai temai. Tačiau leidinys buvo sumanytas kaip viena visuma. Skaitytojas juo gali naudotis dvejopai: skaityti visus iš eilės arba tik pavienius skyrius.

IFLA Bibliografinės apskaitos skyrius suteikė finansinę paramą, kuri padėjo Darbo grupei surengti tris pasitarimus. Jie – labai svarbus grupės veiklą skatinęs veiksnys. Pasitarimų sėkmę lėmė Čekijos Respublikos (2004 m.), Lietuvos (2006 m.) ir Prancūzijos (2007 ir 2008 m.) nacionalinių bibliotekų, kuriose jie buvo organizuoti, nuoširdus svetingumas. Darbo grupės nariai susirašinėjo elektroniniu paštu, taip pat turėjo galimybę susitikti IFLA tarptautinėse konferencijose. Ataskaitos apie darbo eigą buvo pateikiamos Bibliografijos sekcijos atvirosiose sesijose.

Darbo grupė dėkinga už kolegishką IFLA Katalogavimo, Sisteminimo ir dalykinimo, Nacionalinių bibliotekų ir kitų sekcijų paramą ir pagalbą.

Šio dokumento pasaulinė peržiūra vyko 2008 m. birželio–rugsėjo mėn. Savo pastabas pateikė Vokietijos nacionalinė biblioteka, IFLA ISBD peržiūros grupė, Danijos bibliografijos komitetas, Marcelle Beaudiquez, Pat Riva, Kongreso biblioteka ir Japonijos nacionalinė parlamento biblioteka. Recenzentų patarimai ir rekomendacijos ženkliai praturtino šį dokumentą.

Kadangi aplinka, kurioje dirbame, sparčiai vystosi, tikimasi, kad Bibliografijos sekcija, atsižvelgdama į pokyčius, periodiškai tikslins šį dokumentą.

Nuorodos

Bell, B. L., & Langballe, A. M. H. (2001). *An examination of national bibliographies and their adherence to ICNBS recommendations*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VII/s12/pubs/sbrep.pdf>

Knutsen, U. (2001). *Changes in the national bibliographies, 1996-2001*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/143-199e.pdf>

IFLA darbo grupės gairėms valstybinei bibliografijai parengti nariai

Anders Cato	Švedijos nacionalinė biblioteka, 2007–
Geneviève Clavel-Merrin	Šveicarijos nacionalinė biblioteka, 2007–
Whitney Coe	Princetono universiteto biblioteka, JAV (atsistatydinusi)
Alan Danskin	Britų biblioteka
Tuula Haapamäki	Suomijos nacionalinė biblioteka
Randi Diget Hansen	Danijos bibliografijos centras
Agneta Holmenmark	Švedijos nacionalinė biblioteka, 2004–2006
Unni Knutsen	Oslo universiteto kolegija, Norvegija
Christian Lupovici	Prancūzijos nacionalinė biblioteka
Ingrid Parent	Kanados bibliotekos ir archyvai, 2007–
Bohdana Stoklasová	Čekijos Respublikos nacionalinė biblioteka
Regina Varnienė-Janssen	Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka
Beacher Wiggins	Kongreso biblioteka, JAV
Maja Žumer (pirmininkė)	Liublianos universitetas, Slovėnija

1. Istorija ir kontekstas

Randi Diget Hansen

Danijos bibliografijos centras

1.1. Valstybinė bibliografija

„Einamoji valstybinė bibliografija – tai šalies kultūros veidrodis. Kiekvienas, susipažįstantis su einamąja valstybine bibliografija, sužino apie šalies unikalumą. Žemės ūkis ir technologijos, visuomenės struktūra, įvairiausiose publikacijose atsispindinti tos šalies kalba, tautos gyvenimui svarbios tradicijos ir apeigos, švietimo, literatūros ir mokslo vaidmuo, žymūs to meto literatūros autoriai, politinės, socialinės ir religinės šalies vystymosi tendencijos – viskas tampa pastebima. Einamoji valstybinė bibliografija atspindi šalies interesus ir jos unikalias savybes, kaip veidrodis atspindi kiekvieno žmogaus unikalumą“ (Bell, 1998).

Apibrėžimas

Daugiau kaip prieš 50 metų apibrėžimas buvo toks: „ideali (einamoji valstybinė) bibliografija suvokiama kaip išsamus sąrašas visų knygų, dokumentų, brošiūrų, serialinių leidinių ir kitos spausdintinės medžiagos, išleistos tam tikros šalies teritorijoje apibrėžtu laiko tarpu: per metus arba trumpiau“ (Conover, 1955).

1998 m. apibrėžimas yra bendresnio pobūdžio: valstybinė bibliografija šiuolaikine reikšme suvokiama kaip šalies nacionalinės produkcijos (t. y. nacionalinės leidybos pramonės produktų) patikimų ir išsamių įrašų sankaupa, publikuojama reguliariai ir kuo mažiau vėluojant. Ją pagal tarptautinius standartus rengia valstybinės bibliografijos tarnyba. Publikavimo detalės ir autorystė išsamiai tiriama bei tikrinama.

Pastarąjį dešimtmetį įvykę leidybos pokyčiai lėmė elektroninių informacijos išteklių gausą ir saityno atsiradimą, todėl pakito ir valstybinės bibliografijos aprėptis. Tokie pokyčiai ir paieškos sistemų technologijų pažanga skatina iš naujo įvertinti valstybinės bibliografijos paslaugas.

1.2. Privalomasis egzempliorius

Siekiant sukurti šalies valstybinės bibliografinės apskaitos sistemą, svarbu ją pagrįsti šalies dokumentų privalomojo egzemplioriaus sistema. Privalomasis egzempliorius – tai įstatymu ar kitokiomis normatyvinėmis priemonėmis apibrėžtas spaustuvininkų, leidėjų ir platintojų įpareigojimas vieną ar daugiau savo leidinių egzempliorių neatlygintinai perduoti nacionalinei bibliotekai ar kitai „depozitinei bibliotekai“. Kai kuriose šalyse leidėjams pageidaujant, kad jų leidiniai būtų registruojami iš anksto, valstybinės bibliografijos tarnybos ir leidėjai gali papildomai sudaryti savanoriškas sutartis.

1.3. Tarptautinės rekomendacijos

Valstybinės bibliografijos kaip bibliografinės sistemos, arba specialios valstybinės bibliografijos, apibrėžtis yra palyginti naujas dalykas. Žodžių junginys „valstybinė bibliografija“ literatūroje pradėtas vartoti maždaug XIX a. viduryje, pirmiausia apibūdinant nacionalinius knygų sąrašus. Platesnis valstybinės bibliografijos apibrėžimas buvo priimtas tik pirmojoje XX a. pusėje (Madsen, 2000).

Tarptautinėse konferencijose, surengtose UNESCO (1950 m.), UNESCO kartu su IFLA (1977 m.) ir IFLA (1998 m. lapkričio mėn.), buvo priimtas esminis sprendimas dėl apibrėžties praplėtimo aprėpiant visas dokumentų rūšis. Po šių konferencijų buvo skelbiami rekomendacijų rinkiniai, kurie labai paveikė valstybinės bibliografijos paslaugų struktūrą visame pasaulyje.

1950 – Konferencija, skirta bibliografinėms paslaugoms tobulinti

1950 m. UNESCO konferencijoje priimtose rekomendacijose pabrėžiama, kad valstybinė bibliografija nėra tik koks nors vienas sąrašas; tai bendra bibliografinių priemonių, kurios visos kartu sudaro šalyje leidžiamų dokumentų registrą, sistema (Conference on the Improvement of Bibliographic Services, 1950).

Būdingas šių rekomendacijų bruožas tas, kad jų pradžioje pateikiamas reikalavimas: valstybinė bibliografija privalo apimti kiekvienoje šalyje išleistų ir parduodamų knygų bei brošiūrų sąrašus. Reikalavimas pateiktas todėl, kad tuo metu (iki 1950 m.) kai kuriose šalyse, tarp jų – ir Didžiojoje Britanijoje, būdavo sudaromi tik vadinamieji „booksellers lists“ („knygų pardavėjų sąrašai“). Tokius knygų sąrašus skelbdavo tik knygų verslo ir leidybos firmos.

Pabrėžiama, kad valstybinė bibliografija turi apimti ne tik knygas ir kitą spausdintinę, bet ir garso bei vaizdo medžiagą. Periodikos rodyklėms būtina taikyti atranką: turi būti aprašomi tik reikšmingi straipsniai. Taip pat rekomenduojama, kad būtų sudaromi šalyje dokumentais prekiaujančių įstaigų ir firmų katalogai.

Be labai išsamių nurodymų, kokių rūšių dokumentai turi būti registruojami valstybinėje bibliografijoje, 1950 m. rekomendacijose trumpai apibūdinama, kokie reikalavimai turėtų būti keliami katalogavimo lygmenims, valstybinės bibliografijos publikavimui, privalomajam egzemplioriui ir nacionalinės bibliotekos dokumentų fondams.

1950 m. rekomendacijų išskirtinis bruožas yra tas, kad jose valstybinė bibliografija apibrėžiama ne vien kaip knygų sąrašas, bet ir kaip bibliografinių priemonių sistema; pirmą kartą iškeliamas „valstybinės bibliografijos paslaugos“ idėja.

1977 – Tarptautinis kongresas, skirtas valstybinei bibliografijai

1977 m. UNESCO ir IFLA konferencijoje buvo patvirtinti „Nurodymai valstybinės bibliografijos tarnybai ir valstybinei bibliografijai“ (*Guidelines for the National Bibliographic*

Agency and the National Bibliography) (International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC & UNESCO, 1979). Pateikiama daug rekomendacijų, kurios ne tik apibrėžia valstybinei bibliografijai taikomus atrankos kriterijus, bet ir aptaria katalogavimo lygmenis bei registravimo pagrindą.

Nurodymuose valstybinė bibliografija apibrėžiama kaip „šalies nacionalinės produkcijos patikimų ir išsamių įrašų sankaupa, reguliariai ir kuo mažiau vėluojant leidžiama spausdintine forma (ir arba) pateikiama kitokia fizine forma, tokia kaip katalogo kortelės, kompiuterinės juostos“. UNESCO ir IFLA „nacionalinę leidybos produkciją“ apibrėžia kaip „nacionalinės leidybos pramonės produktus“. Tai reiškia, kad leidėjo šalis sprendžia, kur dokumentas turi būti registruojamas.

Tarp šių dviejų rekomendacijų rinkinių yra daug skirtumų. 1950 m. buvo svarbu nurodyti visas skirtingas dokumentų rūšis, kurias būtina registruoti, o 1977 m. rekomendacijos tik trumpai pažymi, ką privalo aprėpti valstybinė bibliografija.

Valstybinėje bibliografijoje, kaip būtinoji dalis, turi būti pateikiami nacionalinės leidybos produkcijos monografijų, serialinių leidinių pirmųjų numerių ir pakeitusių antraštes, taip pat oficialiųjų leidinių bibliografiniai įrašai; siekiant tenkinti nacionalinių bibliotekų bendruomenės poreikius ir susipažinti su valstybinės bibliografijos tarnybos ištekliais, kuo operatyviau turi būti aprėpiamos ir kitos rūšys...

Taip pat užsimenama, kad „(valstybinės bibliografijos) tarnyba turi teisę savo nuožiūra spręsti, jog valstybinė bibliografija galinti apimti ne tik nacionalinės leidybos produkcijos, bet ir tam tikroms kitoms medžiagos rūšims sudarytus įrašus. Tai paprastai specifškai su šalimi susijusi medžiaga, kurią galima laikyti nacionalinių fondų dalimi, t. y. visi leidiniai, susiję su bet kuriais šalies kultūrinės, istorinės, geografinės ir lingvistinės aplinkos aspektais“.

Nurodymuose akcentuojama, kad valstybinė bibliografija turi užtikrinti patikimą pagrindinę šalies leidybos produkcijos registraciją, taip pat autoritetinių įrašų asmenų vardams bei kolektyvams tvarkybą ir kad registracija turi būti atliekama laikantis tarptautinių katalogavimo ir klasifikavimo taisyklių. Naudojami bibliografiniai formatai turi būti suderinami valstybinio ir tarptautinio lygiu. Atskiros šalies valstybinė bibliografija yra būtina atliekant visuotinę bibliografinę apskaitą (UBC); svarbu, kad būtų įmanoma keistis bibliografiniais duomenimis ir juos naudoti daug kartų.

1998 – Tarptautinė konferencija, skirta valstybinės bibliografijos tarnyboms (ICNBS)

1977 m. rekomendacijose, kaip ir ankstesnėse – 1950 m., pateikiami nurodymai spausdintinės valstybinės bibliografijos publikavimui. Nors 1977 m. buvo užsimenama, kad valstybinė bibliografija gali būti publikuojama elektronine forma ir kad valstybinės bibliografijos duomenys gali būti tarptautinių duomenų bazių dalis, pagrindinis dėmesys tebeskiriamas spausdintinei bibliografijai. Šiomis rekomendacijomis siekta skatinti vals-

tybinės bibliografijos sistemos plėtrą tose šalyse, kurios nepajėgios įdiegti informacinių technologijų.

Naujausiose rekomendacijose (kurias patvirtino ICNBS) atsižvelgiama į sparčią informacinių technologijų plėtrą, kuri teikia naujų galimybių ir kelia naujus reikalavimus kaupimo ir registravimo praktikai. *Google* tuo metu dar neegzistavo.

1998 m. rekomendacijų (International Conference on National Bibliographic Services, 2002) naujovė – valstybinės bibliografijos tarnybų vaidmens ir privalomojo egzemplioriaus svarbos akcentavimas:

- Patvirtinama, kad nacionalinės bibliotekos ir valstybinės bibliografijos tarnybos gali dirbti bendradarbiaudamos su kitomis tarnybomis, tačiau visa atsakomybė už standartų koordinavimą ir jų taikymą turi tekti valstybinės bibliografijos tarnybai (4 pastraipa).
- Dar kartą pabrėžiama reikšmė privalomojo egzemplioriaus, kaip priemonės, užtikrinančios, kad kultūrinis, intelektinis paveldas visomis kalbomis būtų išsaugotas ir išliktų prieinamas dabarties ir ateities vartotojams (5 pastraipa).

Svarbiausi pakeitimai, lyginant su ankstesnėmis rekomendacijomis, skirti sritims, kurios susijusios su privalomuoju egzemplioriumi ir valstybinės bibliografijos aprėptimi.

Privalomasis egzempliorius. Pabrėžiama, kad privalomojo egzemplioriaus normatyvinių nuostatų, kaip valstybinės bibliografijos paslaugų pagrindo, priėmimas ir peržiūra neturi būti atidėliojama:

- (1-oji rekomendacija.) Šalys privalo nedelsdamos įvertinti galiojančius privalomojo egzemplioriaus įstatymus, ar jų nuostatos atitinka dabartinius ir būsimus reikalavimus; jei būtina, galiojantys įstatymai turi būti peržiūrėti.
- (2-oji rekomendacija.) Šalys, kuriose iki šiol neveikia privalomojo egzemplioriaus įstatymai, raginamos juos priimti.

Valstybinės bibliografijos aprėptis. Priešingai negu ankstesnėse rekomendacijose, kuriose išvardytos skirtingos dokumentų rūšys, 1998 m. rekomendacijos mini tik „einamąją nacionalinę produkciją“. Tai reiškia, kad valstybinės bibliografijos registracija turi aprėpti visus šalyje publikuotus dokumentus, neatsižvelgiant į formą (laikmeną), pavyzdžiui, spausdintinius, garso ir vaizdo, elektroninius. Taigi visos naujos dokumentų rūšys, taip pat interneto dokumentai, turi būti vertinamos lygiai taip pat, kaip ir tradicinės.

1998 m. rekomendacijose nurodyta viena iš būsimos veiklos sričių:

- (3-ioji [i. e. 16] rekomendacija.) IFLA turėtų remti šiuo metu galiojančių gairių peržiūrą, siekiant aprėpti visas naujas ir būsimas leidinių formas.

1.4. Nujos rekomendacijos / gairės

Įvertinus rekomendacijų pokyčius nuo 1950 m. iki 1998 m., akivaizdu, kad 1950 m. daugiausia dėmesio buvo skiriama dokumentų rūšims, kurias privalo apimti valstybinė bibliografija, ir beveik neužsiminta, kokius reikalavimus turėtų atitikti katalogavimo lygmenys, valstybinės bibliografijos publikavimas, privalomasis egzempliorius ir nacionalinės bibliotekos dokumentų fondai.

1977 m. gairės pateikia tik minimalias rekomendacijas, kokių rūšių dokumentai turi būti registruojami valstybinėje bibliografijoje. Tačiau pabrėžiama būtinybė užtikrinti patikimą pagrindinę šalies leidybos produkcijos registraciją, taip pat autoritetinių įrašų asmenų vardams ir kolektyvams tvarkybą. Registruojant turi būti laikomasi tarptautinių katalogavimo ir klasifikavimo taisyklių, o naudojami bibliografiniai formatai turi būti suderinti. Tarp 1950 m. ir 1977 m. valstybinės bibliografijos aprėpties reikšmė pamažu užleido vietą bibliografinių duomenų registracijos ir formatavimo svarbai. Tokie svarbūs pokyčiai turbūt įvyko todėl, kad aprėptis laikyta savaime suprantamu dalyku; to meto iššūkis buvo perėjimas prie katalogavimo tinkle ir keitimosi bibliografiniais duomenimis.

1998 m. valstybinės bibliografijos aprėptis smulkiau neapibūdinama. Rekomendacijos apsiriboja tokiais bendro pobūdžio teiginiais:

- (4-oji rekomendacija.) Valstybinė bibliografija turi apimti **einamąją nacionalinę produkciją** ir, jei įmanoma, turi pateikti retrospektyvinę aprėptį. Jei būtina, valstybinės bibliografijos tarnyba turi apibrėžti ir paskelbti atrankos kriterijus.
- (5-oji rekomendacija.) Valstybinė bibliografija turi apimti įrašus apie šalyje visomis kalbomis ir (arba) rašto sistemomis publikuotus leidinius; ir visur, kur tik įmanoma, šiuose įrašuose turi atsispindėti originali leidinių kalba ir (arba) rašto sistema.

Unikali 1998 m. rekomendacijų ypatybė yra ta, kad jose pabrėžiamas valstybinės bibliografijos tarnybų vaidmuo ir atsakomybė bei privalomojo egzemplioriaus svarba.

1.5. Išvada

Darbo grupė nustatė, kad 1998 m. rekomendacijose pateikiami bendri principai, tačiau nenurodyta, kaip apibrėžti **einamąją nacionalinę produkciją**. Darbo grupė taip pat nustatė, kad būtina valstybinėje bibliografijoje registruoti visų rūšių elektroninės informacijos išteklius.

Rekomendacijose pateikiamoje valstybinės bibliografijos apibrėžtyje apibūdinamas jos išsamumas:

... visos knygos / (visa) konkrečioje šalyje bet kuriuo metu išleista einamoji nacionalinė produkcija. Kita išskirtinė valstybinės bibliografijos ypatybė – didžiąja dalimi ji yra „tikslinė“; t. y. jos siekinys – išsami publikuotų dokumentų registracija (tam tikru būdu formaliai apibrėžta), kad ir kokia būtų tų dokumentų fizinė forma, turinys ar kokybė.

Nuo 1977 m. buvo laikomasi nuomonės, kad valstybinė bibliografija yra **išsami** visų šalies leidinių registracija, neatsižvelgiant į jų formą ir taikant tą patį katalogavimo lygmenį, kuris dažnai interpretuotas kaip aukščiausias lygmuo. Už biudžetą atsakingi įstaigų vadovai laikosi nuomonės, kad katalogavimas labai brangiai kainuoja. Toks požiūris kai kuriuos jų verčia daryti skubotą išvadą, kad valstybinei bibliografijai visai nebūtina aprėpti interneto dokumentų, nes prieigą prie jų suteikia saityno naršyklės.

Peržiūrėjusi šiuo metu galiojančias gaires ir atsižvelgdama į valstybinės bibliografijos tarnybų praktinę patirtį, Darbo grupė pateikė šias rekomendacijas:

- Atsakomybę už taisyklių, standartų, atrankos kriterijų rengimą, priežiūrą ir sklaidą privalo prisiimti valstybinės bibliografijos tarnyba.
- Valstybinė bibliografija turi aprėpti visas leidinių rūšis, tačiau nebūtinai visus leidinius. Išsamumas neturi būti absoliutus tikslas.
- Turi būti nustatyti ir paskelbti pragmatiški atrankos kriterijai.
- Valstybinės bibliografijos tarnyba privalo spręsti dėl skirtingų katalogavimo lygmenų taikymo skirtingoms leidinių rūšims, atsižvelgdama į išteklių svarbą.
- Valstybinės bibliografijos tarnybos skatinamos naudoti visas prieinamas technologijas, spartinančias valstybinės bibliografijos rengimą ir tvarkymą.
- Valstybinės bibliografijos tarnybos turi ieškoti galimybių bendradarbiauti su kitais suinteresuotais partneriais, siekdamas valstybinės bibliografijos rėmimo ir tobulinimo.
- Valstybinės bibliografijos tarnybos privalo analizuoti ir reguliariai vertinti naudojamą valstybine bibliografija (taip pat – ir galimą naudojamą).

Nuorodos

Bell, B. L. (1998). *An annotated guide to current national bibliographies* (2nd completely rev. ed.). München: K.G. Saur.

Conference on the Improvement of Bibliographic Services. (1950). *General report of the Conference on the Improvement of Bibliographical Services, UNESCO House, Paris, 7-10 November, 1950*. Paris: UNESCO.

Conover, H. F. (1955). *Current national bibliographies*. Washington: U.S. Government Printing Office.

International Conference on National Bibliographic Services. (2002, October 1). *The final recommendations of the International Conference on National Bibliographic Services: ICNBS: Copenhagen 25-27 November 1998*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VI/3/icnbs/fina.htm>

International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC & UNESCO. (1979). *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*. Paris: UNESCO.

Madsen, M. (2000). The national bibliography in the future: New recommendations. *Alexandria*, 12(1), 45-50.

2. Valstybinės bibliografijos reikšmė: vartojimas ir vartotojai

Maja Žumer

Liublianos universitetas, Slovėnija

2.1. Kokia valstybinės bibliografijos misija?

Išsami ir operatyvi valstybinė bibliografija yra svarbus informacinis išteklius:

- bibliotekų ir panašių įstaigų fondų atrankai ir komplektavimui;
- katalogavimui (ir tiesiogiai katalogavimui kopijuojant, ir netiesiogiai katalogavimui pagelbėti);
- autorystės ir publikavimo istorijos patikrinimui.

„Tradiciškai valstybinės bibliografijos tarnyboms buvo priskiriami trys pagrindiniai tikslai. Pirmasis – padėti rentabiliam katalogavimui bibliotekose. Antrasis – palengvinti bibliotekoms atrankos ir komplektavimo darbą. Trečiasis – prisidėti prie informacijos paieškos ir paties dokumento suradimo. Šie tikslai iki šiol aktualūs. Šiandien pasikeitė tik aplinka, kurioje šie tikslai įgyvendinami“ (Vitiello, 1999).

Tačiau valstybinė bibliografija yra (arba galėtų būti) vartojama ne tik bibliotekose, leidyboje ir knygų prekyboje (International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC & UNESCO 1979):

- jos pagrindu atliekama šalies leidybos produkcijos statistinė analizė;
- grindžiama vyriausybės švietimo, kalbos, ekonominių programų ir t. t. politika;
- apskaičiuojamos šaliai reikalingų leidinių gamybos apimtys.

Todėl valstybinė bibliografija yra ne tik svarbi medžiagos atrankos ir komplektavimo, bet ir reikšminga leidybos plėtros priemonė. Realizuojant pastarąją funkciją (Lewis, 1991):

- duomenys turi būti prieinami iškart po publikavimo, pageidautina, netgi prieš publikavimą;
- atrankai vykdyti svarbūs duomenys apie tematiką ir tikslinę auditoriją, taip pat kainą, o komplektavimui – duomenys apie leidėją ir platintoją, pardavimo sąlygas ir standartiniai identifikatoriai, tokie kaip ISSN, ISBN ir t. t.;
- bibliografinių įrašų formatas turi leisti lengvai importuoti duomenis į vietinę informacijos sistemą ar katalogą.

Reikalavimai kaip katalogavimo priemonei yra:

- aukšta įrašų kokybė ir išsamumas;

- aprėpties išsamumas;
- operatyvi prieiga prie naujų įrašų;
- sutikimas su nacionaliniais ir tarptautiniais standartais;
- tęstinumas tarp retrospektyvinės ir einamosios bibliografijos;
- įrašų kopijavimo į vietinius katalogus paprastumas.

Kaip informacinis išteklius valstybinė bibliografija turi palaikyti:

- išplėstinę paiešką ir daugybę kreipties elementų;
- ryšius su vietiniais katalogais arba visu tekstu, taip suteikiant prieigą prie ieškomų publikacijų.

Galima tvirtinti, kad pateikiant valstybinę bibliografiją paliečiami ir valstybiniai, ir tarptautiniai interesai. Ar gali dėl šių interesų kilti konfliktas? Kam tokiu atveju teikti pirmenybę?

Yra sankirta (ir konkurencija) su kitais produktais ir paslaugomis, tokiomis kaip numatomos leisti knygos, nacionaliniai suvestiniai katalogai, didžiųjų universitetų, mokslinių bibliotekų katalogai, netgi *Amazon*. Ar gali tokiu atveju valstybinė bibliografija pateikti ką nors kita negu šie produktai ir paslaugos? Ar visada valstybinės bibliografijos išskirtinė vertė akivaizdi, visiems žinoma ir suprantama?

Ar galima manyti, kad tolesnis valstybinės bibliografijos pateikimas yra savaime suprantamas dalykas? Vis didėjant sunkumams, su kuriais susiduria nacionalinės bibliotekos (ir valstybinės bibliografijos tarnybos), vienas iš Darbo grupės siekių yra sukurti tvirtą pagrindą valstybinei bibliografijai, remiantis reikmėmis, kurias ji tenkina, ir naudojimosi ja spektru. Ši analizė taip pat yra rekomendacijų, skirtų elektroninės valstybinės bibliografijos duomenų modeliui ir funkcinėms galimybėms, pagrindas.

2.2. Kas yra vartotojai?

Bibliotekose gerai suprantama, kam reikalinga valstybinė bibliografija, tačiau apie kitus vartotojus nėra pakankamai duomenų. Kai kurių šalių (Čekijos Respublikos, Norvegijos) nacionalinės bibliotekos atliko tyrimus, kad išsiaiškintų valstybinės bibliografijos vartotojus ir jų poreikius. Nuodugnesnius tyrimus atlikti rekomenduojama visoms valstybinės bibliografijos tarnyboms. Siekdami pagrįsti valstybinės bibliografijos rengimą ir teikti visas būtinas paslaugas, be esamų, turime nepamiršti ir būsimų bei galimų vartotojų.

Įdomų valstybinės bibliografijos vartotojų ir vartojimo pavyzdį pateikė Kongreso bibliotekos Bibliografinės apskaitos ateities darbo grupė (<http://www.loc.gov/bibliographic-future/>). 2007 m. kovo 15 d. pasitarimo ataskaitoje pažymima (http://loc.gov/bibliographic-future/meetings/2007_mar08.html): „...bibliografiniai duomenys gali būti susiję su dviem pagrindiniais informacijos vartotojo ir vartojimo aplinkos tipais: vartojimo aplinka ir valdymo aplinka. Vartojimo aplinka susijusi su bibliografinių duomenų, t. y.

informacijos, galutiniu vartotoju ir paslaugomis, skirtomis padėti galutiniam vartotojui surasti reikalingą informaciją – nuo paieškos priemonių iki specializuotų katalogo sąsajų. Valdymo aplinka susijusi su išteklių kaupimo valdymu. Nors šie du aplinkos tipai atstovauja skirtingiems požiūriams į bibliografinius duomenis, jie susiję – duomenys, kurie visų pirma skirti vienokiai aplinkai, gali būti naudingi ir kitokiai. Siekiant palaikyti abiejų tipų aplinką, būtina kurti patikimus bibliografinius duomenis, tačiau einamieji bibliografiniai duomenys iki galo neatitinka nė vieno iš šių dviejų aplinkos tipų reikalavimų“.

Bibliografijos sekcijos Darbo grupė išanalizavo einamosios informacijos poreikius ir tipiškus naudojimosi valstybine bibliografija atvejus, užfiksuotus skirtingų Europos šalių valstybinės bibliografijos tarnybų (<http://www.ifla.org/VII/s12/pubs/SurveyEuNational-Libraries24jul06pdf>). Įvairiose šalyse padėtis skirtinga, tačiau esama ir bendrų bruožų. Toliau apibūdinamos esamos ir galimos vartotojų grupės.

Galutiniai vartotojai

Tai labiausiai įvairiarūšė grupė, pradedant bibliotekos lankytojais ir baigiant vartotojais, kurie turi nuotolinę prieigą prie valstybinės bibliografijos. Ši šią kategoriją įeina formalios, neformalios grupės, organizacijos.

Galima būtų išvardyti daug specifinių naudojimosi valstybine bibliografija kontekstų. Štai keletas jų:

- spaustuvininkai, ieškantys leidėjų, kad pasiūlytų savo bendradarbiavimą;
- žurnalistai, identifikuojantys leidinių kalbą (žanrą, ištakas);
- knygų mugių organizatoriai;
- vertėjų iš tam tikros kalbos / į tam tikrą kalbą identifikavimas;
- iliustruotojų identifikavimas.

Galutiniai vartotojai ne visada buvo laikomi valstybinės bibliografijos tiksline auditorija. Darbo grupės nuomone, valstybinė bibliografija yra svarbus informacijos šaltinis plačiajai visuomenei, kadangi suteikia prieigą prie vienos iš nacionalinio kultūros paveldo sudedamųjų dalių.

Bibliotekos

- **Kataloguotojai** kreipiasi į valstybinę bibliografiją arba kataloguodami kopijuojant, arba ieškodami atsakymų katalogavimo metu. Pastaruoju atveju jie ieško panašių bibliografinių įrašų, gal netgi dažniau – sudarydami autoritetinius įrašus (asmenų, kolektyvų vardų).
- **Komplektuotojai** kreipiasi į valstybinę bibliografiją leidinių užsakymui, leidėjų ir platintojų identifikavimui arba leidinio statuso nustatymui.
- **Fondus vystantiems bibliotekininkams** valstybinė bibliografija reikalinga leidinių prieinamumo analizei, jų atrankai pagal fondų vystymo kriterijus, taip pat susipažinimui su būsimois publikacijomis (pavyzdžiui, vartojant CIP įrašus).

- **Informacijos tarnybų bibliotekininkai** rūpinasi galutinių vartotojų (tarp jų bibliotekos lankytojų, formalių ir neformalių grupių, organizacijų) interesais.
- Glaudus valstybinės bibliografijos ir privalomojo (ar savanoriško) egzemplioriaus ryšys leidžia naudoti valstybinės bibliografijos duomenis **privalomojo egzemplioriaus kontrolei**.
- **Išsaugojimu besirūpinantiems bibliotekininkams** valstybinė bibliografija reikalinga nustatant leidybos tendencijas ir planuojant išsaugojimo veiklą.
- Valstybinė bibliografija padeda apžvelgti medžiagą **skaitmeninimo valdymo** tikslais.

Knygų (ir kitų medijų) verslas

- Valstybinė bibliografija suteikia galimybę **leidėjams** (komercinio ir nekomercinio sektorių, taip pat valstybiniams ir oficialiesiems) tirti rinką ir konkurenciją.
- **Knygų (ir kitų medijų) pardavėjų** poreikiai panašūs į fondų vystymo bibliotekininkų ir komplektuotojų poreikius. Be to, knygų pardavėjai gali atlikti ir funkciją, panašią į informacijos tarnybų bibliotekininkų, gal net nukreipti savo klientus į biblioteką ieškoti bukinistinių leidinių.
- Abiem šioms vartotojų grupėms valstybinė bibliografija yra bibliografinių duomenų praturtinimo šaltinis.

Tarnybos

- **Finansinės organizacijos** gali naudotis valstybine bibliografija, tirdamos teikiamo finansavimo poveikį arba planuodamos būsimo finansavimo politiką.
- **Valstybinės institucijos, teikiančios finansavimą valstybinės bibliografijos tarnybai**, gali naudotis valstybine bibliografija, įvertindamos valstybinės bibliografijos tarnybos veiklą.
- Valstybinė bibliografija gali būti duomenų apie šalies leidybos produkciją šaltinis **oficialiajai statistikai**.

Teisių valdymo organizacijos

Valstybinės bibliografijos duomenys gali būti naudojami kolektyvinio teisių administravimo organizacijų intelektinių teisių valdymui, taip pat vyriausybės institucijos autorinio atlyginimo už panaudą tvarkymui.

Programinė įranga (decentralizuota paieška ir surinkimo priemonės)

Be elektroninės valstybinės bibliografijos vartotojų – asmenų, tiesioginė prieiga prie valstybinės bibliografijos įrašų suteikiama ir kompiuterinei programinei įrangai, tokiai kaip integruotos ar decentralizuotos paieškos ir surinkimo priemonės. Tai kelia papildomų techninių reikalavimų, į kuriuos būtina atsižvelgti planuojant nuotolinę valstybinę bibliografiją.

2.3. Kokie yra informacijos poreikiai ir reikalavimai?

Išvardijome įvairius esamus ir galimus valstybinės bibliografijos vartotojus. Jų informacijos poreikiai skirtingi, skiriasi ir naudojimosi valstybine bibliografija kontekstas. Būtina apibrėžti su informacijos poreikiais susijusius reikalavimus: paieškos kriterijus (kreipties elementus) ir esminius duomenų elementus, kuriuos reikia pateikti; iš jų ne visi šiuo metu aprėpiami ir indeksuojami. Toliau apibūdinamos vartotojų grupės ir naudojimosi valstybine bibliografija kontekstai, kuriuos nustatė Darbo grupė.

Galutinio vartotojo poreikiai

Galutiniai vartotojai nori gauti informaciją apie autorius ir jų publikacijas, taip pat temas; identifikuoti leidinius ir (arba) autorius, gauti prieigą prie leidinių bei sudaryti nuorodų sąrašus.

Paieška: visi kreipties elementai, reikalingi leidiniams **rasti**, ypač:

- autoriaus vardas (bet kuria forma);
- antraštės žodžiai;
- kalba / publikavimo šalis;
- leidėjas;
- publikavimo metai;
- dalykinės rubrikos arba reikšminiai žodžiai;
- leidinio tipas / žanras / formatas.

Pateikiami duomenys:

- visi elementai, reikalingi leidinių identifikavimui, atrankai ir prieigos prie jų gavimui (IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records, 1998).

Laukiami rezultatai:

- tiesioginė prieiga prie elektroninių išteklių (atsižvelgiant į teises, autentiškumą, autorystę ir t. t.);
- informacijos apie tradicinių leidinių buvimo vietą gavimas;
- skirtingų formatų bibliografinių įrašų pateikimas ar eksportas.

Dėl poreikių ir konteksto skirtumų būtini skirtingi išvedimo formatai.

Katalogavimas

Kataloguotojai valstybine bibliografija naudojami kataloguodami kopijuojant ir kaip priemonę, palengvinančią katalogavimą. Pastaruoju atveju jie ieško panašių bibliografinių įrašų, gal net dažniau autoritetinių įrašų (asmenų ir kolektyvų vardų). Todėl jų atliekamos

tipinės užklauskos gali būti priskiriamos žinomų elementų paieškai. Norėdami patikrinti autorių vardus, kataloguotojai gali atlikti paiešką ir tiesiogiai vardų autoritetiniame faile.

Atlikdami paiešką bibliografiniame faile, kataloguotojai siekia rasti turimo leidinio įrašą. Tipiški kreipties elementai yra:

- antraštė;
- autorius;
- standartiniai identifikatoriai (pavyzdžiui, ISBN, ISSN, ISMN);
- publikavimo data.

Kreipties elementai asmenų ir kolektyvų vardų autoritetiniuose failuose yra:

- kolektyvo vardas (bet kuris variantas);
- asmens vardas (bet kuris variantas).

Todėl kataloguotojų laukiamas paieškos rezultatas – tai išsamus bibliografinis arba autoritetinis įrašas standartiniu formatu (pavyzdžiui, MARC šeimos formatais ir *Dublin Core*).

Daugkartinis įrašų naudojimas

Daugkartinis įrašų naudojimas apima įrašų paketų perkėlimą arba eksportą į kitas duomenų bazes ir (arba) kompiuterines programas (pavyzdžiui, *CERL Hand Press Book* duomenų bazę, *Index Translationum*), bibliotekų katalogus (ypač retrokonversijos tikslams). Buvo pripažinta, kad ši funkcija svarbi ir komercinėms įstaigoms (pavyzdžiui, numatomos leisti knygos).

Šiuo atveju kreipties elementai pasirenkami pagal įrašo (t. y. medžiagos) atrankos kriterijus. Gali būti svarbus bet koks požymis, tačiau reikalavimai panašūs į galutinio vartotojo poreikius.

Atsižvelgiant į tai, kad įrašai reikalingi įtraukti į kitas duomenų bazes, laukiamas rezultatas – tai išsamūs bibliografiniai įrašai standartiniu formatu.

Fondų vystymas

Kad valstybinė bibliografija būtų naudinga fondų vystymui, ji turi teikti dalykinę prieigą ir įvairiapusę leidinių analizę. Už fondų vystymą atsakingiems bibliotekininkams valstybinė bibliografija (šalies ir užsienio) reikalinga analizuojant galimus įsigyti leidinius ir atrenkant juos pagal fondų vystymo kriterijus. Todėl jiems reikalinga informacija ir apie numatomus publikuoti leidinius (pavyzdžiui, CIP įrašai). Komercinis ir nekomercinis (ne pelno) sektorius, taip pat valstybiniai ir oficialieji leidėjai, valstybine bibliografija naudojami rinkos ir konkurencijos tyrimui. Tipiški kreipties elementai yra:

- dalykinės rubrikos, klasifikaciniai indeksai, teminei paieškai vartojami reikšminiai žodžiai;

- publikavimo data;
- kalba / publikavimo šalis;
- leidinio tipas / žanras / formatas.

Paieškos rezultatas turi būti išsamūs bibliografiniai įrašai. Fondų vystymui būtina nuoroda į leidėjo duomenis, suteikiančius informaciją apie:

- kainą;
- prieinamumą (leidinio statusą);
- sąlygas ir būseną (teises, techninius reikalavimus).

Jei gaunamas labai didelis paieškos rezultatas, būtina išdėstyti pagal keletą kriterijų, padeda ir reikšminis grupavimas (pavyzdžiui, toks kurį naudoja FRBR).

Komplektuotojai, knygų ir kitų medijų pardavėjai

Šiai vartotojų grupei valstybinė bibliografija reikalinga užsakant leidinius, identifikuojant leidėjus ir platintojus bei nustatant leidinio statusą. Jų reikalavimai, keliami paieškai, panašūs į kataloguotojų: jie taip pat ieško žinomų dokumentų, jiems būtini tie patys tipiški kreipties elementai:

- antraštė;
- autorius;
- standartiniai identifikatoriai (pavyzdžiui, ISBN, ISSN, ISMN);
- publikavimo data.

Jų reikalavimai rezultatų pateikimui panašūs į fondų vystymo bibliotekininkų: jiems būtini išsamūs bibliografiniai įrašai ir nuoroda į leidėjo duomenis, suteikiančius leidiniui užsakyti reikalingą informaciją:

- leidėjo adresas ir kontaktinė informacija;
- kaina;
- prieinamumas;
- teisės.

Informacijos operatyvumui užtikrinti naudinga pasitelkti išorines nuorodas (pavyzdžiui, į parduodamų knygų sąrašus ar leidėjų interneto svetaines).

Leidėjų analizė

Leidėjams valstybinė bibliografija reikalinga rinkos ir konkurencijos analizei.

Paieška:

- teminė: paieška pagal dalykines rubrikas, klasifikacinius indeksus arba reikšminius žodžius;

- publikavimo data;
- leidėjas;
- leidinio tipas / žanras / formatas.

Būtinai duomenys:

- baziniai leidinio duomenys (bibliografinės nuorodos formatas).

Bendra leidybos sektoriaus analizė, oficialioji statistika

Paieška:

- leidinio kalba;
- originalo kalba;
- publikavimo šalis;
- klasifikacinis indeksas;
- publikavimo data;
- tikslinė auditorija;
- leidinio tipas / žanras / formatas.

Būtinai duomenys:

- baziniai leidinio duomenys (bibliografinės nuorodos formatas).

Teisių valdymas

Valstybinės bibliografijos duomenis gali naudoti teisių administravimo organizacijos intelektinių teisių valdymui, taip pat vyriausybės institucijos autorinio atlyginimo už panaudą tvarkymui.

Ši vartotojų grupė gali turėti specifinių informacinių poreikių. Galimi du veiksmų planai:

- paieška pagal autoriaus vardą (bet kuria vardo forma) siekiant rasti išsamų autoritetinį įrašą autoriui arba visoms to autoriaus publikacijoms;
- paieška pagal antraštę, siekiant rasti autorius ir jų funkcijas.

Kreipties elementai yra:

- antraštė;
- autoriaus / kūrėjo / bendraautorio vardas (bet kuria forma);
- santykio kodas.

Paieškos rezultatas yra išsamus autoritetinis įrašas autoriui arba nuorodos (trumpo) formato bibliografinis įrašas, apimantis santykio kodus. Parodant bibliografinius įrašus būtinas reikšminis grupavimas (pavyzdžiui, pagal FRBR) siekiant nustatyti priskirtas teises.

Kompiuterinė programinė įranga (integruota paieška, decentralizuota paieška, surinkimas)

Daugelis nacionalinių bibliotekų savo vartotojams siūlo vientisą prieigą prie visų savo informacijos šaltinių per informacinius portalus. Be nacionalinių portalų, yra ir naujų tarptautinių iniciatyvų, tokių kaip *The European Library* – bendras Europos nacionalinių bibliotekų portalas. Dabar taikomi tokie paieškos būdai:

- decentralizuota paieška naudojant įprastą Z39.50 arba naujesnį ZING SRU/SRW;
- centrinis indeksas, sukurtas ir palaikomas atliekant OAI-PMH surinkimą.

Bath profilis (<http://www.nlc-bnc.ca/bath/>) pateikia aiškias gaires, kaip Z39.50 kontekste naudoti standartinius užklauso terminus ir terminų derinius. Todėl *Bath* profilis yra minimumas, kurį būtina užtikrinti.

2.4. Bendrieji reikalavimai paieškai

Lentelėje surašyti tik pagrindiniai elementai, kurie visada turi būti pateikiami kaip kreipties elementai.

Vartojimas / vartotojas	Autorius	Antraštė	Leidėjas	Data	Kalba / šalis	Žanras / formatas	Dalykas	Identifikatorius	Tikslinė auditorija
Galutiniai vartotojai	x	x	x	x	x	x	x		
Katalogavimas	x	x		x				x	
Daugkartinis naudojimas	x	x	x	x	x	x	x		
Fondų vystymas				x	x	x	x		x
Komplektavimas	x	x		x				x	
Leidėjų analizė			x	x		x	x		x
Statistika				x	x	x	x		x
Teisių valdymas	x	x		x					
Kompiuterinė programinė įranga	x	x		x			x	x	

2.5. Išvada

Per pastaruosius 20 metų daug kas pasikeitė: leidinių rūšys, leidybos procesas apskritai, valstybinės bibliografijos forma – nuo spausdintinės versijos iki CD-ROM ir nuotolinės versijų. Todėl reikalingi fundamentalūs valstybinės bibliografijos tyrimai, naujas požiūris į ją bei jos misijos naujoje aplinkoje aptarimas. Šiame dokumente kalbama apie vartotojus ir specifinius jų poreikius, tačiau kiekvienai valstybinės bibliografijos tarnybai būtina ištirti valstybinės bibliografijos vartojimą ir jos vartotojus. Toks tyrimas taptų pamatu apibrėžiant atrankos principus ir rengiant katalogavimo gaires.

Darbo grupė įsitikinusi, kad ne tik pasitvirtins valstybinės bibliografijos nauda, bet ir naujoji valstybinė bibliografija taps dar svarbesnė vartotojui.

Nuorodos

IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. (1998). *Functional requirements for bibliographic records: Final report*. München: K.G. Saur.

International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC & UNESCO. (1979). *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*. Paris: UNESCO.

Lewis, P.R. (1991). The development of national bibliographic services: Issues and opportunities. In P. R. Lewis (Ed.), *National bibliographic services in the European Communities: Roles and perspectives: Report of a workshop held in Luxembourg, 12 February 1990*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Vitiello, G. (1999, February 2). *Legal deposit and national bibliographic services: Developments in the framework of the cooperative perspective and the convergence phenomenon*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VI/3/icnbs/vitg.htm>

3. Atrankos principai

Beacher Wiggins

Kongreso biblioteka, JAV

3.1. Įžanga

Vienas svarbiausių aspektų, į kurį privalu atsižvelgti valstybinės bibliografijos tarnybai numatant valstybinės bibliografijos rengimą ir tvarkymą, – tai valstybinės bibliografijos aprėptis. Šiuo atveju lemiamą reikšmę tenka tinkamai parengtiems atrankos principams. Tai sritis, kurioje dėl tam tikrų priežasčių nuveikta mažiausiai. Ji ryškiausiai atspindi specifinius konkrečios šalies bruožus. Kaip minėta ankstesniame skyriuje, šiuo atveju svarbiausia – apibrėžti valstybinės bibliografijos aprėptį. Aptarėme šio apibrėžimo kaitą (nuo 1950 iki 1998 m.) ir rekomenduojamą valstybinės bibliografijos aprėptį. Iki 1998 m. valstybinės bibliografijos tarnyboms buvo rekomenduojama „apimti einamąją nacionalinę produkciją ir, jei įmanoma, pateikti retrospektyvinę aprėptį“. Joms taip pat buvo rekomenduojama „apimti įrašus apie šalyje visomis kalbomis ir (arba) rašto sistemomis publikuotus leidinius...“ (International Conference on National Bibliographic Services, 2002, recommendation 5).

Jei į šias rekomendacijas būtų atsižvelgiama netaikant apgalvotos atrankos, pastaraisiais dviem dešimtmečiais, laipsniškai augant leidybos ir informacijos produkcijos rodikliams, valstybinės bibliografijos tarnyba ir valstybinė bibliografija būtų tiesiog užtvindytos duomenimis. Jokia tarnyba nepajėgi surinkti, tvarkyti ir registruoti valstybinėje bibliografijoje visko, kas susiję su nacionaliniu paveldu. 1998 m. irgi buvo rekomenduojama, kad „jei būtina, valstybinės bibliografijos tarnyba turi apibrėžti ir paskelbti atrankos kriterijus“ (4-oji rekomendacija). Kaip teigiama IFLA Bibliografinės apskaitos skyriaus informacinėje brošiūroje, vienas iš Bibliografijos sekcijos tikslų – parengti „atrankos kriterijų nustatymo gaires ir taip padėti valstybinės bibliografijos tarnyboms priimti sprendimus dėl nuotolinių elektroninių išteklių registravimo ir jų pateikimo valstybinėje bibliografijoje“.

3.2. Bendrieji atrankos kriterijai

Šiame skyriuje siekiama pateikti išsamų atrankos principų rinkinį, kuris padėtų valstybinės bibliografijos tarnyboms nusistatyti savus atrankos kriterijus. Neįmanoma pateikti kokio nors vieno atrankos principų rinkinio, kurį būtų galima laikyti tinkamu visoms valstybinės bibliografijos tarnyboms. Čia siekiama aptarti įvairius svarstytinus kriterijus, jų loginį pamatą ir sunkumus, su kuriais susiduria kiekviena valstybinės bibliografijos tarnyba, pasitikdama tokių kriterijų iššūkį. Atsižvelgdama į čia pateikiamų pasirinkimo variantų spektrą, kiekviena valstybinės bibliografijos tarnyba gali susikurti atrankos

kriterijų sistemą, atitinkančią šalies valstybinės bibliografijos tvarkymo specifiką ir visus privalomus teisinius įpareigojimus.

Pirmiausia būtina pažymėti, kad nuo pat skaitmeninės eros pradžios esminiai atrankos principai išliko tokie patys – atrankos pagrindas tebėra turinys, o ne forma. Pripažįstama, kad naujos skaitmeninių formų šeimos atsiradimas kelia daug papildomų, dar sudėtingesnių problemų išteklių valdymo ir jų pateikimo valstybinės bibliografijos vartotojams srityse. Šiame skyriuje vadovaujama pagrindine prielaida, kad valstybinės bibliografijos tarnybos yra sukaupusios didelę patirtį atrinkdamos spausdintinę ir kitą medžiagą analogine forma. Kad skaitytojai susipažintų su bendrais patarimais, pateikiamas publikuotų atrankos kriterijų sąrašas, kurį parengė didelę patirtį turinčios valstybinės bibliografijos tarnybos (žr. 3.6 skyrių). Šie kriterijai gali būti pagrindas atrenkant medžiagą tradicine forma valstybinei bibliografijai. Jais remiantis galima atrinkti plataus spektro medžiagą (pavyzdžiui, monografijas, žodynus, enciklopedijas, svarbių kūrinių laidas, istorines apžvalgas, bibliografines priemones, žinytus, serialinius leidinius, oficialiuosius ir neoficialiuosius dokumentus). Ši medžiaga gali būti įvairių analoginių formų.

Sparčiai gausėjant elektroniniams ištekliams ir keičiantis jų pobūdžiui, valstybinės bibliografijos tarnybos privalės atidžiai kontroliuoti taikomus atrankos kriterijus, kad jie atspindėtų besikeičiančius valstybinės bibliografijos vartotojų poreikius. Kartu valstybinės bibliografijos tarnybos privalo nepamiršti, kad skaitmeniniai ištekliai į valstybinę bibliografiją neturi būti įtraukiami tradicinių išteklių sąskaita.

3.3. Elektroninių išteklių atrankos kriterijai

Elektroniniai ištekliai – tik viena iš daugelio formų, kurias kaupia valstybinės bibliografijos tarnyba, siekdama pateikti vartotojui visą savo šalyje kuriamą turinį, t. y. turinį apie savo šalį ir turinį, kuriamą tos šalies piliečių arba iš jos kilusių kitur gyvenančių autorių. Elektroniniai ištekliai gali būti įvairiausių formatų: interneto svetainės (taip pat tinklaraščiai, integruojamieji ir kiti sparčiai atsirandantys ištekliai), tinklinės duomenų bazės, el. mokslo žurnalai, el. knygos, CD-ROM, DVD-ROM ir daugelis kitų. Prieiga prie jų gali būti nemokama, teikiama už tam tikrą mokestį arba jie gali būti perkami. Jie gali būti tiesioginės arba nuotolinės prieigos. Nuotolinės prieigos ištekliai yra tie, kuriais naudojama per kompiuterių tinklus; tiesioginės prieigos ištekliai skirti naudoti pasitelkiant nešiojamas laikmenas arba kompiuterio įtaisą. Elektroniniai ištekliai gali būti susieti, licencijuoti arba įsigyti. Įsigyti ištekliai gali būti kaupiami valstybinės bibliografijos tarnybos tvarkomoje patikimoje, nuolatinėje skaitmeninėje saugykloje. Arba koks nors išteklius, net ir priklausantis valstybinės bibliografijos tarnybai, gali būti saugomas kitur bei tvarkomas kitos tarnybos ar organizacijos. Dėl tokios kaupimo metodų įvairovės valstybinės bibliografijos atspindimas turinys tampa vis sudėtingesnis.

3.3.1. Svarstyliniai specifiniai elektroninių išteklių aspektai

Sprendžiant, kokius elektroninius išteklius reikėtų kaupti ir atitinkamai atspindėti valsty-

binėje bibliografijoje, tinka tradicinėms formoms taikomi kriterijai: pačių išteklių kaina kartu su jų katalogavimo, saugojimo, tvarkymo ir priežiūros sąnaudomis. Be to, dauguma valstybinės bibliografijos tarnybų yra parengusios elektroniniams ištekliams taikytinų kaupimo lygmenų skalę, kurią paprastai sudaro tokie lygmenys: išsamusis, mokslinis, mokomasis, bendrasis ir minimalusis. Minimalusis lygmuo apima kriterijus, įpareigojančius valstybinės bibliografijos tarnybą kaupti tik atskirus tam tikrų rūšių elektroninių išteklių pavyzdžius. Kadangi pasirenkant išteklius svarbiausias kriterijus – jų turinys, pateikiame pagrindinius aspektus, pagal kuriuos galima spręsti, ar verta pasirinkti vieną ar kitą išteklių. Dar kartą primename, kad kiekviena valstybinės bibliografijos tarnyba privalo parengti savus atrankos kriterijus, atsižvelgdama į šiuos elektroninių išteklių aspektus:

- išteklių intelektinį / mokslinį / akademinį lygmenį;
- išteklių naudingumą atsižvelgiant į tai, kokių mastu gali pasitarnauti ateities vartotojų moksliniams poreikiams;
- išteklių svarbą įvairioms arba įvairėjančioms šalies gyventojų grupėms;
- išteklių šiandieninę vertę (išskirtinę arba unikalią perspektyvą šalies socialinėje, kultūrinėje ar politinėje panoramoje);
- išteklių kūrėjų / leidėjų / gamintojų reputaciją;
- išteklių unikalumą (turinys prieinamas tik skaitmenine forma, nesvarbu, kas jį sukūrė / suskaitmenino – valstybinės bibliografijos ar kitos tarnybos);
- išteklių vertę, lyginant juos su valstybinės bibliografijos tarnybos analoginiu fondu (jie papildo analoginį fondą; jie tęsia vien tik skaitmenine forma tai, kas seniau buvo leidžiama analogine forma, pavyzdžiui, žurnalas pradėtas leisti spausdintine forma, vėliau tęsiamas elektronine, o spausdintine forma toliau nebeleidžiamas);
- išteklių pažeidžiamumą (sunnykimo rizikos laipsnis);
- mažumoms ir subkultūrinėms grupėms būdingų bei disidentiškų požiūrių į šalies istoriją, kultūrą ar socialinius įvykius atsispindėjimą ištekliuose;
- išteklių vienadieniškumą ir jų svarbą ateities ekspertams;
- išteklių techninius reikalavimus, keliamus naudojimui (nesudėtingas orientavimas, funkcionalumo diapazonas, serverio patikimumas, nesudėtingas duomenų perkėlimas);
- išteklių metaduomenis – susietų metaduomenų buvimą;
- išteklių atitiktį šiuolaikiniams formatams;
- išteklių archyvavimo, atliekamo kitos tarnybos (patikimos saugyklos), galimybes.

3.3.2. Elektroninių išteklių, kurie kartais nepasirenkami, pavyzdžiai

Anksčiau pateiktas elektroninių išteklių aspektų, kurie svarbūs atrenkant išteklius valstybinei bibliografijai, sąrašas atspindi variantų paletę, iš kurios valstybinės bibliografijos tarnybos gali rinktis savo šaliai tinkamus atrankos kriterijus. Šio sąrašo pagrindas – pozityvus požiūris. Tačiau rengiant atrankos strategiją, naudinga apsvaistyti ir tai, kas neturėtų būti registruojama valstybinėje bibliografijoje. Nereikia pamiršti, kad valstybinės bibliografijos tarnyba gali nuspręsti išteklius archyvuoti, tačiau neaprašyti jų valstybinėje bibliografijoje (žr. 3.4.1 skyriaus paskutinę pastraipą). Pateikiame rūšis ir formatus, kurių vienos ar kitos valstybinės bibliografijos tarnybos skelbia nepasirenkančios, besilaikydami

mos savų kriterijų (šiais pavyzdžiais norima tik pasiūlyti valstybinės bibliografijos tarnyboms daugiau pasirinkimo galimybių):

- taikomosios programos / programinė įranga;
- skelbimų lentos;
- pokalbių kanalai;
- slapukai;
- duomenų bazės, kuriose daugiausia saugomi statistiniai ir kiti neapdoroti duomenys (pavyzdžiui, duomenų rinkiniai; tačiau kai kurios valstybinės bibliografijos tarnybos tampa vis labiau suinteresuotos mokslo tiriamąja informacija, kuri patenka tik į duomenų rinkinius);
- spausdintinių ir kitų analoginių išteklių dubletai;
- elektroniniai laiškai;
- žaidimai;
- neoficialūs / neišsamūs ištekliai (pavyzdžiui, tebekuriami kūriniai, išankstinės publikacijos, tam tikros didesnio išteklių sudedamosios dalys);
- naujienų grupės;
- laikraščiai (egzistuojančių spausdintinių versijų elektroninės versijos; kai kurios valstybinės bibliografijos tarnybos laikraščiams teikia didelę reikšmę);
- organizacijų dokumentai;
- prekybos / reklamos svetainės;
- diplominiai darbai / disertacijos (jei jas kaupia universitetai ar kitos institucijos; kai kurios valstybinės bibliografijos tarnybos šią medžiagą laiko labai svarbia).

Nors kai kurios valstybinės bibliografijos tarnybos – bent kol kas – nurodo, kad jos išvardytųjų išteklių nesirenka, galima pateikti argumentų už vienos ar keleto minėtų išteklių rūšių pasirinkimą. Pavyzdžiui, žaidimus pradėta laikyti veiksminga jaunosios kartos mokymo priemone. Ar ateities ekspertams prireiks jų pavyzdžių, kad galėtų sekti jų raidą ir tobulėjimą, indėlių į mokymo ir mokymosi procesą? Ar turimi internetinės prekybos bei reklamos svetainių pavyzdžiai ateities mokslininkams padės teisingiau įvertinti kultūrinės ir socialinės aplinkos pokyčius? Ar svarbi ir galbūt novatoriška mokslo tiriamosios veiklos informacija, rašoma tik duomenų rinkiniuose, dings, jei jos nekaups ir neaprašys valstybinės bibliografijos tarnybos? Šie klausimai pabrėžia sudėtingumą tų aspektų, į kuriuos valstybinės bibliografijos tarnybos privalo atsižvelgti, nustatydamos tiksliausiai jų vartotojų interesus atitinkančius atrankos kriterijus.

3.4. Kitos su atranka susijusios problemos

Vertėtų atkreipti dėmesį į kai kurias kitas problemas bei sunkumus, susijusius su išteklių (ypač elektroninių) pasirinkimu.

Privalomasis egzempliorius

Nors privalomasis egzempliorius yra pamatinis valstybinės bibliografijos aprėptį lemian-

tis veiksnys, jo negalima prilyginti valstybinei bibliografijai, todėl jis nebūtinai daro įtaką valstybinės bibliografijos tarnybos nustatomiems atrankos kriterijų parametrams. Tai ypač taikytina elektroniniams ištekliams, nes įvairiose šalyse elektroninių išteklių privalomąjį egzempliorių reguliuojančių teisės aktų rengimo etapai irgi skirtingi. 2005 m. pradžioje atlikta nacionalinių bibliotekų apklausa atskleidė, kiek dar reikia nuveikti įvairiose šalyse naujinant privalomojo egzemplioriaus įstatymus taip, kad jie interneto ir skaitmeninius išteklius apimtų tokiu pat mastu, kaip ir tradicinius tų šalių leidinius. Džiugina tai, kad daugelyje apklausoje dalyvavusių šalių (21 iš 32) teisės aktai jau parengti, tik nepatvirtinti, nors kartais nuo teisės akto parengimo iki jo priėmimo praeina keletas metų. Kaip laikiną priemonę daugelio šalių valstybinės bibliografijos tarnybos inicijavo bandomąsias programas ir kitus bendrus susitarimus su saityno turinio leidėjais ir teikėjais. Tai įpareigoja juos savanoriškai perduoti skaitmeninį turinį valstybinės bibliografijos tarnybai. Tad konkrečios šalies privalomojo egzemplioriaus įstatymo statusas lemia, kokią valstybinės bibliografijos tarnybos pasirenkamų išteklių dalį sudarys elektroniniai ištekliai. Toliau pateikiamas Jungtinės Karalystės pavyzdys atspindi tipišką dabartinę daugelio valstybinės bibliografijos tarnybų situaciją.

Jungtinėje Karalystėje elektroninių priemonių integravimo į valstybinę bibliografiją procesą stabdantis veiksnys dar visai neseniai buvo privalomojo egzemplioriaus apsiribojimas spausdintine medžiaga. Nuo 2000 m. Britų biblioteka kartu su leidėjais įgyvendina savanorišką projektą, daugiausia skirtą elektroniniams leidiniams nešiojama laikmena. Parlamentui patvirtinus privalomojo egzemplioriaus įstatymą, iš principo prasipletė privalomojo egzemplioriaus aprėptis, tačiau kad įstatymas realiai apimtų ir kitas laikmenas, vyriausybė turi patvirtinti papildomas normines nuostatas, o tai savo ruožtu priklauso nuo susitarimo su „leidėjais“, todėl privalomasis egzempliorius naujas laikmenas pasieks laipsniškai.

Prancūzijos atvejis iliustruoja privalomojo egzemplioriaus pobūdžio kaitą. Prancūzija pabrėžia didėjančią atotrūkį tarp valstybinės bibliografijos tarnybos kaupiamų išteklių ir valstybinės bibliografijos aprėpties – šioje šalyje interneto svetainės nors ir kaupiamos, tačiau neatspindimos valstybinėje bibliografijoje.

Autorių ir intelektualinės teisės

Su privalomuoju egzemplioriumi glaudžiai siejasi nesuskaičiuojama daugybė autorių ir intelektualinių teisių apsaugos problemų. Net jei šalies įstatymai ir leidžia valstybinės bibliografijos tarnybai kaupti skaitmeninę medžiagą, tie patys įstatymai vartotojams nebūtinai prie jos suteikia laisvą ir neribotą prieigą. Valstybinės bibliografijos tarnyba turi apsispręsti, ar reikia tokius išteklius pateikti valstybinėje bibliografijoje. Būtina atsakyti į tokį klausimą: ar naudinga vartotojui žinoti, kad medžiaga egzistuoja, jei ji neprieinama nei nuotoliniu būdu, nei vietinėje duomenų bazėje tuoj pat, jei ji nebus prieinama ir ateityje?

Geografinės ribos

Būtina atsižvelgti ir į su geografinėmis ribomis susijusias problemas. Jos kyla dėl keleto

priežasčių. Valstybinės bibliografijos tarnybos, siekiančios, kad valstybinė bibliografija apimtų jų šalyse publikuotus dokumentus, susiduria su tarptautiniais leidėjais, kurių leidyklos ir leidybos įstaigos išsibarsčiusios daugelyje pasaulio miestų. Jos turi apsispręsti, ar valstybinėje bibliografijoje būtina atspindėti leidinius, kuriuos siūlo kitų šalių platinotojai. Jei gana daug šalies leidinių reguliariai leidžiama užsienyje, būtina apsispręsti dėl jų registravimo valstybinėje bibliografijoje. Šalies autoriai, publikuojami užsienyje, neturi likti nuošalėje. Į tokiose situacijose išskylančius klausimus nėra vienareikšmio atsakymo – patys klausimai ir į juos pateikiami atsakymai atspindi sąlygų įvairovę šiuolaikiniame pasaulyje, kuriame geografinės ribos praranda savo reikšmę. Valstybinės bibliografijos tarnybai apsisprendžiant dėl elektroninių išteklių registravimo valstybinėje bibliografijoje, be mūsų aptartų, derėtų įvertinti ir kitus kriterijus. Valstybinės bibliografijos tarnyboms gali būti priimtina vienaip ar kitaip tartis su kitomis šalimis, kurioms taip pat aktualus geografinių ribų klausimas, ir nuspręsti, kurios šalies tarnyba aprašys konkrečius kūrinius.

Medžiagos prieinamumas ir jos atspindėjimas valstybinėje bibliografijoje

Elektroniniai ištekliai valstybinės bibliografijos tarnyboms kelia dar vieną svarbią problemą. Tradicinės medžiagos atveju bibliografinio įrašo pateikimas valstybinėje bibliografijoje reiškė, kad dokumentas yra tarnybos fonduose. Ar tai galioja ir skaitmeninei medžiagai? Ar turi būti atspindimas valstybinėje bibliografijoje dokumentas, kuris atitinka vieną ar daugiau šiame skyriuje minimų atrankos kriterijų, tačiau nėra tarnybos nuosavybė arba jo nėra jos fonduose? Atsakymas priklauso nuo paslaugos, kurią tarnyba nori teikti vartotojams: registruoti patį ištekliaus buvimo faktą ar tai, kas yra tarnybos fonduose. Kuris iš šių požiūrių labiau atitinka vartotojo poreikius? Valstybinės bibliografijos tarnybos turėtų atsižvelgti į analogišką tradicinės medžiagos situaciją: kai kada valstybinėje bibliografijoje atspindėdavo fonduose nesanti medžiaga (pavyzdžiui, „neįsigyjami“ dokumentai).

Kita šios problemos pusė – vienadienis daugelio interneto išteklių pobūdis. Ar valstybinės bibliografijos tarnyba atsakinga už interneto svetainių ir kitos medžiagos, kurios, galimas daiktas, jau nebėra arba saitas su kuria (URL) nebeaktyvus, atspindėjimą valstybinėje bibliografijoje? Tokius sprendimus turi priimti valstybinės bibliografijos tarnybos, atsižvelgdamos į valstybiniu lygiu teikiamų paslaugų kontekstą. Valstybinės bibliografijos tarnyboms gali būti priimtina sudaryti bendradarbiavimo susitarimus su kitomis panašiomis tarnybomis arba kultūros įstaigomis, numatančius, kurios iš jų rinks ir saugos tam tikras svetainių rūšis ar kategorijas. Tokiu atveju kiekviena jų savo valstybinėje bibliografijoje pateiktų nuorodas į šias svetaines.

Automatinė atranka

Jei tik įmanoma, būtina išnaudoti automatinių priemonių taikymo galimybes. Sėkmingiausiai automatinės atrankos metodai gali būti taikomi surenkant saityno turinį. Įrengus paieškos filtrą, efektyviai rūšiuojantį renkamą turinį, tampa nebereikalingas rankų darbas ir sumažinamos sąnaudos. Dauguma valstybinės bibliografijos tarnybų pirmiausia surenka savo šalies sritį, pavyzdžiui, *.fi* arba *.lt* (atitinkamai – Suomija ir Lietuva). Kitas

automatinės atrankos privalumas – galimybė atsižvelgti į su ištekliumi susietus metaduomenis. Pagal tai, ar ištekliui suteikti identifikatoriai (pavyzdžiui, ISBN ar ISSN), tipo / formato / žanro ir autoriaus / kūrėjo indikatoriai, taip pat pagal su juo susietų metaduomenų ar nuorodų į išteklių skaičių galima nustatyti jo kokybę. Valstybinės bibliografijos tarnyba pagal bet kurį iš šių požymių gali pasirinkti paieškos serverio nustatymus, kuriais tam tikri ištekliai surenkami arba praleidžiami.

Nagrinėjant automatinės atrankos sritį kyla pora klausimų. Pirmasis: kaip toli automatinio būdu renkant išteklius turi būti sekama saitais? Kai kurios valstybinės bibliografijos tarnybos renka visus su tam tikra svetaine susietus tinklalapius – tai užtikrina, kad bus aprėpiama visa kurio nors teikėjo medžiaga. Nors tuomet gali atsirasti dubliavimo tikimybė, bet tai vis dėlto geriau, negu praleisti kai kuriuos tinklalapius. Toks modelis taikomas Prancūzijoje. Kitas klausimas – koku mastu valstybinės bibliografijos tarnybos surenkami ištekliai turi būti atspindimi valstybinėje bibliografijoje? Jei interneto išteklius surinktas, tai nebūtinai reiškia, kad jis turi būti joje registruojamas. Svetainės renkamos, siekiant išsaugoti būsimoms kartoms išsamų šalies interneto produkcijos vaizdą, tačiau šių svetainių intelektinė vertė gali būti nevienoda. Kai kurios iš jų gali būti prieinamos tik per valstybinės bibliografijos tarnybos nuotolinį viešosios prieigos katalogą arba panašią duomenų bazę.

3.5. Išvada

Atrankos kriterijai tiek pat gyvybiškai svarbūs skaitmeninei medžiagai, kokie jie buvo svarbūs ir tradicinei. Šiame skyriuje pateikti įvairūs galimi požiūriai ir problemos, į kurias turi atsižvelgti valstybinės bibliografijos tarnybos, nusprendamos, kokius elektroninius išteklius turi aprėpti valstybinė bibliografija. Viena aišku: jokia valstybinės bibliografijos tarnyba nepajėgi atrinkti, tuo labiau – kaupiti visų išteklių. Būtina priimti sprendimus ir atsirinkti; reikia pripažinti, kad dažnai tai nėra lengva. Visiems tinkančių bendrų sprendimų nėra; kiekviena tarnyba turi apsvarstyti savo vartotojų bendruomenės poreikius (žr. 2 skyrių „Valstybinės bibliografijos reikšmė: vartojimas ir vartotojai“), jai keliamus teisinius reikalavimus, turimas lėšas ir savo techninės infrastruktūros bei saugyklos pajėgumus. Toliau pateikiamos nuorodos į keletą internete skelbiamų atrankos kriterijų pavyzdžių, kurie gali būti naudingi papildomų patarimų ieškančioms valstybinės bibliografijos tarnyboms.

3.6. Atrankos kriterijai, taikomi valstybinei bibliografijai (įskaitant interneto išteklius)

<http://www.onb.ac.at/ev/catalogues/bibliography.htm> – Austrija

<http://www.collectionscanada.gc.ca/collection/framework/003024-201-e.htm> – Kanada

McKeen, L. (2008, June 4). *Canadiana, the national bibliography for Canada, in the digital age*. Retrieved April 6, 2009, from <http://ifla.org/IV/ifla74/papers/162-McKeen-en.pdf>

<http://en.webarchiv.cz/criteria> – Čekijos Respublika

http://www.nkp.cz/pages/page.php3?page=weba_weba_pv.html – Čekijos Respublika

http://www.d-nb.de/wir/ueber_dnb/sammelauftr.htm – Vokietija

<http://www.utgafuskra.is/?lang=1> – Islandija

<http://www.nbs.bg.ac.yu/> – Serbija

http://www.e-helvetica.admin.ch/eng/suppliers/eng-suppl_index.htm# – Šveicarija

Kopaleva, V. A. (2005). Archiving of Internet scientific information resources: The basic conceptual positions. *The Library News*, 2005(#2).

<http://www.bl.uk/bibliographic/natbib.html> – Jungtinė Karalystė

<http://www.loc.gov/acq/devpol/> – Jungtinės Valstijos

Nuorodos

International Conference on National Bibliographic Services. (2002, October 1). *The final recommendations of the International Conference on National Bibliographic Services: ICNBS: Copenhagen 25-27 November 1998*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VI/3/icnbs/fina.htm>

4. Katalogavimas

Alan Danskin
Britų biblioteka

4.1. Įžanga

Šio skyriaus tikslai:

- suteikti praktinių patarimų, kaip taikyti 1998 m. Kopenhagos Tarptautinėje konferencijoje, skirtoje valstybinės bibliografijos tarnyboms (ICNBS), patvirtintas katalogavimo rekomendacijas;
- suteikti patarimų, kaip diegti pažangiausią praktiką integruojant elektroninių išteklių katalogavimą į valstybinę bibliografiją.

4.2. Valstybinės bibliografijos tarnybos atsakomybė

IFLA apibrėžė valstybinės bibliografijos tarnybos atsakomybę, susijusią su katalogavimu valstybinei bibliografijai, paskelbdama keletą rekomendacijų, priimtų tarptautiniuose ekspertų pasitarimuose, kurie vyko Kopenhagoje 1998 m. (International Conference on National Bibliographic Services, 2002) ir Paryžiuje 1977 m. (International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC & UNESCO, 1979).

ICNBS „patvirtino Visuotinės bibliografinės apskaitos (UBC) koncepciją kaip ilgalaikę programą, skirtą bibliografinės informacijos apskaitos ir mainų pasaulinės sistemos kūrimui“.

(11-oji rekomendacija.) Valstybinės bibliografijos tarnyba turi:

- imtis atsakomybės už *išsamių* nacionalinės leidybos produkcijos bibliografinių įrašų rengimą (arba jų rengimo koordinavimą);
- taikyti nacionalinius bei tarptautinius standartus ir principus katalogavimui;
- [taikyti] identifikavimo sistemas, tokias kaip ISBN ir ISSN;
- [taikyti] nacionalinius ir tarptautinius standartus ir principus rašmenų konvertavimui, autoritetinių įrašų tvarkybai, klasifikacijos sistemoms, metaduomenims ir nuolatinių vardų skaitmeniniams objektams suteikimui.

4.2.1. Katalogavimo valstybinei bibliografijai apimtis

Katalogavimo valstybinei bibliografijai apimtis apibrėžiama:

- atsakomybe, kurią valstybinės bibliografijos tarnyboms nustato šalies privalomojo egzemplioriaus arba jai tolygi sistema (žr. 6 skyrių);
- valstybinei bibliografijai taikomais atrankos kriterijais (žr. 3 skyrių);
- bet kokiomis valstybinei bibliografijai taikomomis išimtimis (žr. 3 skyrių);
- turimomis galimybėmis (lėšos, personalas ir įranga – žr. 6 skyrių).

4.2.2. Valstybinės bibliografijos santykis su nacionalinės bibliotekos katalogu

Daugelyje šalių už valstybinės bibliografijos rengimą atsakingos nacionalinės bibliotekos. Valstybinė bibliografija nėra tas pats, kas nacionalinės bibliotekos katalogas – jos apimtis skiriasi nuo katalogo apimties. Katalogas – tai išsamus bibliotekos fondų registras. Tam tikra fondų medžiaga valstybinėje bibliografijoje neatspindima, nes publikuota už šalies ribų arba tiesiogiai nesusijusi su nacionaline literatūra. Valstybinė bibliografija – tai nacionalinio publikuotų dokumentų archyvo registras. Valstybinė bibliografija gali apimti ir medžiagą, kurios nėra nacionalinės bibliotekos fonduose; taip atsitinka, jei atsakomybe už nacionalinio archyvo kaupimą ir katalogavimą dalijasi keletas tarnybų. Valstybinė bibliografija taip pat gali apimti ir spaudai rengiamų publikacijų įrašus, kai duomenys apie jas valstybinės bibliografijos tarnybai teikiami pagal leidybinio katalogavimo (CIP) programą. CIP programos aptariamos 4.5 skyriuje.

Kiekviena valstybinės bibliografijos tarnyba pasirenka jai tinkantį valstybinės bibliografijos rengimo modelį. Valstybinė bibliografija gali būti produktas, sukuriamas nacionalinei bibliotekai kataloguojant savo pačios fondus arba, priešingai, valstybinės bibliografijos tarnybos įrašai gali būti integruojami į nacionalinės bibliotekos katalogą. Idealiu atveju tiek valstybinė bibliografija, tiek nacionalinės bibliotekos katalogas yra produktai, sukuriami naudojantis bendra duomenų sankaupa. Kad ir koks modelis taikomas, nacionalinės bibliotekos katalogo ir valstybinės bibliografijos sutaptis turi būti visiškai išnaudojama efektyvumui didinti, daug kartų naudojant metaduomenis ir kuo mažiau juos keičiant rankiniu būdu.

Daugkartinio metaduomenų naudojimo efektyvumas priklauso nuo standartizacijos ir nuoseklumo. Katalogui ir valstybinei bibliografijai būtina taikyti tuos pačius standartus, o darbų srautai turi būti kiek įmanoma labiau integruoti. Sukurti metaduomenys daug kartų naudojami kiekvienu veiklos etapu (atranka, komplektavimas, apskaita ir aprašas). Bet kurio veiklos proceso metu susiejami metaduomenys turi atitikti savo paskirtį, t. y. turi būti tikslūs ir atitikti tai duomenų rūšiai taikomus standartus ir nuostatas. Standartizuotus darbų srautus lengviau automatizuoti. Daug lėšų sunaudojama tvarkant išimtis, todėl nuolat tobulinant procesus būtina šią veiklą kuo labiau sumažinti.

Praktinėje veikloje kartais tenka susieti specifinius produkto ar paslaugos metaduomenis. Metaduomenys taip pat gali suteikti informaciją apie fondų ir procesų valdymą. Atidžiai apvarstykite, kokie susiejimo su tokiais metaduomenimis būdai yra veiksmingiausi ir rentabiliausi. Procesas praranda efektyvumą, susiklosčius situacijai, kai vienokiam tikslui ar įstaigai būtini metaduomenys prieštarauja metaduomenims, reikalingiems kitokiam tikslui ar įstaigai. Gali iškilti prieštaravimų tarp bendro standarto ir vietinės praktikos.

Bet galiausiai paaiškėja, kad kur kas efektyviau yra laikytis standartų, o ne remtis vietine praktika.

Būtina deramai įvertinti metaduomenų ir darbų srautų racionalizavimo iššūkį. Nusistovėjusių procesų ir strategijos keitimas gali užimti pernelyg daug laiko bei energijos. Tačiau nieko nedarant gali grėsti pragaištingi padariniai. Vienoje valstybinės bibliografijos tarnyboje standartinės klasifikacijos indeksai ir dalykiniai terminai, priskirti valstybinės bibliografijos įrašams, įrašus integruojant į nacionalinės bibliotekos katalogą, buvo pakeisti vietine klasifikacija. Vietinei klasifikacijai palaikyti nepakako žmogiškųjų ir finansinių išteklių, todėl ji vis labiau atsiliko nuo laikmečio reikalavimų. Vieni ištekliai buvo sisteminami du kartus, taikant atsilikusią klasifikacijos sistemą, tuo tarpu kiti iš viso nebuvo sisteminami. Šis kraštutinis pavyzdys rodo, kokio lygio žala daroma, kai trūksta efektyvių veiklos metodų ir nevaldomi darbų srautai.

Darbo grupė rekomenduoja, kad valstybinės bibliografijos ir valstybinės bibliografijos tarnybos katalogo pagrindą sudarytų vienas ir tas pats loginis duomenų rinkinys. Tarnyboms, pradedančioms valstybinės bibliografijos rengimo veiklą, griežtai rekomenduojama konceptualizuoti valstybinę bibliografiją ir valstybinės bibliografijos tarnybos katalogą kaip atskirus produktus arba rodinius, kurių pagrindas – išsamus bibliografinių duomenų rinkinys.

Nacionalinės praktikos pavyzdžiai

Jungtinė Karalystė

Jungtinės Karalystės Britų valstybinė bibliografija (*British National Bibliography* (BNB)) – tai duomenų rodinys Britų bibliotekos Integralioje bibliotekų valdymo sistemoje. BNB sudaro įrašai iš įvairių šaltinių, tarp kurių – Kongreso biblioteka, Depozitinių bibliotekų paskirstyto katalogavimo programa (*Legal Deposit Libraries' Shared Cataloguing Programme*) ir BDS (<http://www.bibliographicdata.com>) – Britų bibliotekos CIP (leidybinio katalogavimo) programos rangovas. Nuo 2004 m., kai pradėjo veikti ILS, darbų srautai buvo nuolat tobulinami, siekiant didinti efektyvumą ir optimizuoti daugkartinį duomenų naudojimą.

ILS saityno sąsajoje pateikiami atskiri rodiniai, suteikiantys vartotojams galimybę atlikti paiešką Britų bibliotekos suvestiniame kataloge arba Britų valstybinėje bibliografijoje. BNB rodinyje pateikiama Jungtinėje Karalystėje publikuota arba platinama medžiaga, kuri neatspindima bibliotekos kataloge, nes ji arba dar negauta, arba jos privalomąjį egzempliorių gauna ne Britų biblioteka, o kita depozitinė biblioteka. Nauji, pakeisti arba pašalinti įrašai iš ILS eksportuojami kiekvieną savaitę. Jie importuojami į pačios bibliotekos kuriamų duomenų bazių ir paslaugų programų paketus. Šios duomenų bazės ir paslaugų programos žinomos bendru *Catalogue Bridge* pavadinimu. Tai lankstus priemonių kompleksas, skirtas duomenų tvarkymui ir jų siuntimui specifinių produktų, tokių kaip BNB, rengėjams, bei tolesniam jų siuntimui užsakovams.

4.2.3. Besikeičiantis valstybinės bibliografijos kontekstas

Valstybinė bibliografija paprastai yra bibliografinių įrašų, kuriuos rengia kataloguotojai, laikydamiesi nacionalinių ir tarptautinių standartų, sandauba. Tradiciškai šie įrašai būdavo leidžiami spausdintine forma, grupuojami pagal dalyką, autorių ir antraštę. Vis labiau įprasta tampa valstybinė bibliografija kaip duomenų bazė, kurios pagrindu kuriami elektroniniai arba spausdintiniai produktai; prie jos galutiniams vartotojams suteikiama ir tiesioginė elektroninė prieiga per internetą.

Nepaisant šių valstybinės bibliografijos formos pokyčių, pati jos paskirtis nepasikeitė. Ji yra išsamus nacionalinės publikuotos produkcijos registras. Naujų formų ir priemonių atsiradimas pakeitė nacionalinės publikuotos produkcijos apimtį. Ypač mūsų nacionalinės *publikuotos* produkcijos supratimą pakeitė saitynas. Atsiradus saitynui, išnyko daugelis įprastų leidybos barjerų. Išteklius gali būti laikomas publikuotu, kai jis prieinamas saityne. 3 skyriuje aptarėme, kokius iššūkius ši naujovė kelia atrankai. Už katalogavimą atsakingiems asmenims darbas su skaitmeniniais ištekliais sukelia nemaža klausimų, susijusių su prioritetais, tęstinumu bei įprasta katalogavimo praktika.

Tradicinės katalogavimo praktikos, kurios pagrindas – aukštos kvalifikacijos profesionalų atliekama turimų išteklių analizė, neįmanoma išplėtoti taip, kad ją tiktų taikyti visiems saityno ištekliais kataloguoti. Skaitmeninių priemonių ir formatų paplitimas kelia naujus reikalavimus ir informacijos tvarkymui, pateikimui bei prieigai prie jų. Valstybinės bibliografijos tarnyboms privalu net ir naudojant savo ribotas galimybes kuo efektyviau užtikrinti išsamią valstybinės bibliografijos aprėptį, kartu tenkinant vartotojų poreikius. Saitynas pakeitė vartotojų lūkesčius – jie įpratę prie operatyvios prieigos. Vien tik informacijos apie tai, kad koks nors išteklius egzistuoja (ar egzistavo), jau nebepakanka.

Elektroniniai ištekliai kelia naujus iššūkius išteklių aprašui ir sklaidai. Elektroniniai ištekliai gali būti susiję su esamais spausdintiniais ištekliais, tačiau skirtis nuo jų apimtimi ir turiniu; jie gali būti prieinami daugeliu formatų; būna sudaryti iš daugelio komponentų ir nuolat naujinami. Kaip tokią išteklių įvairovę prasmingai perteikti vartotojui? Kaip šioje naujoje painioje aplinkoje valstybinės bibliografijos įrašas padėtų atskleisti išteklius?

Elektroniniai ištekliai – vienas iš veiksnių, paskatinusių IFLA parengti „Funkcinius reikalavimus bibliografiniams įrašams“ (FRBR). FRBR – tai konceptualus bibliografinio universumo modelis, sukurtas išsamiai išanalizavus vartotojo užduotį – rasti išteklių. Šios analizės metu FRBR identifikuotos metaduomenų struktūros, būtinos išteklių atradimo užduotims atlikti.

4.2.4. Išsamūs bibliografiniai įrašai

ICNBS rekomendavo:

„(12) Valstybinės bibliografijos tarnybos privalo priimti bazinio lygmens įrašo komponentus, rekomenduotus IFLA Funkcinių reikalavimų bibliografiniams įrašams

tyrimo grupės baigiamojoje ataskaitoje (Saur: Munich, 1998. UBCIM Publications New Series; vol. 19).“

FRBR bazinio lygmens įrašą baziniu galima vadinti tik nominaliai. Tai sudėtingi meta-duomenys, atitinkantys reikalavimus, kurių būtina laikytis atliekant vartotojo užduotis **rasti, identifikuoti, atrinkti ir gauti**. Šios užduotys FRBR apibūdinamos kaip esminės ištekliams atrasti. Be to, FRBR bazinio lygmens įrašas apibrėžia santykius tarp aprašomo išteklio ir kitų entitetų. Santykių identifikavimas ir apibūdinimas padeda palaikyti papildomas funkcijas, tokias kaip žvalgymas ir grupavimas duomenų bazėje. FRBR bazinio lygmens įrašo parengimas brangiai kainuoja. Valstybinės bibliografijos tarnyboms būtina plėtoti šio lygmens įrašų rengimą, kad jie aprėptų išaugusią tradicinę ir elektroninių priemonių produkciją.

FRBR bazinio lygmens įrašo turinys daugiausia pagrįstas įprastomis bibliografinės apskaitos koncepcijomis. Jei skaitmeninėje epochoje šios koncepcijos dar išliko vertingos, bibliotekų bendruomenė turi žinoti, kaip paveikti procesus, kad šio lygmens metaduomenų kūrimas būtų kuo veiksmingesnis.

4.2.5. Bibliografinė apskaita ir bibliografijos standartai

Visuotinės bibliografinės apskaitos pagrindą sudaro bendradarbiavimas aprašant išteklius ir skatinimas keistis bibliografiniais duomenimis bei naudoti juos daug kartų, siekiant išvengti veikslių pertekliaus. Veiksmingo bendradarbiavimo sėkmė priklauso nuo standartų. ICNBS pateikia daug bibliografijos standartų taikymo rekomendacijų.

(10-oji rekomendacija.) Į valstybinę bibliografiją įtraukiami bibliografiniai įrašai turi būti:

- pagrįsti tarptautiniu mastu pripažintais standartais;
- išdėstyti tinkamu būdu ir su kreipties elementais, tenkinančiais vartotojų poreikius pagal platinimui skirtu formato (formatų) savybes.

(11-oji rekomendacija.) Valstybinės bibliografijos tarnyba turi imtis atsakomybės už išsamių nacionalinės leidybos produkcijos bibliografinių įrašų rengimą (arba jų rengimo koordinavimą) ir turi taikyti nacionalinius bei tarptautinius standartus ir principus katalogavimui, identifikavimo sistemoms, tokioms kaip ISBN ir ISSN, rašmenų konvertavimui, autoritetinių įrašų tvarkybai, klasifikacijos sistemoms, metaduomenims ir nuolatinų vardų skaitmeniniams objektams suteikimui.

(13-oji rekomendacija.) Valstybinės bibliografijos tarnyba turi imtis iniciatyvos naujinti ir tvarkyti nacionalinius ir tarptautinius standartus bei principus, plėtodama visas anksčiau 11 [rekomendacijoje] išvardytas bibliografijos priemones, tuo pačiu imtis projektų kurti ir diegti autoritetinių įrašų tvarkybos standartus, gaires ir metodus, skirtus palengvinti keitimąsi autoritetiniais duomenimis tarptautiniu lygiu.

(14-oji rekomendacija.) Valstybiniu ir tarptautiniu lygiu ypatingas dėmesys turi būti skiriamas bibliografinių keitimosi formatų, kuriuos naudoja bibliotekų, informacinė ir leidėjų bendruomenės, suderinamumui, konversijai ir prieinamumui, siekiant, kad visi elementai būtų identifikuoti ir nė vienas iš jų nedingtų konvertuojant.

(15-oji rekomendacija.) Valstybinės bibliografijos tarnybos turi skatinti vykstančią bibliografijos standartų, skirtų visoms leidinių formoms, pradedant serialiniais leidiniais, derinimo veiklą.

4.2.6. Turinio standartai

Turinio standartai nustato, kokie duomenys turi būti rašomi ir kaip juos reikia pateikti. Jie taip pat gali apimti gaires ir taisykles, pagal kurias pasirenkamas patikimiausias ištekliaus duomenų šaltinis. Turinio standartų laikymasis užtikrina publikuotos bibliografijos nuoseklumą.

4.2.6.1. Aprašomieji standartai

Tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas (ISBD)

ISBD prižiūri ISBD peržiūros grupė (<http://www.ifla.org/VII/s13/isbd-rg.htm>). „ISBD pagrindinė paskirtis yra... išlaikyti nuoseklumą keičiantis bibliografiniais duomenimis“ (<http://www.ifla.org/VII/s13/isbd-rg.htm>). ISBD reglamentuoja bibliografinių aprašų formą ir turinį. ISBD skirtas išteklių aprašui ir tiesiogiai nesusijęs su prieiga ar autoritetinių įrašų tvarkyba. Išleisti specializuoti ISBD įvairioms medžiagos rūšims, tačiau 2007 m. juos pakeitė jungtinis ISBD (International Federation of Library Associations and Institutions, Cataloguing Section, Standing Committee, 2007). Jungtinis ISBD supaprastina ISBD taikymą ir atspindi didėjančią elektroninių laikmenų reikšmę visų rūšių turiniui.

ISBD buvo parengti Paryžiaus principų (International Conference on Cataloguing Principles, 1969) pagrindu. Paryžiaus principai – tai esminis bibliotekų katalogų paskirties ir jų svarbiausių ypatybių apibūdinimas. Paryžiaus principai buvo paskelbti 1961 m., kai bibliotekose dar beveik nenaudoti kompiuteriai. IFLA ekspertų pasitarimuose (IME ICC) Paryžiaus principai buvo pakeisti naujai parengtu „Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymu“ (*Statement of International Cataloguing Principles*), tiksliau atspindinčiu informacinių technologijų galimybes (International Federation of Library Associations and Institutions, Cataloguing Section, Standing Committee, 2009).

ISBD apibrėžia duomenų elementus, kurie turi būti užrašomi arba perrašomi specifine tvarka; tai sudaro kataloguojamo išteklių aprašo pagrindą. Šiuo standartu grindžiama daugelis katalogavimo taisyklių, tačiau pats jis nėra valstybinės bibliografijos katalogavimo praktinis vadovas.

Nacionalinės katalogavimo taisyklės

Valstybinės bibliografijos tarnybos, bibliotekų asociacijos ir kitos tarnybos yra sukūrusios nacionalines (ir tarptautines) katalogavimo taisykles – praktines priemones, skirtas valstybinės bibliografijos ir kitų tarnybų kataloguotojams. Dauguma šių taisyklių parengtos pagal ISBD ir nuodugnai jais grindžiamos. Nacionalinės katalogavimo taisyklės nurodo, kaip pasirinkti ir sudaryti kreipties elementus, taip pat gali apimti kitus katalogavimo aspektus, tokius kaip autoritetinių įrašų tvarkyba, apie kurią ISBD nerašoma.

Nacionalinių katalogavimo taisyklių pavyzdžiai – *Anglo-American Cataloguing Rules* (AACR2), *Regeln für die alphabetische Katalogisierung* (RAK) ir kt. Kai kurios nacionalinės taisyklės (tokios kaip AACR2) išverstos į daugelį kalbų ir paplito toli už savo pagrindinės auditorijos ribų. Kuriamos naujos tarptautinės taisyklės, pavadintos *RDA: Resource Description and Access* („RDA: išteklių aprašas ir prieiga“), kurios turėtų pakeisti plačiai taikomas AACR2. RDA suteiks galimybę aprašyti bet kokią išteklių, neatsižvelgiant į jo formą, ir bus suderintos su FRBR. RDA bus paskelbtos 2009 m. Žr. taip pat 5.4 skyrių – apie suderinamumą.

4.2.6.2. Dalykinių sričių standartai

Dalykinimo sistemos

IFLA rekomenduoja suteikti dalykinę prieigą prie valstybinės bibliografijos. Dalykinimo sistemos suteikia kontroliuojamą prieigą prie išteklių turinio. Jos apibrėžia sąvokas ir santykius tarp sąvokų bei palaiko vartotojo orientavimą.

Dalykinės klasifikacijos sistemos

IFLA valstybinės bibliografijos tvarkymui rekomenduoja taikyti dalykines klasifikacijos sistemas. Klasifikacijos sistemos gali būti tiesiogiai susijusios su dalykinimo sistema ar savarankiškomis sistemomis. Vis labiau domimasi klasifikacijos sistemų galimybėmis lingvistiškai ir kultūriškai neutraliai identifikuoti sąvokas. IFLA Sistemavimo ir dalykinimo sekcija rengia dalykinės prieigos prie valstybinės bibliografijos gaires.

4.2.7. Identifikavimo standartai

Daugelyje šalių valstybinės bibliografijos tarnyba prižiūri standartinius identifikatorius ir prisiima atsakomybę už jų suteikimą. Kai kuriose šalyse šią funkciją gali atlikti speciali organizacija arba kokia nors kita grupė.

Standartiniai identifikatoriai įgalina identifikavimą, kuris palaiko funkcinį suderinamumą visoje identifikavimo grandinėje. Jie yra svarbus išteklių aprašo komponentas ir rodo, kad išteklius yra oficialiai publikuotas. Valstybinės bibliografijos tarnybos gali naudoti standartinius identifikatorius gausiems išteklių metaduomenims nustatyti. Toliau pateikiami tarptautiniai standartiniai numeriai yra plačiai pripažinti produkto identifikatoriai.

4. Katalogavimas

International Standard Book Number (ISBN) (tarptautinis standartinis knygos numeris) (<http://www.isbn-international.org/>)

International Standard Serial Number (ISSN) (tarptautinis standartinis serialinio leidinio numeris) (<http://www.issn.org/>)

International Standard Music Number (ISMN) (tarptautinis standartinis muzikos leidinio numeris) (<http://www.ismn-international.org/>).

Kai standartiniai identifikatoriai susieti su ištekliais arba įrašyti susietuose metaduomenyse, valstybinės bibliografijos tarnyboms griežtai rekomenduojama juos išlaikyti.

Nedviprasmiškas entitetų, tokių kaip asmenys, kolektyvai, kūriniai ir t. t., identifikavimas yra būtina operacijų, kurias atlieka kompiuteriai, susiejimo prielaida, ir tam kuriami nauji identifikatoriai. Tokie identifikatoriai kaip ISBN ir ISSN yra susiję su produktais (FRBR vadinamais apraiškoms). Naujai sukurti identifikatoriai susiję su kūriniais ir išraiškoms, todėl gali palengvinti santykių tarp apraiškų ir asmenų ar kolektyvų identifikavimą. Augant identifikatorių ir su jais susijusių metaduomenų skaičiui, pripažįstama būtinybė užtikrinti funkcinį suderinamumą. ISO TC 46/SC9, Informacija ir dokumentai įkūrė Identifikatorių suderinamumo grupę, kurios uždavinys – ištirti santykius tarp ISWC ir ISRC (*International Standard Recording Code* (tarptautinis standartinis įrašo kodas), taip pat tarp ISAN (*International Standard Audio Visual Number*) (tarptautinis standartinis garso ir vaizdo numeris) ir ISWC, ISTC (*International Standard Text Code*) (tarptautinis standartinis teksto kodas) ir ISBN. Grupė paskelbė pirmąją veiklos ataskaitą (Identifiers Interoperability Group, 2007).

4.2.7.1. Siejamasis ISSN (ISSN-L)

Siejamasis ISSN arba ISSN-L yra ISSN standarto plėtros rezultatas. Elektroniniai žurnalai gali būti įvairių skaitmeninių formatų (pavyzdžiui, PDF, HTML, NLM DTD), ne tik spausdintiniai, mikroformos, CD-ROM ir t. t. Siejamasis ISSN visiems šiems formatams suteikia bendrą identifikatorių (paprastai pirmo prieinamo formato ISSN), palengvinantį orientavimą ir valdymą.

4.2.7.2. ISTC, arba tarptautinis standartinis teksto kodas

ISTC (<http://www.collectionscanada.ca/iso/tc46sc9/21074.htm>) yra tarptautinio standarto projektas. ISBN identifikuoja apraiškas, o ISTC identifikuos kūrinių išraiškas. Nors ISTC rengia knygų verslo atstovai seniau išleistų leidinių katalogų tvarkymui ir intelektinės nuosavybės teisių valdymui, jis neabejotinai galės būti naudojamas ir taikant FRBR. Pavyzdžiui, ISTC, identifikuojantis kokį nors kūrinio vertimą, susieja visas tą vertimą įkūnijančias apraiškas.

4.2.7.3. ISAN, arba tarptautinis standartinis garso ir vaizdo numeris

ISAN (<http://isan.org>) yra tarptautinis standartas (ISO: 15706-1 ir ISO: 15706-2). Tai kūrinio identifikatorius, suteikiantis unikalų, nuolatinį nuorodinį numerį garso ir vaizdo kūriniams, užregistruotiems ISAN sistemoje. Jis gali būti taikomas visoms garso ir vaizdo kūrinių rūšims.

4.2.7.4. ISWC, arba tarptautinis standartinis muzikos kūrinio kodas

ISWC (<http://www.iswc.org/en/html/Home.html>) yra tarptautinis standartas (ISO 15707: 2001). ISWC paskirtis – vienareikšmiškai ir tiksliai identifikuoti kiekvieną muzikos kūrinių. Tai nuolatinis identifikatorius, kuris identifikuoja kūrinių, platinamą nepaisant politinių ir lingvistinių sienų. Jis neidentifikuoja kūrinių išraiškų ar apraiškų. Jis neidentifikuoja įrašų, publikacijų ar transliacijų. Daugeliu atvejų jį galima taikyti sekant informaciją apie muzikos kūrinius ir ja keičiantis (pavyzdžiui, skirstant autorinį honorarą). ISWC sudarytas iš pradžioje rašomos raidės „T“, po kurios eina unikalūs skaičius iš dešimties skaitmenų, ir paskutinio – kontrolinio – skaičiaus. ISWC apima mažiausią metaduomenų rinkinį, kurį sudaro kūrinio antraštė, visų kūrinio kompozitorių, aranžuotojų ir autorių tapatybės bei kūrinio klasifikacinis kodas. Kaip ir ISTC atveju, variantai turi būti susiejami su šaltinio kūriniu.

4.2.7.5. ISRC, arba tarptautinis standartinis įrašo kodas

ISRC (http://www.ifpi.org/content/section_resources/isrc.html) yra tarptautinis standartas (ISO 3901: 2001). Tai unikalus ir nuolatinis garso įrašų bei muzikos vaizdo įrašų identifikatorius. ISRC gali būti įterpiamas tiesiog į produktą, taip sukuriant skaitmeninę identifikuojančią žymą. Skaitmeninėje eroje ISRC yra svarbus autoriniam honorarui. Tarptautinė ISRC agentūra šiuo metu kuria standartizuotą minimalų metaduomenų rinkinį.

4.2.7.6. ISNI/ISPI, arba tarptautinis standartinis vardo / dalies identifikatorius

ISNI (<http://www.collectionscanada.ca/iso/tc/46sc9/277729.htm>) dar yra ankstesniame rengimo etape negu ISTC. ISNI taip pat gali būti naudojamas teisių valdyme ir išteklių atskleidime. ISNI yra asmenų arba kolektyvų identifikatorius, ir neabejotinai gali būti naudojamas autoritetinių įrašų tvarkyboje.

4.2.7.7. NBN, arba valstybinės bibliografijos numeris

NBN kol kas nėra oficialus standartas. Siūloma išsami jo specifikacija pateikiama 1 priede.

NBN paskirtis – suteikti galimybę identifikuoti išteklius. NBN leidžia pateikti nedviprasmiškas nuorodas į kiekvieną valstybinės bibliografijos įrašą.

Valstybinės bibliografijos tarnybai rekomenduojama suteikti valstybinės bibliografijos numerį kiekvienam valstybinei bibliografijai rengiamam įrašui.

Rekomenduojama, kad NBN būtų skelbiamas kaip kiekvieno valstybinėje bibliografijoje aprašomo išteklius kiekvieno įrašo sudedamoji dalis.

Griežtai rekomenduojama nevertoti NBN pakartotinai.

Jei būtina sujungti identiškus įrašus, rekomenduojama išlaikyti abiejų įrašų NBN. Pakeisto įrašo NBN turi būti pažymimas kaip pakeistas.

4.2.8. Autoritetinių įrašų tvarkyba

Autoritetinių įrašų tvarkyba (arba kreipties elementų tvarkyba) susijusi su kontroliuojamų kreipties elementų (pradmenų) norminimu, alternatyvių ir susijusių kreipties elementų pateikimu. Autoritetinių įrašų tvarkyba padeda, sujungiant tam tikro autoriaus kūrinius arba anoniminius kūrinius pagal antraštę, palaikyti **radimo** funkciją. Ji padeda taip pat palaikyti **identifikavimo** funkciją, panaikinant asmenų, kolektyvų vardų arba kūrinių ir išraiškų antraščių dviprasmiškumą. Autoritetinių įrašų tvarkyba suteikia galimybę identifikuoti išteklius pagal dalyką ir juos susieti. Kontroliuojami kreipties elementai, autoritetinių įrašų tvarkybos tikslu sudaromi aprobuotoms ir variantų formoms, bei santykiai tarp autoritetinių įrašų suteikia pagrindą galutinio vartotojo orientavimui.

IFLA paskelbė „Nurodymus autoritetiniams įrašams ir nuorodoms“ (*Guidelines for Authority Records and References*), kur aprašomi tradiciniai autoritetinių duomenų sudarymo procesai ir principai (International Federation of Library Associations and Institutions, Working Group on GARE Revision, 2001).

Valstybinės bibliografijos tarnyba atsakinga už „savo šalies autorių (asmenų ir kolektyvų) vardų autoritetines formas ir savo šalies autorių (asmenų ir kolektyvų) autoritetinius įrašus“ (Anderson, 1974). Iš tikrųjų daugelyje šalių sudaromi autoritetiniai sąrašai neapsiriboja tik „nacionaliniais“ vardais, bet apima ir visų autorių, kurių kūriniai išleisti arba platinami toje šalyje, vardus. Autoritetinis failas gali apimti ir antraštes.

Autoritetinio failo aprėptis turi atspindėti valstybinės bibliografijos aprėptį. Pavyzdžiui, jeigu valstybinės bibliografijos tarnybos į valstybinę bibliografiją įtraukia žurnalų straipsnius, šių straipsnių autorius ir bendraautorius turi įtraukti į autoritetinį failą. Daugelis valstybinės bibliografijos tarnybų realiai nepajėgia kataloguoti žurnalų straipsnių ir sudaryti autoritetinių įrašų jų autoriams. Tai sritis, kurioje būtina skatinti produktyvesnio požiūrio į autoritetinių įrašų tvarkybą paieškas.

Autoritetinių įrašų tvarkyba – brangiai kainuojantis procesas. Yra iškelta įvairių tarptautinių bendradarbiavimą skatinančių iniciatyvų, kuriomis siekiama mažinti autoritetinių įrašų tvarkybos sąnaudas. Tokios iniciatyvos labai palengvina paiešką heterogeninėje aplinkoje. Projektų pavyzdžiai:

Virtualus tarptautinis autoritetinis failas (VIAF)

VIAF (*Virtual International Authority File*) (<http://www.oclc.org/research/projects/viaf/>) – tai bendras Kongreso bibliotekos, Vokietijos nacionalinės bibliotekos, Prancūzijos nacionalinės bibliotekos ir OCLC projektas, skirtas parengti nacionalinių autoritetinių failų automatinio derinimo metodologiją.

LC/NACO autoritetinis failas

LC/NAF (*LC/NACO Authority File*) (<http://authorities.loc.gov/>) – tai tarptautinis vardų autoritetinis failas, prižiūrimas Kongreso bibliotekos. LC/NACO autoritetinį failą sudaro daugiau kaip 6 milijonai įrašų; jį sudarant dalyvauja šimtai viso pasaulio bibliotekų ir programų. Tai pamatinė Korporatyvinio katalogavimo programos (*Program for Cooperative Cataloguing*) dalis (<http://www.loc.gov/catdir/pcc/naco/>).

Autoritetinių įrašų tvarkyba kol kas tebėra daugiausia rankomis atliekamas procesas. Šio proceso automatizavimas sudaro prielaidų jį pritaikyti plačiau. Anksčiau apibūdinti ISNI ir ISTC gali suteikti kompiuterinius identifikatorius vardams ir antraštėms. Įgyvendinant tokius projektus, kaip VIAF ir *People Australia* (<http://www.nla.gov.au/initiatives/peopleaustralia/>), atliekami automatinės autoritetinių duomenų sieties eksperimentai. Leidėjai taip pat ieško būdų, kaip automatizuoti autorių identifikavimą (pavyzdžiui, *Elsevier* leidyklos SCOPUS paslauga (<http://info.scopus.com/overview/what/>)). Leidėjai vis labiau suvokia galimą automatinio autoritetinių įrašų tvarkybos proceso naudą teisių valdymui.

4.2.9. Bibliografijos standartai ir semantinis saitynas

Semantinis saitynas – tai saityno vizija, pagal kurią informacijos turinys automatiškai būdu apdorojamas mašinomis. Saityno konsorciūmas (*World Wide Web Consortium* (W3C)) skelbia rekomendacijas, kurios atlieka standartų, skirtų besikuriančiam semantiniam saitynui, funkciją.

4.2.9.1. RDF (Išteklių aprašo modelis)

Modelis RDF (*Resource Description Framework*) (<http://www.w3.org/RDF/>) pateikia nesudėtingą išteklių ir santykių tarp išteklių aprašo tinkle semantiką. Pateiktys, koduotos RDF, gali būti skaitomos kompiuterio, galima keistis jomis tarp taikomųjų programų, jos gali būti skelbiamos saityne.

RDF suteikia galimybę formuluoti teiginius apie interneto išteklius „trinare“ forma, t. y. veiksnio-tarinio-papildinio išraiškomis (pavyzdžiui, „šio skyriaus“ „kūrėjas“ „yra Alan Danskin“). RDF terminais, kiekviena šio teiginio sudedamoji dalis yra „išteklius“, kuris gali būti reiškiamas universaliuoju ištekliu identifikatoriumi (URI). Todėl visas teiginys gali būti reiškiamas kompiuteriniais terminais.

4.2.9.2. OWL (Saityno ontologijų kalba)

OWL (*Web Ontology Language*) (<http://www.w3.org/TR/owl-features/>) leidžia informacijos turinį apdoroti kompiuteriu. OWL žodynuose išsamiai apibrėžiamos terminų reikšmės ir santykiai tarp jų.

SKOS (*Simple Knowledge Organisation System*) (Paprasta žinių organizavimo sistema) (<http://www.w3.org/2004/02/skos/>) pateikia modelį, skirtą kontroliuojamiems žodynams, tokiems kaip tezaurai, klasifikacijos sistemos ar taksonomijos, charakterizuoti. Kongreso biblioteka ir Prancūzijos nacionalinė biblioteka tiria, kaip būtų galima naudoti SKOS skelbiant dalykinių rubrikų sąrašus semantiniame saityne.

Už bibliografinių modelių ir standartų priežiūrą atsakingos tarnybos pripažįsta suderinamumą su šiais besiplėtojantisiais standartais būtinybę, jei laikoma, kad semantiniame saityne iš viso svarbūs bibliografijos standartai. Jau vystoma nemaža bibliografijos standartų rengimo pagal šias rekomendacijas iniciatyvų.

FRBR peržiūros grupė sutelkė specialią grupę „atitinkamoms vardų sritims FRBR apibrėžti, taikant RDF ir kitas atitinkamas sintaksės“ (<http://www.ifla.org/VII/s13/wgfrbr/>). RDA: *Resource Description and Acces* („RDA: išteklių aprašas ir prieiga“) ir *Dublin Core Metadata Initiative* (*Dublin Core* metaduomenų iniciatyva) subūrė bendrą specialią grupę RDA elementų žodynui parengti ir RDA reikšmių žodynų viešam paskelbimui saityne pasitelkiant NSDL registrą (<http://metadataregistry.org/>). Šie projektai RDA žodynams naudoja RDF ir SKOS.

4.3. Valstybinė bibliografija ir prieiga

Tradiciškai privalomasis egzempliorius grindžiamas prielaida, kad prieiga prie nacionalinio publikuotų dokumentų archyvo fizinio fondo bus visada užtikrinta. Privalomojo egzemplioriaus praplėtimas elektroniniais ištekliais verčia tokia prielaida suabejoti. Daugelis elektroninių išteklių iš prigimties yra neilgaamžiai ir nepriklauso nuo vietos.

Valstybinės bibliografijos tarnybos, numatydamos lėšas ir personalą elektroniniams ištekliais aprašyti, turi taip pat numatyti ir priemones ilgalaikiai prieigai prie elektroninių išteklių užtikrinti.

4.3.1. Valstybinės bibliografijos vartotojai ir vartojimas: metaduomenų elementai

„Funkcinių reikalavimų bibliografiniams įrašams“ (FRBR) dėmesio centras – galutinis vartotojas, todėl juose apibrėžiamos esminės vartotojo užduotys ištekliais atskleisti:

rasti entitetus, kurie atitinka vartotojo nurodytus paieškos kriterijus (t. y. išskirti vieną entitetą ar entitetų grupę faile ar duomenų bazėje, kaip paieškos rezultatą, vartojant entiteto atributą ar santykį)

pavyzdys: ieškant pagal antraštę *Harry Potter and the Goblet of Fire* gauti keli paieškos kriterijus atitinkantys rezultatai;

identifikuoti entitetą (t. y. patvirtinti, kad aprašytas entitetas atitinka ieškomąjį, arba atskirti du arba daugiau panašias charakteristikas turinčių entitetų)

pavyzdys: rezultatai filtruojami apsiribojant tik kūrinio, pvz., romano, išraiškomis, t. y. atsisakant filmų, partitūrų ir t. t.;

atrinkti entitetą, kuris atitinka vartotojo reikmes (t. y. parinkti entitetą, kuris tenkina vartotojo reikalavimus turinio, fizinės formos ir t. t. atžvilgiu arba atsisakyti entiteto kaip neatitinkančio vartotojo reikmių)

pavyzdys: vartotojas pasirenka garsinę knygą, skaitomą Stepheno Fry, o ne Jimo Dale;

įsigyti arba **gauti** prieigą prie aprašomo entiteto (t. y. įsigyti entitetą perkant, skolinantis ir t. t. arba gauti prieigą prie entiteto elektroniniu būdu)

pavyzdys: garso kasetės kopija rezervuojama vietinėje viešojoje bibliotekoje.

Metaduomenims keliamų reikalavimų įvertinimo išėties taškas – valstybinės bibliografijos vartotojų ir vartojimo analizė. Vartojimas arba funkcionavimas įmanomas tik esant tinkamiems metaduomenims. Skirtingiems vartotojams ir jų grupėms reikalingi skirtingi metaduomenys, atsižvelgiant į standartines funkcijas, tokias kaip **rasti**; jie gali turėti ir papildomų specifinių poreikių, kurie nebūdingi kitoms grupėms ar asmenims. Analizė grindžiama prielaida, kad valstybinės bibliografijos tarnybos nekurs specifinių metaduomenų pavieniams asmenims (nors jos gali pasiūlyti vartotojams priemonių, padėsiančių patiems susikurti savo gaires ar pastabas). Todėl pavieniai asmenys traktuojami kaip priklausantys vienai ar kitai vartotojų grupei.

2.3 skyriuje pateikiama vartotojo poreikių analizė peržengia FRBR apibrėžiamų reikalavimų išteklių atskleidimui ribas. Joje taip pat atsižvelgiama į reikalavimus leidybinei veiklai (teisių valdymas), rinkos tyrimui ir bibliotekų funkcijoms (fondų valdymas, katalogavimas kopijuojant ir duomenų valdymas). Paprastai laikoma, kad kai kurie duomenų elementai, būtini šioms funkcijoms atlikti, nenaudojami ištekliams aprašyti, todėl rekomenduojama, kad valstybinės bibliografijos tarnybos šių duomenų nekurtų pačios. Valstybinės bibliografijos tarnybos skatinamos prisijungti prie specialių šaltinių, kai tai įmanoma, ir naudoti kitų tarnybų sukurtus metaduomenis.

4.4. Katalogavimo lygmuo

Valstybinės bibliografijos tarnybos atsakomybė rengti **išsamius** jų nacionalinės leidybos produkcijos įrašus, kaip rekomendavo 1977 m. Paryžiaus konferencija (ir patvirtino 1998 m. Kopenhagos Tarptautinė konferencija, skirta valstybinės bibliografijos tarnyboms),

daugiausia buvo grindžiama spausdintiniais ištekliais ir šiuo metu nebėra tvari, nes vis didesnę nacionalinės produkcijos dalį sudaro elektroniniai ištekliai. Saityne skelbiami elektroniniai ištekliai gali tapti vyraujančia išteklių rūšimi. Auganti nacionalinės produkcijos apimtis gali viršyti valstybinės bibliografijos tarnybos galimybes visapusiškai tvarkyti išteklius.

Darbo grupė daro išvadą, kad saityno sąlygotame kontekste požiūris „viskam vienas matas“ nebetinka. Ateityje neišvengiamai teks laikytis diferencijuoto požiūrio, kai skirtingoms išteklių rūšims nustatomi atitinkami katalogavimo lygmenys, atsižvelgiant į:

- su ištekliumi jau susietų metaduomenų lygmenį;
- ištekliaus svarbą valstybinei bibliografijai;
- ištekliaus turinį, o ne laikmeną.

Pirmoji šių rekomendacijų atspindi svarbius požiūrio į valstybinės bibliografijos rengimą pokyčius. Katalogavimo lygmenų taikymas daro tiesioginę įtaką valstybinės bibliografijos vartotojams, todėl valstybinės bibliografijos tarnybos turi atsižvelgti į vartotojams daromą poveikį ir elektroninio ištekliaus svarbą.

Be to, procesai turi būti paprastinami ir, jei įmanoma, automatizuojami. Ir toliau reikia vengti veiksmų dubliavimo plečiant bendradarbiavimą tarp sektorių ir naikinant keičiamosios duomenimis kliūtis.

4.4.1. Su ištekliumi susietų metaduomenų lygmuo

Kaip minėta 3 skyriuje, su ištekliumi gali būti susiejami įvairios apimties ir kokybės metaduomenys. Valstybinės bibliografijos tarnybos skatinamos su ištekliumi susietus metaduomenis naudoti daug kartų.

Daug kartų naudojami metaduomenys nebūtinai turi būti sukurti išteklių atskleidimo tikslu. Jie labiau laikytini perprofiluotais metaduomenimis. Perprofiluoti metaduomenys savo funkciją gali atlikti ne taip efektyviai, kaip specialiai išteklių atskleidimo funkcijos palaikymui sukurti metaduomenys.

Perprofiluotų metaduomenų funkcinių trūkumų priežastis – jų neatitikimas turinio standartams. Todėl perprofiluoti metaduomenys negali iki galo užtikrinti, jog bus atliktos visos ištekliaus atskleidimo užduotys. Tai ypač aktualu atliekant sudėtingesnes užduotis, tokias kaip **identifikuoti**, **atrinkti** ir susieti išteklių su jo platesniu bibliografiniu ar teminiu kontekstu.

Santykių tarp išteklių identifikavimas ir apibūdinimas didele dalimi tebeprisiklauso nuo neautomatizuotos veiklos. Kongreso biblioteka atliko eksperimentą su elektroninių išteklių vadinamaisiais „prieigos lygmens“ įrašais, kuriuos sudarant didesnę neautomatizuoto darbo dalis tenka autoritetinių įrašų tvarkybai, o ne aprašui parengti. Kongreso bibliotekos ataskaitoje nurodoma, kad taip galima sutaupyti nemažai lėšų.

Elektroniniai ištekliai gali būti ir be metaduomenų, pavyzdžiui, iš saityno surinkti tinklalapiai arba ištekliai, gauti privalomojo ar savanoriško egzemplioriaus būdu. Šio fakto svarba dažnai menkinama, nes visateksčiai skaitmeniniai ištekliai gali būti laikomi patys save aprašančiais. Tai teisinga tik tiek, kad visateksčiai ištekliai gali būti indeksuojami ir ieškomi. Visų ištekliuose esančių reikšminių žodžių indeksavimas nėra tas pats, kas ištekliaus turinio apibendrinimas taikant kontroliuojamą žodyną, tokį kaip dalykinimo ar klasifikacijos sistema. Šis skirtumas pasireiškia paieškos tikslumu ir rezultatų atitikties laipsniu. Tikėtina, kad tarp paieškos pagal reikšminius žodžius rezultatų bus nemaža tokių, kurie neatitinka užklauso, kad bus praleisti ištekliai kitomis kalbomis arba tie, kurie išsiskiria savo žargonu.

Daugelis elektroninių išteklių nėra tekstiniai. Tai gali būti vaizdai, įrašytas garsas ar duomenys arba netekstinių išteklių derinys. Sėkminga tokių išteklių paieška priklauso nuo to, ar jie turi susietų metaduomenų, padedančių siaurinti paiešką. Pavyzdžiui, pateikčiai tinkamų iliustracijų paieška sudėtinga ir užima daug laiko; be žodinių elementų, kuriuos naudojant būtų galima temiškaai sugrupuoti iliustracijas, ji praktiškai neįmanoma.

Darbo grupė išskyrė keturis metaduomenų lygmenis.

4.4.1.1. Autoritetinis

Autoritetinis – tai aukščiausias su ištekliais susietas metaduomenų lygmuo. Apibūdinimas „autoritetinis“ reiškia, kad (specifiniai) kreipties elementai kontroliuojami autoritetinių įrašų ir aprašas atitinka nustatytus turinio standartus.

Autoritetiniai metaduomenys suteikia galimybę ypač lanksčiai atskleisti išteklių. Autoritetinė vardo, antraštės ir dalykinių kreipties elementų tvarkyba leidžia tiksliai identifikuoti išteklius. Autoritetinė vardų ir antraščių tvarkyba įgalina jas grupuoti vaizduojant. Autoritetinio įrašo nuorodų struktūra leidžia orientuoti į susijusius išteklius, tapatybes ar temas.

Ištekliai sieti su autoritetiniais metaduomenimis kainuoja daugiau nei su bet kurio kito lygmens metaduomenimis, tačiau bibliografijos tarnybos gali būti tikros, kad įrašą su tokiais metaduomenimis be didesnių pakeitimų bus galima naudoti daug kartų. Pripažįstama, kad didesnė dalis valstybinės bibliografijos tarnybų nepajėgios visus nacionalinės produkcijos išteklius susieti su autoritetiniais metaduomenimis. Valstybinės bibliografijos tarnyboms būtina suformuoti kriterijus, apibrėžiančius, kokia nacionalinės produkcijos dalis bus susiejama su tokiais metaduomenimis. Pagrindiniu kriterijumi privalo būti ištekliaus turinys, o ne jo formatas ar laikmena (žr. 4.4.2).

4.4.1.2. Išsamus

Išsamumas – tai susiejimas su praplėtais metaduomenimis aprašui ir prieigai. Aprašas tiksliai atitinka publikuotus turinio standartus, tačiau neužtikrina, kad autoritetiniai įra-

šai kontroliuos kreipties elementus. Išsamių metaduomenų pavyzdžiai galėtų būti MARC įrašai, išplėstinis *Dublin Core*, ONIX arba kiti knygų pardavėjų įrašai.

Išsamūs metaduomenys iki galo neužtikrina vartotojo užduočių atlikimo. Kadangi autoritetiniai įrašai nekontroliuoja kreipties elementų, neįmanoma vaizduojant grupuoti kelių atskirų entitetų, tokių kaip autorių vardai, kūriniai ar temos, eilėmis. Taip nuvertėja vartotojui teikiamos paslaugos. Nebeužtikrinamas užduoties **rašti** atlikimas, pasunkėja orientavimas tarp išteklių ir nedviprasmiškas išteklių identifikavimas.

4.4.1.3. Išplėstinis

Išplėstinis lygmuo reiškia, kad bazinis išteklius susietas su kai kuriais metaduomenimis. Išplėstiniai metaduomenys nebūtinai atitinka taikomus turinio standartus, jie neužtikrina ir kreipties elementų autoritetinių įrašų tvarkybos. Išplėstinių metaduomenų, kurie valstybinės bibliografijos tarnybos gali būti naudojami daug kartų, pavyzdžiai galėtų būti bazinis *Dublin Core* ir TEI antraštės.

Valstybinėje bibliografijoje išplėstinių metaduomenų naudoti nerekomenduojama, tačiau jei vis dėlto nusprendžiama juos įtraukti į valstybinę bibliografiją, laikui bėgant juos būtina naujinti. Išplėstiniai metaduomenys nesuteikia galimybės tinkamai atlikti išteklių atskleidimo užduočių. Kadangi neįmanoma tiksliai identifikuoti turinio standarto, valstybinės bibliografijos tarnyba nepajėgi numatyti, kokias pasekmes vartotojams tai sukels.

4.4.1.4. Bazinis

Bazinis lygmuo reiškia, kad su ištekliumi nesusieti jokie metaduomenys: nei valstybinės bibliografijos tarnybos, nei šaltinio. Dažniausiai tai ištekliai be metaduomenų, tiesiogiai surinkti iš saityno, arba ištekliai su metaduomenimis, sukurtais automatinio tvarkymo metu.

Išteklių atskleidimas visiškai priklauso nuo paieškos vartojant natūraliąją kalbą. Gauti rezultatai atitinka užklauso terminus. Vaizduojant rezultatus standartinėje naršyklėje, jie grupuojami. Šis būdas gali būti labai veiksmingas, ypač kai ieškomas išteklius lengvai atskiriamas, pavyzdžiui, pagal jo terminiją, arba kai vartotojo poreikis yra bendro pobūdžio, kurį patenkinti įmanoma pasitelkiant keliolika panašių išteklių. Tai lygmuo, kurį bibliografijos tarnybai kurti rentabiliausia, tačiau jo naujinimas kainuoja brangiausiai.

Išteklių atskleidimas baziniame lygmenyje pasiekiamas perkeliant kaštus galutiniam vartotojui. Galutinis vartotojas susijusius išteklius gali pasiekti tik sekdamas pradiniais saitais. Ilgi rezultatų sąrašai gali apsunkinti tinkamą rezultatų filtravimą, kurį naudojant **atrenkamas** specifinis išteklius.

Šis metaduomenų lygmuo labiausiai tinka palyginti menkaverčiais laikomiems tekstiniams ištekliams, kurie surenkami iš saityno, ir netinka grafiniams bei kitokiems neteks-

tiniamis ištekliams. Prieš integruojant į valstybinę bibliografiją, jis laikui bėgant gali būti praplečiamas.

4.4.2. Elektroninio ištekliaus svarba valstybinei bibliografijai

Elektroninių išteklių atskleidimui valstybinėje bibliografijoje būtiną metaduomenų lygmenį turi nustatyti valstybinės bibliografijos tarnyba. Tai darant privalu atsižvelgti į ištekliaus svarbą šalies leidinių kontekste. Su išteklių svarba susijusius sprendimus paprastai priima asmenys, atsakingi už atrankos kriterijus, taikomus valstybinei bibliografijai ir nacionaliniams fondams. Atsakomybė už tinkamiausio metaduomenų lygmens pasirinkimą tenka katalogavimo padalinių vadovams. Lentelėje apibūdinamos išteklių rūšys ir kiekvienai iš jų rekomenduojamas metaduomenų lygmuo.

Svarba	Apibūdinimas	Rekomenduojamas lygmuo
Didelė	Oficialiai publikuoti; pakeičiantys arba tęsiantys spausdintinį išteklių; galintys turėti standartinių identifikatorių. Mokslinės vertės ištekliai.	Autoritetinis
Vidutinė	Didelės kultūrinės vertės ištekliai arba inovacinės svetainės, kurios oficialiai nepaskelbtos.	Išsamus
Maža	Asmeninė arba vienadienė informacija, kurios reikšmė nelaikoma svarbia šiuolaikinei ar būsima auditorijai.	Bazinis arba išplėstinis

4.4.3. Nuolatinis tobulėjimas

Šiuolaikinius bibliografinius procesus dažniausiai atlieka žmogus. Pagrindinė kliūtis, ribojanti valstybinės bibliografijos tarnybų veiklos produktyvumą, tebėra dokumentų, kuriuos per dieną pajėgus apdoroti kataloguotojas, skaičius. Katalogavimas kopijuojant ir bendri projektai suteikia galimybę bibliografijos tarnyboms darbų srautus organizuoti taip, kad didelė dalis gaunamų duomenų visiškai aplenktų kataloguotojus. Bibliografijos tarnybos jau yra įdiegusios procesus, kurių metu automatiškai ieškoma išplėstinių metaduomenų ir naujinami išankstiniai įrašai; pavyzdžiui, išsamūs katalogo įrašai gali būti automatiškai identifikuojami, kad būtų galima pakeisti CIP įrašus.

Nepanašu, kad tokie papildomai diegiami patobulinimai pakeltų darbo našumą taip, kad jis pasivytų augantį leidybos mastą. Leidybos ir knygų verslui vis svarbesnė metaduomenų sietis su identifikatoriais. Jei komerciniam sektoriui ir bibliotekoms pavyktų susitarti dėl to, ką reikia laikyti pakankamu ir tiksliu ištekliaus identifikavimu, turbūt atsirastų galimybė metaduomenų standartų konvergencijai, kuri būtų naudinga abiem pusėms.

Nuorodos

Anderson, D. (1974). *Universal bibliographic control: A long term policy, a plan for action*. Pullach/München: Verlag Dokumentation.

Identifiers Interoperability Group (2007, May 3). *Report to the TC46.SC9 Plenary, 10 May 2007*. Retrieved 25 March, 2009, from <http://www.collectionscanada.gc.ca/iso/tc46sc9/docs/sc9n460.pdf>

International Conference on Cataloguing Principles. (1969). *International Conference on Cataloging Principles, Paris, 9-18 Oct. 1961. Report*. London: Bingley.

International Conference on National Bibliographic Services. (2002, October 1). *The final recommendations of the International Conference on National Bibliographic Services: ICNBS: Copenhagen 25-27 November 1998*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VI/3/icnbs/fina.htm>

International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC & UNESCO. (1979). *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*. Paris: UNESCO.

International Federation of Library Associations and Institutions, Cataloguing Section, Standing Committee. (2007). *International standard bibliographic description (ISBD) (prelim. consolidated ed)*. München: K.G. Saur.

International Federation of Library Associations and Institutions, Cataloguing Section, Standing Committee. (2009). *Statement of international cataloguing principles*. Retrieved March 25, 2009, from http://www.ifla.org/VII/s13/icp/ICP-2009_en.pdf

International Federation of Library Associations and Institutions, Working Group on GARE Revision. (2001). *Guidelines for authority records and references* (2nd ed.). München: K.G. Saur.

5. Funkcionalumas ir sąsaja

Maja Žumer

Liublianos universitetas, Slovėnija

Christian Lupovici

Prancūzijos nacionalinė biblioteka

5.1. Įžanga

Ankstesniuose skyriuose aptarta, jog elektroninė valstybinė bibliografija – svarbus informacijos šaltinis įvairioms vartotojų grupėms skirtinguose kontekstuose. Todėl vartotojo sąsaja turi kaip įmanoma labiau užtikrinti visoms vartotojų grupėms būtiną funkcionalumą. Yra keletas vartotojų grupių, kurioms būdingi bendri arba panašūs reikalavimai:

- galutiniai vartotojai (taip pat grupės, kolektyvai ir t. t., kurie vartoja valstybinę bibliografiją kaip informacijos šaltinį): gauti informaciją apie autorius ir jų publikacijas, temas..., identifikuoti publikacijas ar autorius;
- fondų vystymas ir leidėjų analizė (leidinių prieinamumo analizei (taip pat susipažinimui su būsimois publikacijomis));
- komplektavimas ir knygų pardavėjai (leidinių atrankai ir užsakymui);
- katalogavimas (katalogavimui kopijuojant ar katalogavimui pagelbėti);
- daugkartinis įrašų naudojimas (įrašų atsiuntimas arba eksportas į kitas duomenų bazines ir kitus kompiuterinius telkinius: *CERL*, *Index Translationum*, bibliotekų katalogus (retrospektyvinei konversijai));
- teisių valdymas (leidinių aptikimui ir autorių identifikavimui);
- kompiuterinė programinė įranga (integruota paieška, decentralizuota paieška, surinkimas ir t. t.).

Vartotojų grupių sąrašas labai ilgas, ir, savaime suprantama, jų informacijos poreikiai, kontekstas bei reikmės labai skiriasi. Kad būtų aprėpti visų vartotojų poreikiai, apžvelgsime reikalavimus, susijusius su:

- sąsajomis;
- kreipties elementais (paieškos formos);
- vaizdavimo formatais;
- papildomomis funkcijomis.

5.2. Bendrosios rekomendacijos

Valstybinės bibliografijos sąsajoms būdingos ir OPAC, ir bibliografinių duomenų bazių bendros ypatybės.

Apie OPAC sąsajas ir naudojimąsi jomis paskelbta daug darbų; kai kuriuose iš jų kritiškai atsiliepiama apie šiuolaikinių OPAC struktūrines savybes (pavyzdžiui, Borgman, 1996; Calhoun, 2006; Yee, 2006). Šie darbai sudarė sąlygas atsirasti rekomendacijoms, skirtoms OPAC kūrėjams, pradedant anksčiau skelbtomis (Matthews, 1987; Shires & Olszak, 1992) ir baigiant naujesnėmis (Bates, 2003; Calhoun, 2006).

Bibliografinės duomenų bazės sudarytos taip, kad jomis galėtų naudotis pirmiausia galutiniai vartotojai (ne bibliotekininkai). Todėl jų sąsaja turi būti paprasta, aiški ir lanksti klaidų atveju. Galutiniai vartotojai sudėtingomis sistemomis naudojami nenoriai, jie vengia ilgo mokymosi, sistema naudojami palyginti retai, todėl neįsimena jos ypatybių. Be to, *Google*, kaip paieškos priemonė, populiarumas paveikė ir vartotojų lūkesčius, susijusius su paieška ir sąsajomis. Patys bibliotekininkai vis labiau kritikuoja OPAC¹ ir ieško būdų patenkinti vartotojų reikalavimus. Būta daug bandymų patobulinti sąsajas, ypač daug kartų naudojant bibliografinius duomenis ir taip suteikiant vartotojui daugiau galimybių siaurinti paiešką bei leidžiant jam pačiam tiesiogiai dalyvauti. Tokių bandymų pavyzdžiai – *Endeca* programinė įranga, sukurta JAV Šiaurės Karolinos valstijoje (<http://www.lib.ncsu.edu/catalog/>) ir WOPAC, sukurta Plimuto valstybiniame universitete (paieškos pavyzdys: <http://www.plymouth.edu/libraty/opac/search/joe+monninger?s=joe+monninger>).

Šių taikomųjų programų kūrėjai vis labiau suvokia naršymo funkcijos būtinybę. Ji būtina norint padėti vartotojui, kurio informacijos poreikis tiksliai neapibrėžtas arba yra bendro pobūdžio, taip pat suteikti galimybę orientuotis dideliame rezultatų rinkinyje. Pastarasis tikslas neretai įgyvendinamas atliekant vadinamąjį aspektinį naršymą: išdėstant ir pateikiant rezultatus pagal aspektus, tokius kaip žanras, forma, kalba ir t. t.

5.2.1. Užklausų formulavimas

Jei informacijos poreikis yra specifinis, vartotojas jį išreiškia užklausos arba paieškos teiginio forma.

Dauguma vartotojo sąsajų tyrimų apsiriboja šia faze, kuri laikoma pagrindine ir svarbiausia. Vartotojas užklausą gali formuoti skirtingais būdais, pavyzdžiui:

- įvedamas vieną arba keletą paieškos terminų (reikšminių žodžių);
- užpildydamas šabloną;
- pasirinkdamas iš paieškos terminų sąrašo (arba meniu);
- formuluodamas loginį teiginį;
- vartodamas natūraliąją kalbą.

Pirmoji ir paskutinioji alternatyvos turi bendrų ypatybių. Nė vienos iš jų atveju nėra būtina, kad vartotojas būtų susipažinęs su duomenų bazės terminija, todėl iš pirmo žvilgsnio jos atrodo palankios vartotojui. Antra vertus, vartotojas gali klysti, manydamas, kad siste-

---

¹ Žr., pavyzdžiui, straipsnius ir diskusiją: <http://www.techsource.ala.org/blog/2006/03/how-opacs-suck-part-1-relevance-rank-or-the-lack-of-it.html>

ma „suprato“ jo užklausą. Tačiau paprastoji paieška pagal reikšminius žodžius yra tapusi standartu ir *Google* vartotojų laikoma pirmutiniu ir svarbiausiu informacijos ištekliumi. Todėl rekomenduojama ją siūlyti, kai tenkinamos bendros vartotojų reikmės. Kadangi paieška pagal reikšminius žodžius paprastai būna netiksli ir pateikia pernelyg daug rezultatų, būtina naudoti grupavimo pagal atitiktį priemonės.

Šablonai yra gana įprastas ir vartotojui palankus metodas, ypač atsižvelgus į tai, kad sistema naudosis nepatyrę vartotojai. Sistemos projektuotojas iš anksto numato, kokias tipines užklausas bus galima atlikti, ir dėl to metodas tampa nelankstus. Į šabloną įvesti terminai automatiškai sujungiami į loginį teiginį (IR yra dažniausiai pasitaikantis numatytasis loginis operatorius tarp laukų) arba loginius operatorius tarp laukų pasirenka pats vartotojas. Pastaruoju atveju pasiekiamas didesnis lankstumas, o trūkumai lieka tokie patys kaip ir vartojant loginius teiginius.

Istoriškai pirmiausia užklausiai buvo naudojama tekstinė sąsaja. Teiginiai su loginiais operatoriais (ir plėtiniais, tokiais kaip artumo operatoriai) tebevartojami tiek atliekant paiešką komercinėse duomenų bazėse, tiek bibliotekų kataloguose. Tyrimai (Cooper, 1988; Ensor, 1992; Harman 1992; Larson, 1992) ne kartą parodė, kad vartotojai, užklausiai formuoti pasitelkę loginius operatorius, susiduria su problemomis, ypač konceptualaus pobūdžio: per didelėmis arba per mažomis (nesugrupuotų) rezultatų aibėmis, vertės koeficientų nebuvimu. Todėl buvo įdiegta keletas patobulinimų: rezultatų grupavimas, grįžtamasis ryšys, vertės koeficientų suteikimas terminams, artumo operatoriai ir kt. Didelėms rezultatų aibėms vis dažniau siūloma taikyti aspektinį orientavimą.

Terminų pasirinkimas iš sąrašų paprastai derinamas su šablonais arba loginiais teiginiais. Tai leidžia vartotojams pasirinkti terminus iš indeksų (arba žodynų) ir tiesiogiai įvesti juos į paieškos teiginį.

5.2.2. Rezultatų peržiūra

Pateikus užklausą, gaunamas įrašų rinkinys, kurį reikia peržiūrėti ir nustatyti atitiktį. Sąsaja turi būti palanki šių funkcijų atlikti. Rezultatų sąrašas turi būti aiškus, idealiu atveju – surūšiuotas pagal laukiamą atitiktį (užklauskos atitikimą) ir turėti grįžtamąjį ryšį. Be to, pateikiant rezultatus siekiama keletu bendrų tikslų (Schneiderman, 1998):

- duomenų vaizdavimo nuoseklumo (išdėstymas, formatai, šriftai, spalvos, terminija ir t. t.);
- informaciją pateikti taip, kad vartotojas galėtų ja produktyviai naudotis (tinkamas išdėstymas ir intervalai, suprantamos žymės ir t. t.);
- minimalios vartotojui reikalingos informacijos;
- duomenų vaizdavimo ir jų įvesties suderinamumo;
- galimybės vartotojui lanksčiai pasirinkti duomenų vaizdavimą (keli formatai, rūšiavimas ir t. t.).

5.2.3. Rezultatų išsaugojimas

Vartotojai, gavę jiems reikalingus įrašus, paprastai nori juos išsaugoti, kad vėliau galėtų pasinaudoti jų teikiama informacija arba naudoti juos kitose kompiuterinėse programose. Galimybė tiesiogiai išsispausdinti patenkina pirmąjį poreikį, o kopijos įrašymas – tiek pirmąjį, tiek antrąjį. Kokiu formatu bus įrašoma, priklausys nuo būsimo įrašų naudojimo pobūdžio.

5.2.4. Pagalba

Kad ir koks būtų vartotojo sąsajos pobūdis, su sistema dirbantiems vartotojams reikalinga pagalba. Informacijos paieškos sistemos idealiu atveju turi būti suprojektuotos taip, kad galutiniai vartotojai galėtų jomis naudotis be išorinės pagalbos, specialios dokumentacijos ar mokymosi.

Yra kelios nuotolinės pagalbos formos, iš kurių labiausiai paplitusios šios: nuotolinė mokymosi priemonė, nuotolinis vadovas, kontekstinis žinynas ir nuotolinis vadovavimas. Klaidų ir kiti sistemos pranešimai taip pat turi būti laikomi nuotolinės pagalbos dalimi. Bendri reikalavimai nuotolinei pagalbai būtų tokie:

- nuotolinė pagalba turi būti visą laiką prieinama;
- turi būti nesudėtinga pradėti ir užbaigti darbą su pagalbos priemone;
- pagalbos priemonė turi būti tinkamai parengta, o jos struktūra turi būti atvira vartotojui;
- pagalbą reikia pateikti tinkama forma;
- internetinis žinynas turi būti parašytas suprantama, vartotojui priimtina kalba;
- internetinis žinynas turi būti pritaikytas daugiau negu vienam vartotojo lygmeniui.

5.3. Bendrieji reikalavimai

Specifiniai įvairių vartotojų grupių poreikiai aptarti 2 skyriuje. Šiame skyriuje panagrinėsime ir apibendrinsime poreikius kaip visumą.

5.4. Kreipties elementai

Būtiniausi paieškos reikalavimai aptarti 2 skyriuje. Pagrindiniai visada pateikiami kreipties elementai yra:

- autorius;
- antraštė;
- leidėjas;
- data;
- kalba / šalis;

- žanras / forma;
- dalykas;
- identifikatorius;
- tikslinė auditorija.

Kreipties elemento „autorius“ atveju turi būti įmanoma paieška pagal bet kurį autoriaus vardą (pagrindinį įvedinį arba variantą). Tai reiškia, kad turi būti išsamiai tvarkomi vardų autoritetiniai įrašai. Teisių valdymui taip pat svarbi autoriaus funkcija (santykio kodas).

5.4.1. Dalykinė prieiga

Efektvios prieigos prie informacijos užtikrinimas – vienas iš pagrindinių bibliotekų ir informacijos centrų tikslų. Bibliotekininkų pareiga visada buvo ir iki šiol tebėra sukurti priemonės ir būdus, kuriais naudodamiesi bibliotekų vartotojai pasiektų turtinguose dokumentų fonduose sukauptą informaciją. Bibliotekininkų užduotis – nuolat ieškoti būdų, padedančių vartotojui ieškoti, rasti ir atrinkti informaciją, reikalingą jo asmeniniams ar profesiniams poreikiams. Bibliotekos (ir valstybinė bibliografija) turi užtikrinti, kad būtų patenkinami visų rūšių informacijos poreikiai – pradedant pačia elementariausia informacija ir baigiant bet kokios žinių srities naujausiais pasiekimais. Sunkiausias uždavinys – nustatyti informacijos vertę ir funkcijas, kurias informacija atlieka visuomenėje bei asmeniniame gyvenime. Pripažįstama, kad daugumai tikslių valstybinės bibliografijos vartotojų grupių svarbi dalykinė prieiga, todėl būtina užtikrinti jos efektyvumą.

Siekdamos palengvinti ir efektyvinti paiešką, bibliotekos sistemina informaciją apie dokumentus. Jos daug nuveikė, diegdamos, plėtodamos ir tobulindamos bibliografinę apskaitą ir autoritetinių įrašų tvarkybą. Ši veikla – tai bibliotekų katalogų ir bibliografinių priemonių, kurių paskirtis – padėti vartotojui rasti dokumentus, pagrindas. Bibliotekininkų ir informacijos specialistų kuriamose paieškos strategijose pagrindinis dėmesys skiriamas įvairiems prieigos prie informacijos būdams; vartotojai, tiek ieškodami žinomo dokumento, kurio žinomas autorius, antraštė ar bet kuri kita faktinė informacija, tiek dokumentų tam tikra tema, paprastai naršo dalykinių indeksų failuose, atlieka užklausą, įvesdami tiksliai dalykines rubrikas, ir naršo rinkinyje, pasitelkdamie klasifikaciją.

Tyrimai (Matthews, Lawrence & Ferguson, 1983; Drabenstott, 1984; Bates, 2003) rodo, kad dalykinė prieiga (t. y. paieška pagal temą) – vyraujantis galutinio vartotojo atliekamos paieškos bibliografinių duomenų bazėse tipas. Tyrimų rezultatuose paprastai nurodoma, kad beveik 50% paieškos bibliotekų kataloguose atvejų susiję su dalykine paieška. Sunkumai, su kuriais susiduriama įvairiuose tyrimuose tiksliai nustatant dalykinės paieškos santykį, daugiausia atsiranda todėl, kad vartotojai dalykinei paieškai atlikti dažnai pasitelkia „paiešką pagal reikšminius žodžius“ arba kitokius dalykinės paieškos būdus. Dar iki automatizacijos eros, t. y. iki XX a. 9-ojo dešimtmečio pradžios, vartotojams buvo paprasčiau pakaitomis naudotis abėcėliniais katalogais, paprastai sudarytais pagal autorius ir antraštes, ir turiniais katalogais, sudarytais pagal klasifikacijos sistemos pagrindu išdėstytas disciplinas (sisteminiai katalogai) arba pagal dalykines rubrikas (abėcėliniai dalykiniai katalogai). To meto vartotojai aiškiai suprato, kokio tipo paiešką jie atlieka;

JAV atliktų tyrimų ataskaitose dažniausiai būdavo nurodoma, kad dalykinės paieškos dalis sudaro 20–50%. Bates (1977) aiškina, kad skirtinguose kataloguose atliekamos dalykinės paieškos rodiklių nevienodumas yra vartotojų mokslinės erudicijos pasekmė: kuo ji platesnė, tuo rečiau atliekama dalykinė paieška, nes pasikliaujama žinoma faktine savo srities informacija.

Dalykinė prieiga tinklinėse bibliografinėse duomenų bazėse – sudėtingas procesas, apimantis daug sąveikaujančių komponentų: duomenų bazę, dalykinei analizei vartojamas kalbas, jų taikymo (vietinę) strategiją ir praktiką, vartotojus, aparatinę bei programinę įrangą, įgalinančią vartotojų ir sistemos sąveiką. Sėkmingai dalykinei paieškai būtina, kad visi komponentai būtų veiksmingi vienu metu. Nuo XX a. 9-ojo dešimtmečio tinklinės duomenų bazės buvo standartinė bibliografinės prieigos forma, o atsiradus saitynui, bibliotekos atvėrė savo duomenų bazes plačiai viso pasaulio auditorijai. Portalų ir decentralizuotos arba integruotos paieškos skirtinguose ištekliuose ir tarnybose situacija dar sudėtingesnė. Tačiau bet kuriai iš minėtų situacijų tinka dalykinės prieigos principai (sukurti bibliotekų ir jose taikomi).

Informacijos paieškos sistemos, suteikiančios galimybę rasti kūrinių pagal dalyką, gali būti suskirstytos į tris pagrindines grupes. Pirmosios grupės sistemos kūrinius indeksuoja pagal faktinius dokumente ir (arba) dokumento antraštėje ir (arba) jo santraukoje esančius žodžius. Šios grupės sistemos vartoja vadinamąją „nekontroliuojamą“ arba „natūraliąją“ kalbą. Kitoms dviem grupėms priklausančios sistemos vartoja „kontroliuojamą“ (arba „nustatytą“) indeksavimo kalbą. „Kontroliuojamos indeksavimo kalbos – tai tokios indeksavimo kalbos, kurias vartojant tiek dalykų terminai, tiek pats procesas, kurio metu tam tikriems dokumentams priskiriami terminai, yra kontroliuojami arba atliekami žmogaus“ (Rowley, 1994). Vienose iš pastarosios dviem grupėms priklausančių sistemų kūrinių dalykui aprašyti pasitelkiami nustatyti žodžiai, kitose dalykui reikšti naudojami indeksai (skaitmenys, raidės arba skaitmenų ir raidžių deriniai). Sisteminis ir abėcėlinis išdėstymas, kontroliuojamos ir nekontroliuojamos indeksavimo kalbos – visa tai turi savų šalininkų, dešimtmečiais tyrinėjami jų pranašumai ir trūkumai.

Kompiuterinės programinės įrangos ir tinklinių katalogų plėtra leido vienoje duomenų bazėje sujungti skirtingas indeksavimo kalbas ir atspindėti skirtingus požiūrius. Atrodytų, kad pasiektas bendras sutarimas: ir nekontroliuojamos, ir kontroliuojamos sistemos turi būti prieinamos vartotojui, nes jos papildo viena kitą.

Kontroliuojamas indeksavimo žodynas (Olson & Boll, 2001):

- bet kuriai vienai sąvokai priskiria tik vieną terminą arba indeksą;
- nustato jos apimtį;
- tiksliai fiksuoja jos hierarchinius ir giminingus (asociatyvius) santykius;
- kontroliuoja rašybos skirtumus;
- tiksliai identifikuoja skirtingas sąvokas, reiškiamas homonimais, būdvardžiais, patikslinimais arba frazėmis ir tiksliais terminais.

Kontroliuojamas indeksavimo žodynas, paremtas autoritetiniu sąrašu, skirtas palengvinti indeksavimą ir paiešką (Olson & Boll, 2001):

- padidina tikimybę, kad ir indeksuotojas, ir ieškotojas vienodai išreikš tam tikrą sąvoką;
- padidina tikimybę, kad ir indeksuotojas, ir ieškotojas siejimo priemonėmis (tokiomis kaip „platesnis terminas“, „siauresnis terminas“, „susijęs terminas“) bus nukreipiami į norimą temą;
- padidina tikimybę, kad skirtingi indeksuotojai vartos tą patį terminą, ir užtikrina indeksavimo nuoseklumą;
- padeda ieškotojui susitelkti pradiniam naudojimosi sistema etape, kai jis dar tiksliai nežino, kokia informacija jam reikalinga.

Kita vertus, paieška pagal reikšminius žodžius arba visatekstė paieška suteikia galimybę vartotojui vartoti savus terminus ir gauti geresnius rezultatus. Ji gali būti tobulinama naudojant žodynus, tekstynus, trumpinimo simbolius, analizatorius ir kt.

Kaip pagrindinis kontroliuojamų žodynų trūkumas dažnai nurodomi dideli įvesties kaštai. Gana dažnai teigiama, kad „mokslinio teksto natūralioji kalba yra visiškai tinkama indeksavimui ir paieškai“ (Klingbiel, 1970). Tačiau Olson ir Boll (2001) pateikia svarų kontrargumentą: „Mokslo kalba iš tikrųjų yra labai kontroliuojama ir standartizuota, nes visoms mokslo šakoms būdinga taksonomija: taksonomija apima žodžių reikšmių apibrėžimą, taigi ir žodžių reikšmių kontrolę. Tačiau būtų neteisinga manyti, kad tai būdinga rašytinei kalbai apskritai. Tyrimai parodė, kad tekste arba teksto antraštėje vartojamų (ir todėl nekontroliuojamų paieškai reikalingų) terminų tikslumas priklauso nuo konkrečios srities“. Pavyzdžiui, Buxton ir Meadows (1977) nurodo, kad „informatyvių žodžių vartojimas straipsnių antraštėse (t. y. tokių žodžių, kuriuos būtų logiška vartoti nekontroliuojamoje paieškoje) svyruoja nuo labai dažno chemijos ir botanikos mokslo žurnaluose iki labai reto socialinių mokslų; rečiausiai jie vartojami filosofijos žurnaluose“. Kiti autoriai (Mann, 1993, 2005) siekia įrodyti, kad kontroliuojamų dalykinių rubrikų ir klasifikacijos indeksų sąveika sukuria dalykinę prieigą, net jei ieškotojas neturi dalykinės paieškos patirties, ir kad atliekant paiešką pagal „unifikuotą pradmenį“ ir „specifinį įvedinį“, kurie sudaro tradicinio katalogavimo pagrindą, gaunami geresni rezultatai negu pagal reikšminius žodžius.

Todėl labai svarbu, kad prie valstybinės bibliografijos būtų suteikiama dalykinė prieiga. Išsami šio dalyko analizė, gairių teikimas – jau ne šio darbo tema. Gaires dalykinei prieigai prie valstybinės bibliografijos šiuo metu rengia IFLA Sistemavimo ir dalykinimo sekcijos darbo grupė. Jos bus publikuojamos atskiru dokumentu.

5.4.2. Rezultatų pateikimas

Apskritai rezultatai turi būti pateikiami taip, kad vartotojai galėtų kiek įmanoma paprasčiau ir operatyviau įvertinti rezultatų relevantiškumą. Paprastai pirmiausia parodoma rezultatų suvestinė ir leidžiama pasirinkti formatą.

Dabartinis bibliografinės informacijos vaizdavimas sulaukia kritikos (Carlyle & Timmons, 2002). „Funkciniai reikalavimai bibliografiniams įrašams“ (FRBR) (IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records, 1998) siūlo intuityvesnį ir prasmingesnį (ypač didelių) rezultatų aibių grupavimą. Kol teberengiamos naujosios FRBR grindžiamos katalogavimo taisyklės, siekiama išskirti informaciją apie FRBR entitetus, jų atributus ir santykius iš esamų duomenų. Šis procesas žinomas kaip „FRBR'izavimas“. Pirmieji FRBR'izavimo eksperimentai (Hegna & Murtooma, 2002; Hickey, O'Neill & Toves, 2002) patvirtina, kad bibliotekų bendruomenė suvokia būtinybę keisti dabartinę įprastą praktiką². Valstybinė bibliografija (dėl savo apimties) yra tinkamiausia vieta pradėti tiek FRBR'izavimą, tiek pirminį katalogavimą, taikant FRBR.

Turi būti pateikiami bent jau šie formatai:

- išsamus bibliografinis ir autoritetinių įrašų formatas (vaizduojami visi įrašo laukai);
- bibliografinių nuorodų formatas (toks kaip ISO 690, APA, MLA ir kt.) su visa informacija, būtina leidiniui identifikuoti.

Papildomai gali būti pateikiami ir kiti formatai: žymėtasis vartotojo formatas, ISBD.

Turi būti pateikiami saitai, kad būtų įmanoma tiesiogiai orientuoti, pavyzdžiui, į to paties autoriaus kūrinius arba kūrinius tą pačią temą. Komplektavimui reikalinga nuoroda į leidėjo duomenis (tokius kaip leidėjo adresas ir kontaktiniai duomenys, kaina, prieinamumas, teisės).

5.4.3. Funkcionalumas

Google, *Amazon* ir panašios priemonės pakeitė vartotojų lūkesčius ir informacijos paieškos įpročius: vartotojai įprato prie didelių rezultatų aibių, kurios nepasižymi tikslumu. Tačiau, antra vertus, daugelis sistemų, tokios kaip elektroniniai žurnalai, suteikia tikslesnės paieškos galimybę. Būtina išsamiau ištirti, kokius informacijos paieškos būdus pasirenka vartotojai skirtinguose kontekstuose.

Turi būti įmanoma paprastoji paieška pagal reikšminius žodžius, tačiau jos tikriausiai nepakanka išrankesniems vartotojams ir labiau specifiniams informacijos poreikiams tenkinti. Tam reikalingos specifinės užklausos, pavyzdžiui, paieška tam tikrame kreipties elemente ir loginių operatorių (įvedamų automatiškai arba paties ieškotojo) vartojimas. Paieškos formos būtų bene intuityviausias būdas. Siekiant supaprastinti užklausų formulavimus, turi būti prieinami naršymui skirti indeksai, o pasirinktos reikšmės – tiesiogiai perkeliamos į užklausos teiginį.

Mūsų analizė rodo, kad dažnai reikia atlikti paiešką pagal autorių (tiek individualių, tiek kolektyvinių) vardus, todėl autoritetinių įrašų tvarkyba yra labai svarbi.

---

² Žr., pavyzdžiui, Louvain universiteto katalogą (ieškoti autoriaus „Shakespeare“) http://bib.sipr.ucl.ac.be/cgi-bin/gw_48_0_3_3c/chameleon

Autoritetinių įrašų tvarkyba (tokia, kokia yra šiuo metu) – tai ne tik procesas, padedantis išlaikyti žodinės formos, vartojamos kreipties elementui reikšti kataloge, nuoseklumą, bet ir priemonė, parodanti ryšius tarp vardų, kūrinių ir dalykų. Ji palaiko katalogo identifikavimo ir sujungimo funkcijas.

Tarptautiniu požiūriu autoritetinių įrašų tvarkyba vis labiau panaši į prieigos tvarkybą; tarptautiniame kontekste nėra kokios vienos „aprobuotos formos“; tikriaus sakant, tai lygiaverčių variantų sandauga, priklausanti nuo kalbos ir taisyklių.

Autoritetinių įrašų tvarkyba užtikrina ir praplečia katalogo identifikavimo ir ieškojimo funkciją, pasitelkiant nuoseklias kreipties elementų formas su nuorodomis iš nevertojamų formų. Naudodamasis sistema, kurioje atliekama autoritetinių įrašų tvarkyba, vartotojas gali tikėtis, kad jam pavyks rasti visus su tam tikru vardu susijusius kūrinius ir kad jie bus susieti nuorodomis.

Dvi svarbios papildomos funkcijos, susijusios su rezultatų apdorojimu, yra įrašų eksportas ir rūšiavimas.

Įrašų eksportas reikalingas, kai vartotojas nori perkelti bibliografinius įrašus į skirtingas kompiuterines programas individualizuotam naudojimui (pavyzdžiui, bibliografijai ar nuorodų sąrašui sudaryti).

Rūšiavimas svarbus didelėms rezultatų aibėms, kurios valstybinės bibliografijos atveju yra įprastas dalykas. Turi būti prieinami keletas rūšiavimo raktų; pavyzdžiui, apraiškom:

- publikavimo data (didėjančia ir mažėjančia tvarka);
- autoriaus funkcija;
- leidėjas.

Tipiniuose vartotojo kontekstuose, be rūšiavimo, galėtų būti naudojamas aspektinis naršymas pagal tokius kriterijus, kaip žanras, kalba, tikslinė auditorija.

5.5. Funkcinis suderinamumas

Pagrindinė rekomendacija, į kurią turėtų atsižvelgti valstybinės bibliografijos tarnybos, atsakingos už išsamių vidaus ir tarptautiniams mainams skirtų bibliografinių įrašų rengimą, – tai tarptautiniu lygiu priimtų standartų ir principų laikymasis. Valstybinės bibliografijos srityje standartai ir principai taikomi katalogavimo taisyklėms, formatams, autoritetinių įrašų tvarkybai, klasifikacijos sistemoms, identifikatoriams, rašto sistemų konversijai ir ženklų rinkiniams.

Valstybinė bibliografija, kuriama nacionaliniu pagrindu, yra nacionaliniu lygiu vertinga priemonė vartotojams, tačiau ji turi būti projektuojama atsižvelgiant į tarptautinio vienijimosi perspektyvą. Ypač elektroninės valstybinės bibliografijos kontekste labai svarbu

išlaikyti funkcinį suderinamumą, kad kuriamos duomenų bazės būtų visais atžvilgiais funkcionalios ir turėtų plačias paieškos bei naršymo galimybes.

Nacionalinės bibliotekos ilgą laiką palaikė keitimosi formatų, katalogavimo taisyklių ir ryšio protokolų standartizavimo idėją. Tai buvo tiesioginė Visuotinės bibliografinės apskaitos (UBC) – IFLA programos, kurios ištakos siekia 1969 m. Kopenhagoje vykusį Tarptautinį katalogavimo ekspertų pasitarimą (Chaplin, Anderson & Honoré, 1970), pasekmė.

1977 m. UNESCO surengė pirmąjį Tarptautinį valstybinės bibliografijos kongresą, paveikusį valstybinės bibliografijos plėtrą. Po dvidešimties metų ryškiai pasikeitė bibliografijos kraštovaizdis: pokyčiai palietė ne tik jos publikavimo formą – ji tapo vis labiau prieinama tiek spausdintinė, tiek elektroninė, bet ir joje registruojamų leidinių formą. Todėl atėjo laikas peržiūrėti 1977 m. gaires, ir IFLA 1998 m. lapkričio mėn. surengė kitą konferenciją Kopenhagoje. (Išsamiau žr. 1 skyrių.)

Aptarėme, kad valstybine bibliografija įvairiais būdais naudojasi skirtingų grupių vartotojai. Daugiausia valstybine bibliografija naudojamosi gaunant bibliografinius įrašus iš originalaus šaltinio failo.

Todėl būtina parengti bendras duomenų kūrimo ir prieigos organizavimo taisykles. Jos būtinos komunikacijai ir siekiant apdoroti bei suprasti duomenis.

Dar visai neseniai standartus paprastai rengdavo kiekviena profesinė bendruomenė. Jie būdavo skirti užtikrinti funkcinį suderinamumą tarp konkrečios bendruomenės įstaigų. Taip galima paaiškinti bibliotekų standartų nesuderinamumą su muziejuose, archyvuose, informacijos centruose ir leidybos pramonėje taikomais standartais. Parengta daug bendresnio pobūdžio standartų, kuriuos gali taikyti kelios bendruomenės. Todėl dabar kur kas aktualesnis klausimas, kaip pasirinkti tinkamiausią konkrečiam procesui skirtą standartą iš jau esančių.

5.5.1. Katalogavimo taisyklių suderinamumas

Katalogavimo taisyklių suderinamumas toks pat svarbus kaip ir formatų suderinamumas. Formatas yra struktūrinis pamatas, o katalogavimo taisyklės reglamentuoja turinį.

Tarptautinės veiklos, skirtos suderintų katalogavimo taisyklių apibrėžimui, pradžių žymi du įvykiai: 1961 m. Paryžiaus principuose pateiktos rekomendacijos vardų ir antraščių pradmenų pasirinkimui, jų formai bei struktūrai ir 1969 m. IFLA Tarptautiniame katalogavimo ekspertų pasitarime (Chaplin, Anderson & Honoré, 1970) Kopenhagoje priimta rezoliucija, kurioje siūloma parengti standartus, skirtus bibliografinių aprašų formai ir turiniui norminti.

5.5.2. Tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas (ISBD)

Tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas (ISBD) spausdintinėms knygoms pasiro-

dė 1971 m. Tuo metu galiojo nuomonė, kad pamatinės sąvokos, kuriomis grindžiama „bibliografinės informacijos“ apibrėžtis, yra visiems žinomos ir priimtinos – prireikus katalogavimo taisyklės priimamos pragmatiško susitarimo būdu. Todėl po pirmojo ISBD sekė šeši kiti panašūs standartai, kiekvienas skirtas vis kitai išteklių rūšiai: serialiniams leidiniams, kartografinėi medžiagai, natų leidiniams, neknyginei medžiagai, antikvariniams ir elektroniniams ištekliams. Beveik visos nacionalinės katalogavimo taisyklės sukurtos remiantis ISBD, tačiau esama ir reikšmingų interpretacijų.

2003 m. siekiant suteikti šiems standartams daugiau nuoseklumo, palengvinti bei supaprastinti jų naujinimą, buvo nutarta visus ISBD sujungti į vieną „jungtinį“ ISBD (International Federation of Library Associations and Institutions, Cataloguing Section, Standing Committee, 2007). ISBD iki šiol tebėra nepaprastai svarbus todėl, kad apima duomenų elementų, būtinų valstybinės bibliografijos tarnybai sudarant bibliografinį aprašą, apibrėžimą ir taisykles, kurios taikomos perrašant šiuos elementus iš nustatytų duomenų šaltinių. Duomenų elementų pateikimo tvarka ir nustatyta šių elementų skyryba šiuo metu neabejotinai prarado esminę svarbą. Kur kas svarbiau yra taikyti nuoseklias taisykles visoms dokumentų rūšims. Dėl šios priežasties IFLA Katalogavimo sekcija ėmėsi vadovauti naujai iniciatyvai parengti tarptautines katalogavimo taisykles. ISBD (be kitų šaltinių) buvo remiamasi ir nustatant bazinius FRBR elementus.

Daugiau apie ISBD:

- <http://www.ifla.org/VII/s13/pubs/cat-isbd.htm>

Daugiau apie jungtinį ISBD:

- <http://www.ifla.org/VII/s13/pubs/Invitation4Wwreview07-2006.htm>; PDF versija: http://www.ifla.org/VII/s13/pubs/ISBD_consolidated_2007.pdf

5.5.3. Tarptautiniai katalogavimo principai

Nuo 2003 iki 2007 m. buvo surengta keliolika IFLA ekspertų pasitarimų dėl tarptautinių katalogavimo taisyklių (IME ICC), skirtų 1961 m. patvirtintiems Paryžiaus principams atnaujinti. Įvairiose šalyse įvyko penki pasitarimai: Europos, anglų ir amerikiečių bendruomenės (Frankfurtas, 2003), Lotynų Amerikos (Buenos Airės, 2004), Artimųjų Rytų (Kairas, 2006), Tolimųjų Rytų (Seulas, 2006) ir Afrikos (Pretorija, 2007). Parengtame „Tarptautinių katalogavimo principų išdėstyme“ (*Statement of International Cataloguing Principles*) (International Federation of Library Associations and Institutions, Cataloguing Section, Standing Committee, 2009) atsižvelgiama į FRBR ir FRAD konceptualius duomenų modelius, tačiau remiamasi ISBD. Atsižvelgiama į visas išteklių ir kreipties elementų rūšis (tarp jų – dalykines rubrikas, klasifikacinius indeksus ir standartinius identifikatorius). Kreipties elementai apibrėžiami terminais „esminiai“ ir „papildomi“. Pasirenkami kreipties į bibliografinius įrašus elementai yra kūrinių ir išraiškų antraštės (kontroliuojama forma), apraiškų antraštės (paprastai nekontroliuojama forma) ir kūrinių kūrėjai (kontroliuojama forma). Taip pat rekomenduojama sudaryti papildomus

kreipties į bibliografinius įrašus elementus kitų asmenų, giminių, kolektyvų vardams ir dalykams (kontroliuojama forma), taip praplečiant galimybę gauti patikimus bibliografinių ir autoritetinių duomenų paieškos rezultatus bei galimybę siaurinti paiešką.

Turi būti sudaromi autoritetiniai įrašai, kontroliuojantys aprobuotas vardų formas ir vardų formų variantus. Katalogavimo taisykles privalu taikyti rengiant tiek bibliografinius, tiek autoritetinius įrašus.

Paskelbus IFLA „Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymą“ būtina parengti tarptautines katalogavimo taisykles, kurios būtų grindžiamos ir minėtais principais, ir FRBR bei FRAD konceptualiais duomenų modeliais. „Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymas“ pateikia tik bendruosius principus. Praktiniam taikymui skirtas nuostatas apibrėš būsiosios tarptautinės katalogavimo taisyklės.

„Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymas“ (ICP) buvo paskelbtas 2009 m. vasario mėn.:

- http://www.ifla.org/VII/s13/icp/ICP-2009_en.pdf

Daugiau apie IME ICC veiklą:

- <http://www.ifla.org/VII/s13/icc/>

5.5.4. Funkciniai reikalavimai bibliografiniams įrašams (FRBR)

Iš pat pradžių svarbu pabrėžti, kad FRBR ir FRAD nėra katalogavimo taisyklės, o konceptualūs modeliai, todėl nėra paprasta juos realizuoti katalogavimo taisyklėse. Tik katalogavimo taisyklės pateikia praktiniam taikymui tinkamas katalogavimo normas.

Nuo XX a. 10-ojo dešimtmečio specialistai bandė sukurti tinkamą konceptualų modelį, kuris aprašytų naujoviškoje techninėje aplinkoje atliekamas katalogavimo funkcijas. Naujų informacijos sistemų dėmesio centre – galutinio vartotojo poreikiai. FRBR konceptualus modelis kaip tik ir skirtas galutinio vartotojo poreikiams tenkinti. Baigiamoji ataskaita buvo pirmą kartą paskelbta 1998 m. rugsėjo mėn., o 2008 m. vasario mėn. buvo padaryti keli paskutinės versijos pataisymai. Šis duomenų modelis siūlo naujus bibliografinius entitetus („kūrinys“, „išraiška“, „apraiška“ ir „vienetas“) ir naują santykių tarp bibliografinių entitetų pateikimo būdą. Nežymiai pakeistas ir kreipties elementų valdymas, pirmiausia atsisakant „pagrindinio įrašo“ sąvokos, ir apibrėžiamas „bazinio lygmens įrašas“. ISBD lieka rekomenduojamu taikyti aprašomuoju standartu, tačiau kai kurie elementai skelbiami nebūtinais atsižvelgiant į vartotojo poreikius konkrečioje situacijoje. Šis naujasis bibliografinių duomenų modelis taip pat daro įtaką ir ISBD terminologijai.

Daugiau apie FRBR:

- <http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/> (dabartinė versija – anglų k.);

- <http://www.ifla.org/VII/s13/wgfrbr/finalreport.htm> (versijos įvairiomis kalbomis).

5.5.5. Funkciniai reikalavimai autoritetiniams duomenims (FRAD)

Funkciniai reikalavimai autoritetiniams duomenims (FRAD) – tai konceptualus modelis, pradėtas kurti 1999 m., tęsiantis ir praplečiantis FRBR modelį. FRAD paskirtis yra pateikti aiškiai apibrėžtą ir struktūrišką nuorodų sistemą, susiejančią autoritetinius duomenis ir tokių duomenų vartotojų poreikius, bei padėti įvertinti galimybes keisti autoritetiniais duomenimis tarptautiniu lygiu, naudotis jais bibliotekose ir už jų ribų.

Daugiau apie FRAD:

- Functional Requirements for Authority Data : a conceptual model [veikla tebesitęsia], IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records (<http://www.ifla.org/VII/d4/wg-franar.htm>)
- <http://www.ifla.org/VII/d4/franar-numbering-paper.pdf>

5.5.6. Išteklių aprašas ir prieiga (RDA)

RDA plėtros jungtinis vykdomasis komitetas atlieka išsamią „Anglų-amerikiečių katalogavimo taisyklių“ (*Anglo-American Cataloguing Rules*) 2-osios laidos (AACR2) peržiūrą. Iš pradžių rengiama naujoji taisyklių laida buvo pavadinta AACR3, tačiau norint pabrėžti atotrūkį tarp ankstesnės ir naujosios laidų ji buvo pervardinta į *Resource Description and Access* (RDA). Peržiūra siekiama pritaikyti taisykles prie FRBR ir FRAD modelių bei „Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymo“, prie elektroninės aplinkos, darančios įtaką duomenų bazėms ir jose aprašomiems ištekliams, siekiama ir universalumo. RDA nepriklauso nuo formato ir atvaizdavimo. RDA bus paskelbtas 2009 m.

RDA siekiama sukurti išsamų katalogavimo taisyklių rinkinį, apimančių ir autoritetinių įrašų tvarkybos reikalavimus, kurie nėra įtraukti į jungtinį ISBD ir AACR2.

Iš RDA iniciatyvos daug tikisi tarptautinė bibliotekų bendruomenė, aktyviai dalyvavusi parengiamojoje veikloje.

Daugiau apie RDA:

- RDA: *Resource Description and Access*, Joint Steering Committee for Development of RDA (<http://www.collectionscanada.ca/jsc/rda.html>)
- <http://www.rdaonline.org>

5.5.7. Bibliografinių formatų suderinamumas

Formatas – tai struktūra, leidžianti duomenų (katalogavimo) elementus apdoroti kompiuteriu. Todėl gali būti daugybė formatų; svarbiausia, kad jų struktūrą atpažintų kompiuteris. Tačiau aptariamam atveju svarbus įvairių bibliotekų ir šalių duomenų suderi-

namumas. Todėl rekomenduojama naudoti standartizuotus formatus, o ne apsiriboti vietiniais sprendimais.

5.5.7.1. MARC formatai

Spausdintinei, taip pat garso ir vaizdo medžiagai koduoti bibliotekos iki šiol tebenaudoja MARC formatus, kurie atitinka ISO 2709 standartą. Tai labai senas (nuoseklusis) formatas, kurį pirmoji pradėjo taikyti Kongreso biblioteka XX a. 7-ajame dešimtmetyje. Nors didžioji dalis pasaulio bibliotekų programinės įrangos iki šiol naudoja MARC formatą, vis labiau įsigali XML formatas, nes ši ženklavimo kalba leidžia daug efektyviau apdoroti, indeksuoti ir parodyti informaciją.

Daugelis šalių susikūrė nacionalines MARC versijas, siekdamos pritaikyti vietinę praktiką. Šiai MARC formatų įvairovės problemai spręsti IFLA ėmėsi skatinti tarptautinio formato, skirto keitimuisi bibliografiniais duomenimis tarp nacionalinių bibliotekų, kūrimą. Šios veiklos rezultatas buvo UNIMARC.

Daugiau apie MARC formatą:

- *MARC Standards*, Library of Congress (<http://www.loc.gov/marc/>)

5.5.7.1.1. UNIMARC

UNIMARC buvo sukurtas kaip keitimosi bibliografiniais duomenimis formatas. Dabartiniu metu UNIMARC yra keturių formatų rinkinys: bibliografinis, autoritetinių įrašų, klasifikacijos ir fondų duomenų.

UNIMARC plėtojamas daugelio (daugiausia Europos) šalių kaip įrašų sudarymo formatas. Bibliotekų produktams jį taip pat naudoja UNESCO, daugiausia padėdama besivystančioms šalims perimti automatizuotas bibliotekų valdymo sistemas ir standartizuotus duomenų formatus.

Šiuo metu UNIMARC prižiūrinti tarnyba yra Portugalijos nacionalinė biblioteka. Daugiau apie UNIMARC:

- UNIMARC Forum: specializuotas tinklalapis, kurį prižiūri IFLA UNIMARC Core Activity (<http://www.unimarc.org/>)

5.5.7.1.2. MARC 21

MARC 21 yra USMARC, UKMARC ir CANMARC integracijos padarinys. Tai plačiausiai pasaulyje paplitęs MARC formatas ir *de facto* standartas. Jis buvo sukurtas ir kaip įrašų sudarymo, ir kaip keitimosi formatas. Yra penki MARC 21 formatai: bibliografinis, autoritetinių įrašų, fondų duomenų, klasifikacijos, bendruomenės informacijos.

Šiuo metu MARC 21 prižiūrinti tarnyba yra Kongreso biblioteka.

Daugiau apie MARC 21 (prieinami įvairūs vertimai):

- *Understanding MARC Bibliographic*, Library of Congress (<http://www.loc.gov/marc/umb/>)
- *Understanding MARC Authority Records*, Library of Congress (<http://www.loc.gov/marc/uma/index.html>)

5.5.7.2. XML formatai

Visos ženklavimo kalbos sukurtos remiantis SGML (*Standard Generalized Mark-up Language*) (Standartinė apibendrinta ženklavimo kalba), kuri XX a. 9-ajame dešimtmetyje buvo vartojama techninės ir mokslinės leidybos srityje. Grindžiami ta pačia „gramatika“, skirtingi „formatai“ susiejami su įrašų profiliais, vadinamaisiais dokumento tipo apibūdinimais (*Document Type Descriptions* (DTD)).

XML formatas plačiai naudojamas įvairių bendruomenių veiklai derinti. XML pasižymi didesnėmis funkcinėmis galimybėmis negu MARC formatas, ypač elektroninėje bibliografijoje. Jo lankstumas ir išplečiamumas leidžia išreikšti skirtingus duomenų modelius. XML lengviau apdoroti, jis padeda užtikrinti įvairių sričių sąveiką. Jį taikant galima efektyvesnė hierarchinės arba analitinės informacijos pateiktis. Dar daugiau, šis formatas padeda tvarkyti bibliografinius (taip pat autoritetinius) įrašus ir skaitmeninius išteklius siejančias nuorodas.

XML formatai taikomi bibliotekose ir archyvuose, taip pat leidybos pramonėje ir knygų versle.

a) Bibliotekos

5.5.7.2.1. MARCXML

MARCXML yra dokumento tipo apibrėžtis (*Document Type Definition* (DTD)), aprašanti MARC 21 formatą XML kalba. MARCXML naudojamas daugelyje taikomųjų programų Kongreso bibliotekoje ir OCLC *WorldCat*. Jis galėtų padėti pagrindus bibliografinių formatų plėtrai, diegiant XML ir išlaikant suderinamumą su esamais bibliografiniais duomenimis.

Daugiau apie MARCXML:

- *MARCXML, MARC21 XML Schema : official web site*, Library of Congress (<http://www.loc.gov/standards/marcxml/>)

5.5.7.2.2. *MarcXchange*

MarcXchange apibrėžia reikalavimus apibendrintam XML pagrindu sudarytam keitimosi formatui, taikomam bet kokiems MARC įrašams. Šis naujasis XML DTD, kurį šiuo metu rengiamasi patvirtinti ISO standartu (DIS 25577), apibrėžia apibendrintą struktūrą, pirmiausia skirtą palaikyti ryšį tarp duomenų apdorojimo sistemų. Jis taip pat gali būti naudojamas kaip vidinis formatas. *MarcXchange* yra MARCXML apibendrinimas. Nėra jokios taikomosios programos, pritaikytos šiai struktūrai, todėl dar anksti prognozuoti, kokia bus šio naujojo XML DTD ateitis.

- <http://www.bs.dk/MarcXchange/index.htm>

b) Leidybos pramonė ir knygų verslas

5.5.7.2.3. ONIX (*Online Information eXchange*)

Tai standartinis XML DTD (formatas), skirtas leidėjams ir knygų pardavėjams. Jį sukūrė Amerikos leidėjų asociacija (*Association of American Publishers* (AAP)); šis formatas tapo standartu 2000 m. sausio mėn. Jam taikomos tokios pačios taisyklės, kaip ir kitoms ženklinimo kalboms. Tai labai išsamus formatas, pasižymintis maksimaliu funkcionalumu bet kokioje aplinkoje. Todėl jis gana sudėtingas. JAV ONIX prižiūri *Book Industry Study Group Inc.* (<http://www.bisg.org/index.html>) kartu su EDItEUR Europoje ir *Book Industry Communication* (BIC) Jungtinėje Karalystėje. Nauja išsamesnė versija paskelbta 2009 m. sausio mėn.

ONIX formato į MARC 21 keitimui skirta atviroji programa prieinama Kongreso bibliotekos svetainėje. Bibliotekos šią konversiją taiko gaudamos pirminius įrašus iš leidėjų duomenų bazių. Šie įrašai konvertuojami į MARC formatą, vėliau praplečiami, kad juos būtų galima naudoti kataloge ir pildyti valstybinę bibliografiją. Yra ir kitų programų, leidžiančių pereiti iš pagrindinio formato (pavyzdžiui, *Excel*) į paprastą ONIX:

<http://www.btlf.qc.ca/onixWebConverter/Convertisseur.aspx>

Daugiau apie ONIX:

- *ONIX (Online Information Exchange)*, (<http://www.bisg.org/documents/onix.html>)
- *ONIX to MARC21 mapping*, (<http://www.loc.gov/marc/onix2marc.html>)

5.5.7.3. *Dublin Core*

Dublin Core metaduomenų elementų rinkinys yra ISO standartas (ISO 15836), gerai žinomas saityno srityje ir bibliotekose kaip standartas, apibrėžiantis 15 duomenų elementų, skirtų ištekliams aprašyti tarpdalykinės informacijos aplinkoje. *Dublin Core Metadata Element Set – Reference Description* išverstas į 24 kalbas. Jis buvo parengtas prieigai prie elektroninių išteklių palengvinti naudojantis baziniu bibliografiniu aprašu. Būtina pa-

žymėti, kad 2007 m. šį standartą peržiūrėjo ANSI/NISO, tačiau oficialus ISO standartas peržiūrėtas nebuvo; be to, ISO standartai nėra laisvai prieinami. Apie standarto peržiūrą žr. ANSI/NISO svetainę apie Z39.85-2007.

5.5.7.3.1. *Dublin Core* metaduomenų iniciatyva (DCMI)

Dublin Core metaduomenų iniciatyva (*Dublin Core Metadata Initiative* (DCMI)) – tai organizacija, siekianti kuo plačiau propaguoti funkciškai suderinamų metaduomenų standartų taikymą ir rengti specializuotus metaduomenų žodynus. Informacijos apie *Dublin Core* metaduomenų iniciatyvą galima rasti: <<http://dublincore.org>>. Šios iniciatyvos pradžia siekia 1995 m., kai Dubline, Ohajo valstijoje, buvo surengtas seminaras, į kurį susirinko bibliotekininkai, skaitmeninių bibliotekų ekspertai, turinio teikėjai ir teksto ženklinimo specialistai, siekdami patobulinti informacijos išteklių atskleidimo standartus. *Dublin Core* atsirado kaip nedidelis aprašomųjų elementų rinkinys, greitai sudominęs įvairius viso pasaulio informacijos teikėjus iš meno, mokslo, švietimo, verslo ir valdymo sričių. Susidomėjimas išteklių aprašais, kuriuos nesudėtinga parengti ir kurie būtų daugumai suprantami, nuolat augo. 2001 m. rugsėjo mėn. Amerikos nacionalinis standartų institutas (*American National Standards Institute* (ANSI)) patvirtino *Dublin Core* metaduomenų elementų rinkinį kaip ANSI/NISO Z39.85-2001 standartą. 2003 m. jis buvo patvirtintas kaip ISO standartas 15836.

5.5.7.3.2. DCMI Bibliotekų taikomasis profilis (*DCMI Library Application Profile*)

Taikomųjų profilių (žr. <http://www.ariadne.ac.uk/issue25/app-profiles/>) sąvoką pasiūlė *Dublin Core* metaduomenų iniciatyva kaip priemonę, skirtą apibrėžti, kokie elementai ir iš kokių vardų erdvių naudojami tam tikroje programoje ar projekte. Taikomieji profiliai apibrėžiami kaip schemas, susidedančios iš duomenų elementų, paimtų iš vienos ar kelių vardų erdvių, susietų naudojant procesorius ir optimaliai pritaikytų tam tikrai vietinei taikomajai programai. DCMI ir Bibliotekų darbo grupė išnagrinėjo *Dublin Core* metaduomenų elementų rinkinio naudojimo įvairovę bibliotekose bei susijusiose taikomose programose ir pasiūlė galimą jų taikymą:

- naudojant kaip keitimosi formatą tarp skirtingų sistemų, taikančių skirtingus metaduomenų standartus / formatus;
- naudojant metaduomenų surinkimui iš bibliotekų sričiai priklausančių duomenų šaltinių ir iš duomenų šaltinių, kurie šiai sričiai nepriklauso;
- padedant paprasčiau rengti bibliotekų katalogų įrašus ištekliams įvairiose sistemose (pavyzdžiui, naudojant *Dublin Core* elementų MARC atitikmenis);
- pristatant MARC duomenis kitoms bendruomenėms (konvertuojant į DC);
- gaunant išteklių atskleidimo metaduomenis iš ne bibliotekų kūrėjų naudojant DC.

Bibliotekų taikomasis profilis – tai specifikacija, apibrėžianti:

- būtinus elementus;

- leistinus *Dublin Core* elementus;
- leistinus *Dublin Core* patikslinimus;
- leistinas schemas ir reikšmes (pavyzdžiui, specifinio kontroliuojamo žodyno ar kodavimo schemas naudojimą);
- bibliotekų srities elementus (neužregistruotus);
- bibliotekų srities patikslinimus (neužregistruotus);
- papildomus elementus / patikslinimus iš kitų taikomųjų profilių, kurie gali būti naudojami (pavyzdžiui, *DC-Education: Audience*);
- standartinių apibrėžčių siaurinimą.

DCMI Bibliotekų taikomasis profilis padeda išaiškinti *Dublin Core* metaduomenų elementų rinkinio naudojimą bibliotekose ir su bibliotekomis susijusiose taikomoseiose programose bei projektuose.

Daugiau informacijos apie *DCMI Library Application Profile*:

- <http://dublincore.org/documents/2001/10/12/library-application-profile/>

5.5.8. Ženklių koduočių suderinamumas

Ženklių kodavimas visada buvo labai svarbus, tačiau šiuo metu jo reikšmė dar labiau išaugo, nes atsirado būtinybė bendrai naudotis duomenimis ir keistis jais viso pasaulio mastu. Labai svarbu, kad būtų galimybė koduoti ir pateikti informaciją tokiais rašmenimis, kurių reikia vartotojui. Skirtingi rašmenys neretai vartojami tame pačiame katalogo ar bibliografijos įrašė, net jeigu indeksuojant būtina suvienodinti rašmenis transliteruojant.

Pirmoji kompiuteriniam apdorojimui naudojama ženklių koduotė buvo ASCII (*American Standard Code for Information Interchange*). Tačiau vos pradėjus bibliotekų automatizavimą iškilo būtinybė bibliografijoje vartoti ne vien pagrindinį lotyniškų ženklių rinkinį. Todėl XX a. 8-ajame dešimtmetyje buvo parengta daug koduotėms skirtų standartų. Dažniausiai taikomas ISO 5426 (lotyniškos abėcėlės plėtinys). Perteikti kitokius negu lotyniškus rašmenis (naudojantis kaitų sekomis) visada būdavo sudėtinga.

Poreikis keistis duomenimis paskatino sukurti standartizuotą universalią ženklių koduotę – Unikodą.

1991 m. ISO darbo grupė, atsakinga už ISO/IEC 10646 (JTC 1/SC 2/WG 2), ir Unikodo konsorciumas (*Unicode Consortium*) nutarė sukurti universalią standartą daugiakalbio teksto kodavimui. Nuo to laiko bendromis ISO 10646 darbo grupės (SC 2/WG 2) ir Unikodo konsorciumo pastangomis šis standartas plečiamas ir derinamos atitinkamos jo versijos. ISO 10646 standartas pirmą kartą buvo publikuotas 2002 m. spalio mėn., o 2003 m. gruodžio mėn. buvo peržiūrėtas.

Unikodo (arba ISO 10646) privalumas tas, kad juo naudojantis galima įterpti beveik bet kokius rašmenis ir išvengti kaitų sekos sukeliama dviprasmiškumo. Jis gali būti naudoja-

mas 16 bitų rinkinyje (UTF-16) arba 8 bitų rinkinyje (UTF-8). Pastarasis rekomenduojamas keičiantis bibliografiniais duomenimis. Unikodas vis plačiau naudojamas saityno aplinkoje, jis – tinkamiausias standartas bibliografiniams įrašams bei bibliotekų duomenims apdoroti.

Daugiau informacijos apie Unikodą žr.: <http://www.unicode.org>

5.5.9. Protokolų suderinamumas

Apie prieigos prie tinklinių bibliografinių duomenų bazių per savas sąsajas būtinumą buvo prabilta gana anksti. Tam tikslui sukurta keletas ryšio protokolų.

5.5.9.1. Z39.50 (ISO 23950)

Z39.50 yra populiariausias bibliotekose naudojamas sinchronizuotas protokolas. Jis pagrįstas kliento / serverio sandara ir MARC formato struktūromis.

Protokolą prižiūrinti tarnyba yra Kongreso biblioteka: <http://lcweb.loc.gov/z3950/agency>.

Daugiau informacijos apie standartą Amerikos nacionalinės informacijos standartų organizacijos svetainėje <http://www.niso.org/standards/resources/Z3950Resources.html>

Priežiūros tarnybos svetainėje pateikiamas nemokamų ir komercinių produktų sąrašas: <http://lcweb.loc.gov/z3950/agency/resources/software.html> kartu su diegimo registru <http://lcweb.loc.gov/z3950/agency/register/entries.html>

Galima rasti Z39.50 klientus, tokius kaip *ZNavigator*; *ZSearcher*; *Bookwhere*.

Z39.50 suderinamas su bibliografinių atributų rinkiniais, kuriuos galima rasti priežiūros tarnybos svetainėje: <http://lcweb.loc.gov/z3950/agency/defns/bibl.html>, pateikiamas taip pat ir naudingas žodynas: <http://lcweb.loc.gov/z3950/agency/markup/02.html>

Diegiant protokolą, reikia apibrėžti profilius. Z39.50 profilių katalogą galima rasti šiais adresais:

- anglų kalba: <http://www.ukoln.ac.uk/dlis/zdir/>
- prancūzų kalba: <http://www.enssib.fr/bibliotheque/autres/bibfranc/z3950.html>

Pats populiariausias ir paprasčiausias yra *Bath* profilis:

<http://www.collectionscanada.gc.ca/bath/> (taip pat prieinama anglų ir prancūzų kalbomis).

Aktyviai veikia Z39.50 diegimo grupė; daug naudingos informacijos pateikiama jos svetainėje: <http://lcweb.loc.gov/z3950/agency/zig/>

Keletas nuorodų į Z39.50:

- http://www.biblio-tech.com/html/z39_50.html
- <http://www.ariadne.ac.uk/issue21/z3950/intro.html>
- <http://scd.uhp-nancy.fr/SCD/scdmed/Infospro/Vubis/z3950.htm>

5.5.9.2. SRU/SRW

SRU (*Search/Retrieve via URL*) yra standartinis sinchronizuotas paieškos protokolas, naudojamas paieškos internete užklausoms, vartojantis CQL (*Common Query Language*), kuri yra standartinė užklausoms vartojama sintaksė.

SRW (*Search Retrieve Web Service*) yra gretutinis SRU protokolas. Šiuos standartus prižiūrinti tarnyba yra Kongreso biblioteka. Daugiau informacijos žr.: <http://www.loc.gov/standards/sru/>

Kiti naujai parengti informacinių protokolų standartai apžvelgiami Sally McCallum pranešime, skaitytame 2006 m. IFLA Seule: <http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/102-McCallum-en.pdf>.

5.5.9.3. OAI-PMH

OAI-PMH (*Open Archive Initiative – Protocol for Metadata Harvesting*) – tai protokolo specifikacija, padedanti aprašyti saityno išteklius (skaitmeninius ir neskaitmeninius). Ji leidžia keistis metaduomenimis (bet ne skaitmeniniais objektais) ir įgalina jų sklaidą. Metaduomenų informacija apima:

- ištekliaus aprašą (antraštė, autorius, publikavimo data, leidėjas ir t. t.);
- ištekliaus vietą internete, kurią nurodo URL.

Naudojant OAI-PMH palaikomos dvi funkcijos:

- Duomenų teikėjo. Biblioteka įkelia savo sukurtus metaduomenis (*Dublin Core* bibliografiniai įrašai) į serverį, taip suteikdama galimybę kitoms institucijoms arba internetinėms paieškos sistemoms juos pasiekti. Protokolas paremtas kliento / serverio sandara. Klientas siunčia užklausą serveriui, o atsakymą gauna XML srauto pavidalu. Surinkimas atliekamas bazinių *Dublin Core* elementų, prie kurių gali būti pridėti papildomi elementai (pavyzdžiui, MARC formatu), pagrindu.
- Paslaugos teikėjo. Biblioteka surenka kitų institucijų metaduomenis, juos integruoja ir naudoja savo vartotojo sąsajai kurti.

OAI-PMH yra nesinchronizuotas protokolas. Tai reiškia, kad galutinis vartotojas atlieka paiešką ne tiesiogiai nuotoliniame serveryje, bet vietinėje duomenų bazėje, į kurią jau įkelti surinkti metaduomenys. Siunčiami tik metaduomenys; išteklius vaizduojamas originalioje svetainėje. Tokia paieška daug operatyvesnė negu naudojant sinchronizuotus

protokolus (nes yra vietinė) net ištekliui esant nuotoliniame serveryje. Valstybinė bibliografija taip pat gali būti sėkmingai indeksuojama internetinių paieškos sistemų ir viešai pasiekama iš bet kur. Jei kelios tarnybos rengia bibliografiją bendrai, visų duomenų rinkinio paieška atliekama vienoje vietoje.

Surinkimo dažnumas turi priklausyti nuo to, kaip dažnai naujinami OAI nuotolinio serverio duomenys.

5.5.9.4. Nuolatiniai identifikatoriai

Valstybinei bibliografijai tolydžio tampant nuotoline, lemiamą reikšmę pasauliniu mastu įgyja nuolatiniai identifikatoriai, skirti nuorodoms sudaryti ir saistyti.

Nuolatiniai identifikatoriai – tokie, kurie gali būti ilgą laiką naudojami informacijos paieškai. Net keičiantis ištekliaus buvimo vietai kataloge ar skaitmeninėje saugykloje, nuolatinis identifikatorius išlieka nepakitęs, nes sistema nustato identifikatoriaus ir ištekliaus dabartinio adreso atitiktį. (Žr.: <http://bibnum.bnf.fr/identifiants/identifiants-200605.pdf>)

Išteklių identifikavimui saityne naudojamas URL (*Uniform Resource Locator* – universalusis ištekliaus adresas), kuris identifikuoja ir nurodo ištekliaus adresą (srities vardą ir faktinį failo, kuriame tuo metu yra išteklius, vardą), pasitelkdamas protokolo sintaksę.

Tačiau URL neužtikrina sieties su ištekliumi, pasikeitus pastarojo vietai saugykloje. Kad ir kokia būtų jo vieta, prieigą prie tokio ištekliaus gali išsaugoti nuolatinis ir unikalus identifikatorius. Tai paprastai realizuojama naudojant susiejimo sistemos duomenų bazę.

Daugiau informacijos apie nuolatinius identifikatorius galima rasti PADI svetainėje: <http://www.nla.gov.au/padi/topics/36.html> ir E. Bermės straipsnyje (2006) (<http://www.ifla.org/VI/4/news/ipnn40.pdf>).

5.5.9.5. Universalusis ištekliaus vardas (URN)

Universalusis ištekliaus vardas (*Uniform Resource Name (URN)*) – tai standartinis, nuolatinis ir unikalus interneto skaitmeninių išteklių identifikatorius. URN ir URL yra universalųjų ištekliaus identifikatorių (URI) formos. PADI jis apibūdinamas taip:

„Visi URN turi vardo srities identifikatoriaus (*Namespace Identifier (NID)*) kodą ir vardo srities specifinę eilutę (*Namespace Specific String (NSS)*). NID žymi URN naudojamą identifikavimo sistemą ir palengvina NSS interpretavimą. NSS yra vietinis kodas, identifikuojantis atskirą dokumentą (žr. IETF: RFC 1737, *Functional requirements for Uniform Resource Names*; IETF: RFC 2141, *URN Syntax*) (<http://www.ietf.org/rfc/rfc1737.txt>). Tarptautinės ISBN ir ISSN agentūros registruoja URN, naudodamos ISBN ir ISSN kaip NID. URN, kuris grindžiamas valstybinės bibliografijos numeriais (*National Bibliography Numbers (NBN)*) ir kuriame kaip NID naudojamas NBN, įregistruotas ir patvirtintas *Nordic Metadata Projects*“.

Išteklių ir URN ryšiui nustatyti būtina susiejimo sistema.

5.5.9.6. Rankenėlių sistema

Rankenėlių sistema (*Handle System*), sukurta Nacionalinės mokslinių tyrimų iniciatyvų korporacijos (*Corporation for National Research Initiatives* (CNRI), <http://www.cnri.reston.va.us/>), – tai „visapusiška nuolatinių identifikatorių, žinomų kaip „rankenėlės“, priskyrimo skaitmeniniams objektams ir kitokiems interneto ištekliams, jų tvarkymo ir susiejimo sistema“ (*Handle System Introduction*) („Įvadas į Rankenėlių sistemą“) (<http://www.handle.net/introduction.html>), veikianti naudojantis pasaulinės rankenėlių tarnybos paslaugomis.

5.5.9.7. Skaitmeninis objekto identifikatorius (DOI)

Skaitmeninių objekto identifikatorių (*Digital Object Identifier* (DOI)) sistemą inicijavo Amerikos leidėjų asociacija; šiuo metu sistemą tvarko Tarptautinis DOI fondas (<http://www.doi.org/>). DOI unikalų identifikatorių sistema paremta Rankenėlių sistema; ji padeda suteikti unikalų skaitmeninį identifikatorių komerciniams skaitmeniniams leidiniams.

5.5.9.8. Nuolatinis URL (PURL)

Nuolatinį universalųjį išteklių adresą (*Persistent Uniform Resource Locator* (PURL)) sukūrė ir įdiegė OCLC kaip vardo suteikimo bendriesiems interneto ištekliams ir jų identifikavimo paslaugą. Tai laikina sistema, skirta naudoti, kol bus parengtas URN modelis. PURL labai panašus į URL, išskyrus tai, kad vietoj faktinio skaitmeninio išteklių adreso jis nukreipia į siejimo tarnybą. Tada pastaroji iš naujo nukreipia vartotoją į atitinkamą URL.

5.5.9.9. Archyvinis išteklių raktas (ARK)

Nuo adreso ir protokolo nepriklausanti Archyvinio išteklių rakto (*Archival Resource Key* (ARK)) sistema – tai naujas požiūris į nuolatinį identifikavimą. Ją 2001 m. skaitmeninių objektų saugotojams sukūrė John Kunze. Joje akcentuojamas išteklių ir jų vardų suteikimo schemų ilgalaikio valdymo principas.

ARK identifikatorius – tai vardų suteikimo schema, skirta nuolatinei prieigai prie skaitmeninių objektų (taip pat vaizdų, tekstų, duomenų rinkinių ir paieškos priemonių) užtikrinti, dabartiniu metu testuojama ir diegiama Kalifornijos skaitmeninėje bibliotekoje (*California Digital Library* (CDL)).

Identifikatorių galima apibrėžti kaip ryšį tarp eilutės (ženklų sekos) ir informacijos išteklių. Šį ryšį rodo įrašas, siejantis identifikatoriaus eilutę su išteklių identifikuojančių požymių rinkiniu. ARK identifikatorius yra specialiai sukurtas, unikalus ir funkcionuojantis URL.

Schema grindžiama trimis reikalavimais:

- nuoroda iš objekto į išsipareigojimą valdyti duomenų turinį;
- nuoroda iš objekto į jį aprašančius metaduomenis;
- nuoroda į patį objektą (arba atitinkamą pakaitalą).

Informacija apie nuolatinį ARK identifikatorių: <http://www.cdlib.org/inside/diglib/ark/>

Nuorodos

Bates, M. J. (1977). Factors affecting subject catalog success. *Journal of the American Society for Information Science*, 28(3), 161-169.

Bates, M. J. (2003). *Task force recommendation 2.3, research and design review: Improving user Access to library catalog and portal information*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.loc.gov/catdir/bibcontrol/2.3BatesReport6-03.doc.pdf>

Bermès, E. (2006, December). Persistent identifiers for Digital resources: The experience of the National Library of France. *International preservation news: a newsletter of the IFLA Core Activity on Preservation and Conservation*. 40, 22-27. Retrieved March 25, 2009, from <http://www.ifla.org/VI/4/news/ipnn40.pdf>

Borgman, C. L. (1996). Why are online catalogs still hard to use? *Journal of the American society for Information and Science*, 47(7), 493-503.

Buxton A. B., Meadows, A. J. (1977, March). The variation in the information content of titles of research papers with time and discipline. *Journal of Documentation*, 33(1), 46-52.

Calhoun, K. (2006). *The changing nature of the catalog and its integration with other discovery tools: Final report*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.loc.gov/catdir/calhoun-report-final.pdf>

Carlyle, A. & Timmons, T. (2002, April). Default Record Displays in Web-based Catalogs. *Library Quartely*, 72(2), 179-204.

Chaplin, A. H., Anderson, D., & Honoré, S. (1970). *Report of the International meeting of cataloguing experts, Copenhagen, 1969*. Copenhagen: IFLA.

Cooper, W. S. (1988). Getting beyond Boole. *Information Processing & Management*, 24(4), 243-348.

Drabenstott, K. M. (1984). *Subject searching in library catalogs: Before and after the introduction of online catalogs*. Dublin, OH: OCLC Online Computer Library Center.

Ensor, P. (1992, September). User practices in keyword and Boolean searching on an on-line public Access catalog. *Information technology in Libraries*, 11(3), 210-219.

Harman, D. (1992). User-friendly systems instead of user-friendly front-ends. *Journal of the American Society for Information science*, 43(2), 164-174.

Hegna, K., & Murtomaa, E. (2002, March 13). *Data mining MARC to find: FRBR?*. Retrieved February 6, 2009, from <http://folk.uio.no/knuthe/dok/frbr/>

Hickey, T. B., O'Neill, E. T., & Toves, J. (2002). Experiments with the IFLA Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR). *D-Lib Magazine*, 8(9). Retrieved February 6, 2009, from <http://www.dlib.org/dlib/september02/hickey/09hickey.html>

IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. (1998). *Functional requirements for bibliographic records: Final report*. München: K.G. Saur.

International Federation of Library Associations and Institutions, Cataloguing Section, Standing Committee. (2007). *International standard bibliographic description (ISBD)* (prelim. consolidated ed.). München: K.G. Saur.

International Federation of Library Associations and Institutions, Cataloguing Section, Standing Committee. (2009). *Statement of international cataloguing principles*. Retrieved March 25, 2009, from http://www.ifla.org/VII/s13/icp/ICP-2009_en.pdf

Klingbiel, P. H. (1970). *The future of indexing and retrieval vocabularies*. Alexandria, VA: Defence Documentation Centre.

Larson, R. R. (1992). Evaluation of advanced retrieval techniques in an experimental on-line catalog. *Journal of the American society for Information science*, 43(1), 34-53.

Mann, T. (1993). *Library research models: A guide to classification, cataloguing, and computers*. New York: Oxford University Press.

Mann, T. (2005). *Will Google's keyword searching eliminate the need for LC cataloguing and classification?* Retrieved February 6, 2009, from <http://www.guild2910.org/searching.htm>

Matthews, J. R. (1987). Suggested guidelines for screen layouts and design of online catalogs. *Library trends*, 35(4), 555-568.

Matthews, J. R., Lawrence, G.S. and Ferguson, D. K. (1983). *Using online catalogs: A nationwide survey*. New York: Neal-Schuman.

McCallum, S. H. (2006, July 18). *A look at new information protocols: SRU, OpenSearch/A9, CQL and Xquery* (2nd version). Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/102-McCallum-en.pdf>

Olson H. A. and Boll, J. J. (2001). *Subject analysis in online catalogs*. Englewood: Libraries Unlimited.

Rowley, J. (1994). The controlled versus natural indexing languages debate revisited: A perspective on information and retrieval practice and research. *Journal of Information Science*, 20(2), 108-119.

Shires, N. L. and Olszak, L. P. (1992). What our screens should look like: an introduction to effective OPAC screens. *RQ*, 31(3), 357-369.

Schneiderman, B. (1998). *Designing the user interface: Strategies for effective Human-Computer Interaction*. 3rd ed. Reading (Mass.): Addison Wesley Longman.

Yee, M. (2006). *Beyond the OPAC: future directions for web-based catalogues*. Retrieved February 6, 2009, from [http://www.nla.gov.au/lis/stndrds/grps/acoc/documents/Yee Keynote.doc](http://www.nla.gov.au/lis/stndrds/grps/acoc/documents/Yee%20Keynote.doc).

6. Valstybinės bibliografijos organizavimas ir valdymas

Geneviève Clavel-Merrin

Šveicarijos nacionalinė biblioteka

Alan Danskin

Britų biblioteka

Unni Knutsen

Oslo universiteto kolegija

Ingrid Parent

Kanados bibliotekos ir archyvai

Regina Varnienė-Janssen

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

6.1. Įžanga

Šio skyriaus tikslas – supažindinti su pagrindinėmis problemomis ir sprendimais, kuriuos būtina priimti steigiant arba pertvarkant tarnybą, atsakingą už valstybinę bibliografinę apskaitą. Bendrais bruožais apibūdinamos ir aptariamos svarbiausios problemos, jas iliustruojant realiais valstybinės bibliografijos tarnybų veiklos pavyzdžiais. Tai nėra mokymo medžiaga. Kiekvienas kontekstas – unikalus, ir visiems vienodai tinkančio modelio nėra. Akcentuojama pasirinkimo įvairovė, nurodomos skirtingų požiūrių stipriosios ir silpnosios pusės.

6.2. Atsakomybė už valstybinę bibliografinę apskaitą

Už valstybinę bibliografinę apskaitą atsakinga valstybinės bibliografijos tarnyba. Valstybinės bibliografijos tarnyba yra:

„šalies bibliotekų sistemos organizacinis vienetas, atsakingas už patikimų ir išsamių bibliografinių įrašų rengimą kiekvienam naujam šalyje išleistam leidiniui, įrašus sudarantis pagal patvirtintus tarptautinius bibliografijos standartus ir kuo operatyviau juos skelbiantis reguliariai leidžiamoje valstybinėje bibliografijoje“ (International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC & UNESCO, 1979).

Valstybinės bibliografijos tarnybos funkcijas neretai atlieka nacionalinė biblioteka, tačiau įvairiose šalyse administravimo praktika yra skirtinga. Gali skirtis valstybinės

bibliografinės apskaitos funkciją atliekančių tarnybų pavadinimai, labai įvairi gali būti jų administracinė struktūra, pavyzdžiui:

- nacionalinės bibliotekos skyrius, sektorius;
- duomenų tvarkymo centras, aptarnaujamas keleto specializuotų nacionalinių bibliotekų;
- bibliografijos centras;
- bibliografijos institutas;
- bet kuris kitas pavadinimas pagal valstybinės bibliografijos tradiciją.

6.3. Valstybinės bibliografinės apskaitos administravimo struktūros

Nėra „teisingo“ administravimo modelio. Svarbu tai, kad valstybinės bibliografijos tarnyba:

- turėtų įgaliojimus, būtinus valstybinei bibliografiniai apskaitai organizuoti ir vykdyti;
- turėtų pakankamai išteklių valstybinės bibliografinės apskaitos funkcijoms atlikti.

6.3.1. Nacionalinė biblioteka kaip valstybinės bibliografijos tarnyba

IFLA Nacionalinių bibliotekų sekcija taip apibūdina nacionalinės bibliotekos uždavinius: „Nacionalinei bibliotekai šalies bibliotekų ir informacinėje sistemoje tenka ypatinga atsakomybė, kuri neretai apibrėžiama įstatymu. Ši atsakomybė įvairiose šalyse skirtinga, tačiau dažniausiai apima: šalies leidinių (spausdintinių ir elektroninių) kaupimą privalomojo egzemplioriaus būdu, jų katalogavimą ir išsaugojimą; centralizuotų paslaugų (pavyzdžiui, informavimo, bibliografijos, išsaugojimo, skolinimo) teikimą vartotojams tiek tiesiogiai, tiek dalyvaujant kitoms bibliotekoms ir informacijos centrams; nacionalinio kultūros paveldo išsaugojimą ir sklaidą; bent jau reprezentacinės užsienio leidinių kolekcijos komplektavimą; nacionalinės kultūros politikos skatinimą ir vadovavimą nacionalinėms raštingumo plėtros kampanijoms. Nacionalinės bibliotekos neretai atlieka forumų, skirtų tarptautinėms programoms ir projektams, funkciją. Jos gali glaudžiai bendradarbiauti su savo šalių vyriausybėmis, dalyvauti vystant nacionalinę informacijos politiką ir sudaryti sąlygas įvairių su bibliotekomis susijusių profesinių krypčių atstovams reikšti savo nuomonę. Kartais jos tiesiogiai tenkina įstatymų leidžiamųjų institucijų informacines reikmes.“

Nacionalinės bibliotekos išskirtinės ypatybės užtikrina, kad ji labiausiai atitinka kriterijus, taikomus įstaigai, kurioje galėtų įsikurti valstybinės bibliografijos tarnyba. Nacionalinėms bibliotekoms būdinga nacionalinio lygmens atsakomybė, kuri dažnai įtvirtinta įstatymu. Tai suteikia joms įgaliojimų derėtis su leidėjų ir verslo atstovais dėl privalomojo egzemplioriaus, skaitmeninių teisių valdymo ir kitų valstybinės svarbos klausimų. Toks nacionalinių bibliotekų vaidmuo suteikia joms galimybę saugiai, ilgam laikotarpiui planuoti ateities veiklą. Nacionalinė biblioteka gali būti palyginti gerai finansuojama, kad galėtų atlikti vadovaujantį vaidmenį ir teikti kokybiškas paslaugas.

6.3.2. Valstybinės bibliografijos tarnybos kitose institucijose

Daugelio šalių nacionalinės bibliotekos atlieka papildomas funkcijas. Nacionalinė biblioteka gali būti ir institucinė biblioteka. Įprasta, kad nacionalinė biblioteka teikia paslaugas universitetui, plačiajai visuomenei ar įstatymų leidžiamajai institucijai. Valstybinės bibliografijos tarnybos funkcijų priskyrimas tokiai bibliotekai gali duoti gerų rezultatų. Viskas, kuo turtinga institucinės paslaugas teikianti biblioteka, – fondai, personalas, patirtis – naudinga ir valstybinės bibliografijos tarnybai.

Atsakomybė už valstybinę bibliografinę apskaitą daro įtaką bibliotekos misijai, vartotojams, uždaviniams ir paslaugoms. Valstybinės bibliografijos funkcijoms atlikti būtinas adekvatus finansavimas. Turi būti aiškiai atskirtos valstybinio ir institucinio lygio funkcijos, aiškiai apibrėžta atsakomybė už valstybiniu ir instituciniu lygiu teikiamas paslaugas.

Egzistuoja tam tikra rizika, kad būtinybė nuolat teikti institucines paslaugas gali pakenkti valstybinio lygio funkcijoms. Vadovaujančios struktūros turi užtikrinti, kad būtų aiškiai apibrėžtos atsakomybės rūšys, kontroliuojama veikla ir užtikrinama vadovų atsakomybė.

6.3.3. Bendradarbiaujančios ir decentralizuotos valstybinės bibliografijos tarnybos

Neretai atsakomybė už valstybinę bibliografinę apskaitą paskirstoma keletui tarnybų pagal skirtingas medžiagos rūšis. Tarkime, už tekstinę medžiagą gali būti atsakinga nacionalinė biblioteka, o už filmus ir televizijos programas – nacionalinis filmų archyvas. Atsakomybė kiekvienos šių sričių ribose gali būti centralizuota arba savo ruožtu toliau deleguojama ar paskirstoma. Daugelyje šalių privalomuosius egzempliorius gauna keletas bibliotekų. Šios bibliotekos gali dalytis atsakomybe už valstybinės bibliografijos rengimą.

Bendradarbiavimu grindžiama paskirstyta struktūra pajėgi mobilizuoti išsklaidytus išteklius ir nukreipti juos bendram bibliografinės apskaitos tikslui. Paskirstant atsakomybę padalijama privalomojo egzemplioriaus sistemos valdymo našta, tačiau taikant tokią sistemą gali būti sudėtinga išlaikyti nuoseklumą ir laikytis standartų. Siekiant sutelkti partnerius bendriems tikslams įgyvendinti, valdyti pokyčius, būtinas geras vadovavimas ir veiksmingas bendravimas.

Nepaisant šių problemų, bendradarbiavimu grindžiamų modelių svarba vis augs. Jokia institucija nepajėgi kaupti visko. Vadovaujančios struktūros turi užtikrinti, kad net taikant decentralizuotą modelį būtų aiškiai apibrėžtos atsakomybės rūšys, kontroliuojama veikla ir užtikrinama vadovų atsakomybė.

6.3.4. Nepriklausomos valstybinės bibliografijos tarnybos

Valstybinės bibliografijos tarnyba gali būti įkurta kaip nepriklausoma tarnyba, atsakinga už nacionalinės publikuotos produkcijos apskaitą. Nors yra sėkmingai dirbančių tokių

tarnybų (kaip *Dansk Biblioteks Center*), egzistuoja pavojus, kad nepriklausoma tarnyba gali neturėti pakankamai įgaliojimų ar lėšų, reikalingų efektyviai valdyti bibliografines paslaugas. Bet kuriuo atveju nepriklausomai tarnybai būtina bendradarbiauti su įstaigomis, atsakingomis už nacionalinių fondų valdymą. Net jei valstybinės bibliografijos tarnyba administraciniu požiūriu nepriklausoma, galima rasti svarių argumentų už tai, kad ji būtų įsikūrusi nacionalinėje bibliotekoje arba kitoje už nacionalinius fondus atsakingoje institucijoje.

6.3.5. Nacionalinės tarnybos bibliografijos standartams

Atsakomybė už bibliografijos standartų taikymą ir priežiūrą nacionaliniu lygiu dažnai priskiriama valstybinės bibliografijos tarnybai. Valstybinės bibliografijos tarnybos tam turi reikiamos patirties ir įgaliojimų. Valstybinė bibliografinė apskaita apima ir identifikatorių, tokių kaip ISSN arba ISBN, suteikimą.

6.4. Privalomojo egzemplioriaus teisės aktai ir savanoriškas egzempliorius

Vienas iš valstybinės bibliografijos tarnybos uždavinių – užtikrinti nacionalinės produkcijos kaupimą, registravimą, išsaugojimą ir prieigą prie jos. Dauguma šalių veiksmingiausiai nacionalinės produkcijos kaupimo būdu laiko privalomojo egzemplioriaus sistemą. Tarptautinė konferencija, skirta valstybinės bibliografijos tarnyboms (ICNBS), dar kartą patvirtino „privalomojo egzemplioriaus, kaip priemonės, užtikrinančios šalies kultūros ir intelektualinio paveldo bei lingvistinės įvairovės išsaugojimą ir prieigą prie jos dabartiniams ir būsimiems vartotojams, reikšmę“ (International Conference on National Bibliographic Services, 2002).

6.4.1. Privalomasis egzempliorius

Privalomasis egzempliorius – tai įstatymu numatyta leidėjų, platintojų ir (kai kuriose šalyse) spaustuvinių prievolė perduoti leidinių egzempliorius nacionaliniams fondams. Daugelyje šalių privalomojo egzemplioriaus apimtis plečiama siekiant aprėpti nespausdintinę medžiagą, įskaitant ir elektroninius išteklius. Įstatymuose gali būti numatyta ir valstybinės bibliografijos tarnybos atsakomybė už privalomojo egzemplioriaus būdu gautos medžiagos išsaugojimą, aprašymą ir prieigos prie jos suteikimą. Įstatymai taip pat gali apriboti tokios medžiagos naudojimą ir (arba) disponavimą ja.

Atskiras teisės aktas arba inkorporuota teisinė nuostata

Kai kuriose šalyse privalomojo egzemplioriaus statusą reguliuoja atskiri teisės aktai, kitose – nuostata dėl privalomojo egzemplioriaus, inkorporuota į kitą teisės aktą ar įstatymą (pavyzdžiui, nacionalinei bibliotekai skirtą įstatymą). Patirtis rodo, kad atskiras privalomajam egzemplioriui skirtas teisės aktas veiksmingesnis už nuostatą, kurios yra kitos teisinės medžiagos (pavyzdžiui, žodžio laisvės įstatymo) dalis. Privalomajam egzemplioriui skirtu teisės aktu paprastai įtvirtinami pagrindiniai privalomojo egzemplio-

riaus principai. Dažnai priimami papildomi nutarimai ar kitokie norminiai dokumentai, patikslinantys smulkesnius sistemos aspektus, tokius kaip pristatomos medžiagos rūšys, egzempliorių skaičius, pristatymo terminai ir t. t. Kad ir kokia būtų teisės akto rūšis, jame privalo būti numatyta atsakomybė už jo nuostatų nesilaikymą ir priemonės užtikrinti, kad privalomasis egzempliorius apimtų naujas laikmenas.

Teisės aktų priėmimas

ICNBS 2-ojoje rekomendacijoje šalys, kuriose neveikia privalomojo egzemploriaus įstatymai, raginamos juos priimti. Taip pat rekomenduojama įvertinti, ar privalomojo egzemploriaus įstatymai atitinka šiuolaikinius reikalavimus. Anksčiau priimti įstatymai paprastai neapima naujesnių rūšių medžiagos, tokios kaip garso ir vaizdo ar elektroninė. IFLA ir UNESCO nurodymuose *Guidelines for Legal Deposit Legislation* (Larivière, 2000) pateikiama naudinga informacija ir rekomendacijos visiems privalomojo egzemploriaus aspektams. Šias gaires būtina atidžiai išnagrinėti priimant bet kurį praktinį sprendimą.

ICNBS 3-iojoje rekomendacijoje apibendrinami reikalavimai privalomojo egzemploriaus įstatymams: „Naujieji privalomojo egzemploriaus įstatymai arba vadovaujantis tokiais įstatymais priimti nutarimai turi aiškiai apibrėžti privalomojo egzemploriaus tikslus; turi užtikrinti, kad egzempliorių deponavimas atitiktų anksčiau išvardytus tikslus; turi būti aiškiai ir vartojant tikslus terminus išvardijama, kokias esamas ir galinčias atsirasti informacinio turinio medžiagos rūšis jis apima; taip pat turi būti numatytos įstatymų įgyvendinimo priemonės. Tokiuose įstatymuose gali būti atsižvelgiama į tai, kad atsakomybę už privalomąjį egzempliorių prisiima daugiau negu viena šalies įstaiga.“

Apskritai privalomasis egzempliorius turi apimti visas publikuotos medžiagos rūšis, kad ir kokia būtų jos forma. Tai apima ir garso bei vaizdo medžiagą, ir nuotolinius elektroninius dokumentus. Išimtis kokioms nors leidinių formoms gali būti daroma tik dėl jų turinio, o ne informacijos laikmenos. Išsamiau atrankos kriterijai aptariami 3 skyriuje.

Egzempliorių skaičius

Įvairiose šalyse privalomųjų egzempliorių skaičius skiriasi. Pastebima bendra tendencija ne didinti, o mažinti pristatomų privalomųjų egzempliorių skaičių. Priežastis ta, kad informacijos teikėjai labiau vengia pristatyti privalomuosius egzempliorius esant dideliam nustatytam jų skaičiui ir ypač tada, kai dokumentų gamybos sąnaudos yra didelės. IFLA ir UNESCO nurodymuose *Guidelines for Legal Deposit Legislation* siūloma pristatyti mažiausiai du privalomuosius egzempliorius: vienas skirtas išsaugojimui, kitas – viešam naudojimui.

Vykdymas

Daugelio šalių atstovai teigia, kad jų šalyse nepriimti teisės aktai, numatantys atsakomybę už privalomojo egzemploriaus teisės normų nevykdymą. Problemų kelia tiek juridškai

reglamentuotas, tiek savanoriškas privalomojo egzemplioriaus pristatymas. Jam reikalingos išlaidos, kurių kai kurie leidėjai stengiasi išvengti. IFLA rekomenduoja, kad privalomojo egzemplioriaus įstatymuose būtų numatytos ir jų priverstinio vykdymo priemonės. Kad valstybinės bibliografijos tarnyba galėtų sėkmingai atlikti savo įsipareigojimus, prireikus jai turi būti suteikiama galimybė pasinaudoti įstatymu numatytomis sankcijomis, tačiau tokia priemonė paprastai laikoma kraštutine. Baudų skyrimas leidėjams toli gražu neskatina jų dalyvauti bibliografinėje apskaitoje. Baudos praranda savo poveikį, jei nedidindamos proporcingai infliacijai. Jungtinės Karalystės patirtis rodo, kad įstatymų nuostatų laikymąsi ypač skatina reikalavimas operatyviai pristatyti privalomąjį egzempliorių. Kai kuriose šalyse autorių teisių registravimas yra paskata leidėjams pristatyti privalomąjį egzempliorių. Privalomojo egzemplioriaus pristatymą skatinti turėtų valstybinės bibliografijos tarnybų efektyvi ir operatyvi veikla. Leidėjai turi būti informuojami apie savo prievoles, turi būti pabrėžiama šių prievolių vykdymo nauda visuomenei ir komercinė nauda patiems leidėjams. Galiausiai, svarbu palaikyti gerus darbinius santykius su leidėjais.

Operatyvumas

IFLA ir UNESCO nurodymuose *Guidelines for Legal Deposit Legislation* siūloma, kad privalomasis egzempliorius būtų pristatomas kuo greičiau po publikavimo. Tai pagrindinis valstybinės bibliografijos operatyvumą lemiantis veiksnys. Jei nacionalinė biblioteka siekia pagrindinės valstybinės bibliografijos įrašus teikiančios įstaigos vaidmens, svarbu, kad jos pateikiami duomenys kuo mažiau atsiliktų nuo publikavimo datos. Operatyvumas svarbus ir leidėjui, norinčiam viešinti savo produkciją. Leidėjus, kurie dėl mažesnių pašto išlaidų siekia pristatyti privalomąjį egzempliorių „urmu“, reikėtų informuoti apie neigiamą tokios praktikos įtaką, skelbiant duomenis apie jų leidinius valstybinėje bibliografijoje.

6.4.2. Savanoriškas egzempliorius

Savanoriškas egzempliorius – tai susitarimas su leidėjais dėl jų medžiagos pristatymo valstybinės bibliografijos tarnybai. Valstybinės bibliografijos tarnyba taip pat gali įsipareigoti užtikrinti ilgalaikį išsaugojimą, prieigą ir aprašymą. Veiksmingam savanoriškam susitarimui būdinga daugelis ypatybių, kuriomis pasižymi susitarimas dėl privalomo tiek spausdintinės, tiek skaitmeninės medžiagos egzemplioriaus pristatymo. Tarnybos, siekiančios susitarti su leidėjais dėl savanoriško pristatymo, turėtų vadovautis IFLA ir UNESCO nurodymais *Guidelines for Legal Deposit Legislation* (žr. 6.4.4 skyrių, Šveicarija).

6.4.3. Mišrus egzempliorius

Kai kuriose šalyse susitarimai dėl medžiagos pristatymo gali būti kartu ir privalomo, ir savanoriško pobūdžio. Tokie mišrus susitarimai valstybinės bibliografijos tarnyboms padėtų praktiškai aprėpti visą privalomojo egzemplioriaus sritį. Savanoriško pristatymo sistema gali būti grindžiama ilgalaikiu susitarimu tarp valstybinės bibliografijos tarnybos

ir specifinio sektoriaus (pavyzdžiui, garso įrašų pramonės). Susitarimas dėl savanoriško pristatymo gali būti trumpalaikis: pavyzdžiui, kai vyriausybė ir valstybinės bibliografijos tarnyba susitaria dėl eksperimentinio pristatomos medžiagos papildymo aprėpiant naujas rūšis. Šiuo atveju rizikuojama, kad tokia sistema gali neužtikrinti privalomojo egzemploriaus pristatymo. Valstybinės bibliografijos tarnyboms patariama stebėti ir vertinti taikomų skirtingo pobūdžio sistemų veiksmingumą.

6.4.4. Įvairių šalių privalomojo egzemploriaus modelių pavyzdžiai

Norvegija

1990 m. liepos 1 d. įsigaliojo 1989 m. birželio 9 d. priimtas Norvegijos įstatymas dėl visuotinai prieinamų dokumentų privalomojo egzemploriaus. Tai vienas pirmųjų privalomojo egzemploriaus įstatymų, apimantis ir skaitmeninius leidinius (tiek tiesioginės, tiek nuotolinės prieigos). Įstatymas apima popierinius dokumentus (pavyzdžiui, knygas, periodiką, atvirukus, nuotraukas), garso įrašus, filmus, vaizdo medžiagą, laidų įrašus ir skaitmeninius leidinius. Nuo 2005 m. reguliariai surenkama visa Norvegijos saityno sritis. Taikomas ir atrankinis surinkimas: gali būti surenkama medžiaga, susijusi su koku nors įvykiu ar renginiu, atsisiučiami laikraščiai.

Lietuva

Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2006 m. gruodžio 11 d. nutarimas, kuris pakeitė Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. lapkričio 22 d. nutarimą, apima knygas, periodiką, natų leidinius, mikroformas, garso ir vaizdo, kartografinius, vaizduojamosios dailės, elektroninius leidinius, taip pat medžiagą Brailio raštu.

Lietuva buvo viena pirmųjų valstybių Europoje, pradėjusių archyvuoti (2002 m.) šalies sričiai priklausančius interneto dokumentus ir vykdyti jų bibliografinę apskaitą.

Šveicarija

Šveicarijoje nėra federalinio privalomojo egzemploriaus įstatymo. Tačiau Šveicarijos nacionalinė biblioteka savo fondų plėtros tikslais yra sudariusi sutartis su dviem nacionalinėmis leidėjų asociacijomis: *Schweizerischer Buchändler-und Verleger-Verband* (SBVV) ir *l'Association Suisse des Diffuseur, Éditeurs et Libraires* (ASDEL) (buvusi SLERS). Šių sutarčių pagrindu leidėjai Šveicarijos nacionalinei bibliotekai pristato kiekvieno naujo publikuoto dokumento egzempliorių, o Šveicarijos nacionalinė biblioteka registruoja juos *Swiss Book* (valstybinėje bibliografijoje) ir *Helveticat* (elektroniniame kataloge). Savo ruožtu Šveicarijos nacionalinė biblioteka garantuoja šių leidinių priežiūrą ir skelbia Šveicarijos leidybos produkcijos metinę statistiką. Šveicarijos nacionalinė biblioteka kasmet dar papildomai perka apie 11 000 pavadinimų dokumentų, daugiausia – užsienyje išleistų monografijų ir serialinių leidinių. Apskaičiuota, kad tokiu būdu aprėpiama 90% monografijų. Tačiau operatyvumo problema išlieka: kartais medžiagai išreikalauti gali prireikti net dvejų metų, nes ne visi leidėjai (ypač smulkieji) dokumentus pristato laiku, tuoj po

publikavimo. Nesant susitarimo dėl privalomo pristatymo, darbuotojai daugiau laiko sugaišta leidiniams aptikti ir išreikalauti.

Šiuo metu atliekamas nuotolinių skaitmeninių išteklių pristatymo tyrimas. Bandoma taikyti skirtingus metodus:

- komerciniams leidiniams – 2009 m. pradėti rengti ir taikomi individualūs susitarimai su leidėjais;
- nekomerciniams leidiniams (pavyzdžiui, muziejų svetainėms) – tiriamos galimybės taikyti susitarimus dėl sąžiningo naudojimo su numatytomis išimtimis;
- disertacijoms – susitarimų turinį apibrėžia universitetai.

Kol kas nėra galimybės įvertinti skaitmeninės medžiagos aprėptį, tačiau siekiama kiek galima labiau ją praplėsti.

Jungtinė Karalystė ir Airija

Jungtinė Karalystė ir Airija aptariamoms kartu, nes, nors kiekvienoje jų galioja sava įstatyminė struktūra, leidėjų prievolė dėl privalomojo egzemplioriaus pristatymo bendra abiem šalims.

Jungtinės Karalystės ir Airijos leidėjus ir platintojus jų leidinių privalomąjį egzempliorių pristatyti įpareigoja: Jungtinėje Karalystėje – 2003 m. Depozitinių bibliotekų įstatymas (*Legal Deposit Libraries Act*) (<http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2003/20030028.htm>), Airijoje – 2000 m. Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas (*Copyright and Related Rights Act*) (<http://www.irishstatutebook.ie/2000/en/act/pub/0028/index.html>).

Jungtinėje Karalystėje ir Airijoje leidėjai ir platintojai įpareigoti pristatyti publikuotą medžiagą šešioms depozitinėms bibliotekoms, kurios visos kartu atsakingos už Britų salyno nacionalinio publikuotų dokumentų archyvo tvarkymą. Šios bibliotekos yra:

- Britų biblioteka (*The British Library*);
- Oksfordo universiteto Bodleian biblioteka (*The Bodleian Library, University of Oxford*);
- Keimbridžo universiteto biblioteka (*Cambridge University Library*);
- Škotijos nacionalinė biblioteka (*The National Library of Scotland*), Edinburgas;
- Šv. Trejybės kolegijos biblioteka (*The Library of Trinity College*), Dublinas;
- Velso nacionalinė biblioteka (*The National Library of Wales*), Aberistvitas.

Leidėjai privalo pristatyti Britų bibliotekai vieną kiekvieno savo leidinio egzempliorių ne vėliau kaip per vieną mėnesį. Kitos penkios bibliotekos turi teisę reikalauti privalomųjų egzempliorių. Faktiškai nemaža leidėjų dalis savo leidinių privalomąjį egzempliorių pristato visoms šešioms bibliotekoms nelaukdami, kol bus pareikalauta. Jungtinėje Karalystėje gali būti pateikiamas teisminis ieškinys dėl nepristatytų privalomųjų egzempliorių; kaip kraštutinė priemonė bibliotekai priteisiama pinigine kompensacija. Airijoje iš lei-

dėjų gali būti reikalaujama pristatyti iki 13 egzempliorių, o privalomojo egzemplioriaus reikalavimų nesilaikymas gali užtraukti stambią baudą.

Privalomasis egzempliorius aprėpia visus spausdintinius leidinius. Visiškai įsigaliojus 2003 m. Depozitinių bibliotekų įstatymui, jis apims ir elektroninius leidinius. Tai bus įgyvendinama pamažu, vyriausybei priimant antrinius teisės aktus ir aprėpiant vis daugiau formatų, kaip rekomendavo Ekspertų taryba. Šiuo metu Jungtinėje Karalystėje nusistovėjo elektroninių leidinių, mikroformų ir kitų nespausdintinių leidinių privalomųjų egzempliorių savanoriško pristatymo praktika. Airijoje 2000 m. įsigaliojus Autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymui, privalomasis egzempliorius apėmė ir elektronines formas.

Dėl to, kad nepriimti garso ir vaizdo medžiagos privalomojo egzemplioriaus teisės aktai, Britų bibliotekos garso įrašų archyvas yra sudaręs ilgalaikę sutartį su *British Phonographic Industry Ltd* (BPI), pagal kurią šios asociacijos nariai įsipareigoja neatlygintinai perduoti iki dviejų kiekvieno Jungtinėje Karalystėje pagaminto garso įrašo kopijų. BPI narių ir kitų įrašų kompanijų produkcijos surinkimas priklauso nuo lėšų, skirtų šios produkcijos stebėsenai ir privalomojo egzemplioriaus išreikalavimui.

6.5. Verslo modelis

Verslo modelio pasirinkimas priklauso nuo valstybinės bibliografijos klientų ir tikslų, jos rengimui skiriamų lėšų ir valstybinės bibliografijos tarnybos organizacinio bei politinio konteksto. Pavyzdžiui, įtaką sprendimams dėl bibliografijos ir susijusių produktų apmokestinimo gali daryti potencialių klientų pajėgumas ir pasirengimas už juos mokėti. Nustatant konkrečias kainas ir apmokestinimo metodus gali tekti balansuoti tarp siekimo gauti pajamų ir gebėjimo neprarasti patrauklumo potencialių klientų akyse (arba jų neatbaidyti). Kai kur vyriausybės nustatyta tvarka valstybinės bibliografijos tarnyboms, kurios kartu yra ir vyriausybės tarnybos, neleidžiama disponuoti pajamomis už parduotus valstybinės bibliografijos produktus. Dėl šios ir kitų priežasčių prieš kuriant verslo modelį svarbu aiškiai apibrėžti valstybinės bibliografijos tikslus ir apimtį.

6.5.1. Valstybinės bibliografijos tikslas ir apimtis

Apsispręsdama dėl tinkamo verslo modelio, valstybinės bibliografijos tarnyba turi apibrėžti valstybinės bibliografijos tikslus ir numatyti jos klientus. Valstybinė bibliografija gali siekti vieno arba daugiau tikslų. Tai gali būti:

- šalies leidinių registras, sudaromas siekiant prisidėti prie šalies politinių ar kultūrinių uždavinių įgyvendinimo arba nacionalinės tapatybės palaikymo;
- išsamus visų šalyje išleistų pavadinimų registras, kuriame fiksuojamas jų egzistavimas ir jie nedviprasmiškai identifikuojami;
- išsamus visų leidinių registras, skirtas statistikai arba leidybos, kaip kultūros pramonės šakos, stebėjimui;

- dalies šalyje išleistų svarbių pavadinimų sąrašas, skirtas specialiam vartojimui arba specializuotiems klientams;
- operatyvaus informavimo paslauga skaitytojams apie šalyje išleistus juos dominančius leidinius;
- retrospektyvinis šalies leidybos istoriją atspindintis registras.

Savo ruožtu valstybine bibliografija gali domėtis įvairiausia auditorija, tokia kaip:

- bibliotekininkai – bibliografiniam tikslinimui, komplektavimui ir katalogavimui kopijuojant;
- knygų pardavėjai – bibliografiniam tikslinimui ir užsakymui;
- leidėjai – kaip rinkodaros arba sklaidos priemone;
- pelno siekiančios bibliografinės paslaugas teikiančios tarnybos, kurios perparduoda bibliografinius įrašus bibliotekoms ir knygų verslui;
- plačioji visuomenė – kaip bendra informavimo apie naujus leidinius priemone;
- istorikai, bibliografai ir kitų sričių ekspertai – kaip praeities ir dabarties tyrinėjimo priemone;
- tarptautiniai ekspertai, bibliotekos, leidėjai, knygų pardavėjai, ieškantys prieigos prie konkrečios šalies leidinių.

Atsakymai į šiuos du svarbiausius klausimus (kokie yra valstybinės bibliografijos tikslai ir kas yra jos klientai) lemia valstybinės bibliografijos verslo modelį. Įvairių šalių sąlygos skirtingos, todėl numatyti apmokestinimo strategijos kryptių neįmanoma, neatsižvelgus į finansavimo struktūras ir biudžeto politiką.

ICNBS rekomenduoja plėsti retrospektyvinę bibliografiją. Įsteigtoms naujoms valstybinės bibliografijos tarnyboms tikslingiau būtų kiek įmanoma išsamiau aprėpti einamąjį nacionalinį paveldą ir ilgai, turint tam pakankamai laiko bei lėšų, bandyti aprašyti senuosius leidinius. Net didesnę patirtį turinčioms valstybinės bibliografijos tarnyboms retrospektyvinė apskaita – nelengvas uždavinys. Kadangi privalomojo egzemplioriaus aprėptis atsilieka nuo laikmenų plėtros, visada atsiras tokių informacijos laikmenų, kurių egzemplioriai nepristatyti, nes pagaminti ar pateikti anksčiau, nei įsigaliojo atitinkami privalomąjį egzempliorių reguliuojantys teisės aktai.

6.5.2. Mokestis už valstybinę bibliografiją

Verslo modelis turi būti parengtas atsižvelgiant į tiesiogines, tokias kaip rinkodaros, gamybos ir platinimo išlaidas. Valstybinės bibliografijos paslaugų diegimo sąnaudos turėtų būti laikomos kapitalinėmis išlaidomis ir atskiriamos nuo paslaugos teikimo periodinių sąnaudų. Mastas, kuriuo netiesioginiai kaštai, tokie kaip išreikalavimo, katalogavimo ir pridėtinės išlaidos, įskaičiuojami į periodines išlaidas, didele dalimi priklauso nuo valstybinės bibliografijos rengimo konteksto. Šis kontekstas nulems, kokiomis sąlygomis valstybinė bibliografija bus siūloma vartotojams.

Pirmiausia būtina nuspręsti, ar valstybinė bibliografija bus neatlygintina, ar mokama paslauga. Šiuo atveju valstybinės bibliografijos tarnybos sprendimas turi būti realistiškas: galima teikti paslaugą neatlygintinai, tačiau tai gali neapsimokėti. Kol bibliografinės informacijos rinka nesuinteresuota kompensuoti visų išlaidų, yra galimybė susigrąžinti tiesiogines išlaidas. Vyriausybės strategija ir nacionalinė konkurencingumo politika gali sąlygoti tiek patį paslaugos apmokestinimą, tiek jo lygmenį.

Nemokama valstybinė bibliografija

Visos paslaugos ir produktai siūlomi neatlygintinai. Padengti išlaidas paprastai įsipareigoja šalies vyriausybė. Vyriausybė šiuo atveju laikosi nuostatos, kad informacija, kurios kaštai padengiami iš biudžeto, visuomenei turi būti teikiama neatlygintinai. Arba finansavimas gali būti pritraukiamas pasitelkiant verslo projektus, kuriais siekiama įgyvendinti vyriausybės strateginius tikslus. Finansavimas gali būti pritraukiamas iš įvairių vyriausybinių žinybų ar tarnybų, tokių kaip švietimo, kultūros, verslo ir inovacijų. Neatlygintina valstybinė bibliografija visuomenei teikiama daugelyje šalių. Tokių paslaugų ekonominis pagrindas – nuostata, kad nemokama prieiga prie informacijos stimuliuoja šalies švietimo, kultūros ir ekonomikos plėtrą. Kitoms bibliotekoms ir žinyboms gali būti ekonomiškai naudinga daug kartų naudoti bibliografinius duomenis, sukurtus valstybinei bibliografijai.

Mokamos paslaugos

Teikiant bet kokią valstybinės bibliografijos paslaugą, svarbu suvokti jos finansinę vertę ir rinką. Tai ypač svarbu, jei paslaugos kaštus visiškai arba iš dalies padengia už jas imamas mokesčiai. Valstybinės bibliografijos tarnybos turi griežtai kontroliuoti savo išlaidas; jos turi būti tikros, kad produktai ir paslaugos, už kurias imamas mokesčiai, iš tikrųjų padengia tiesiogines išlaidas, bei atsisakyti neatsiperkančių pridėtinių paslaugų ir produktų. Pasitelkiant diferencinio apmokestinimo struktūras galima užtikrinti, kad mokykloms ir kitoms mažiau mokioms vartotojų grupėms (studentams, negaunantiems darbo užmokesčio asmenims) teikiamų paslaugų sąnaudos būtų padengiamos labiau pasiturinčių vartotojų sąskaita. Valstybinės bibliografijos paslaugų ir produktų firminį kompletą gali sudaryti, pavyzdžiui:

- kompiuterio skaitomi bibliografiniai įrašai, teikiami tokiems klientams, kaip bibliografinės paslaugas teikiančios tarnybos, bibliotekos, knygų parduotuvės;
- spausdintinės arba bet kokia kita fizine forma, kaip CD-ROM ar mikroforma, leidžiamos valstybinės bibliografijos prenumerata už tam tikrą mokesčių;
- bibliografinių įrašų perpardavinėjimas siekiant pelno;
- pridėtinės vertės paslaugų teikimas, pavyzdžiui, einamasis informavimas; specifinėms vartotojų grupėms pritaikytų priemonių komplektai.

Naujos technologijos leidžia sumažinti gamybos ir platinimo sąnaudas, valstybinę bibliografiją perkeltiant į saityną. Deja, naujoviškos technologijos nėra panacėja. Jų diegimas gali brangiai kainuoti, o joms aptarnauti reikalingas kvalifikuotas techninis personalas.

6.5.3. Įvairių šalių verslo modelių pavyzdžiai

Kanada

Kanados valstybinė bibliografija *Canadiana* apima Kanados leidėjų, Kanados autorių leidinius ir leidinius apie Kanadą. Nuo 1953 m. ji buvo leidžiama kaip spausdintinis bibliografijos mėnraštis, vėliau – kompiuterinė mikrokorta; tiek spausdintinės, tiek mikrokortos versijos publikavimas nutrauktas XX a. 10-ajame dešimtmetyje. 8-ajame dešimtmetyje savo veiklą pradėjo MARC įrašų platinimo tarnyba, kuri platino Kanados MARC įrašus bibliotekoms ir kitiems prenumeratoriams, o 9-ajame dešimtmetyje prie *Canadiana* įrašų buvo suteikta nuotolinė prieiga. Be to, nuo 1998 m. kasmet buvo leidžiamas Kanados valstybinės bibliografijos CD-ROM. Informaciją apie Kanados valstybinę bibliografiją galima rasti *Library and Archives Canada* svetainėje: <http://www.collectionscanada.ca/index-e.html>.

Library and Archives Canada yra Kanados valstybinės bibliografijos tarnyba. Kadangi ji tiesiogiai pavaldi federalinei vyriausybei, visos jos gaunamos pajamos neatitenka tiesiogiai bibliotekai, o patenka į valstybės biudžetą. *Canadiana* verslo modelį būtų galima apibendrinti taip:

- Nuotolinė prieiga prie *Canadiana* įrašų, esančių AMICUS duomenų bazėje, teikiama neatlygintinai. Šie įrašai prieinami ir naudojant Z39.50.
- Už kartą per metus leidžiamo CD-ROM įsigijimą imamas maždaug 130 CAD mokestis papildomoms gamybos išlaidoms padengti. Tačiau laikantis nacionalinės vyriausybinių leidinių neatlygintino platinimo tam tikroms bibliotekoms programos nuostatų, nemažai CD-ROM kopijų platinama neatlygintinai.
- Už kas mėnesį arba kas savaitę naujinamų *Canadiana* MARC įrašų prenumeratą imamas nedidelis mokestis, jis nuo 1997 m. buvo laikinai panaikintas. Tarp šios paslaugos prenumeratorių yra Kanados ir kitų šalių didžiosios bibliotekos bei bibliografinių paslaugų teikėjai.

Prancūzija

Prancūzijos valstybinės bibliografijos tarnyba yra Prancūzijos nacionalinė biblioteka (*Bibliothèque nationale de France* (BnF)). Prancūzijos valstybinė bibliografija (*La Bibliographie nationale française*) leidžiama nuo 1811 m., iki 1999 m. – spausdintine forma. Nuo 1999 m. ji skelbiama atskira publikacija BnF svetainėje. Susideda iš penkių dalių, kurių kiekviena skiriasi savo periodiškumu: knygos (26 numeriai per metus), serialiniai leidiniai (11 numerių per metus), natų leidiniai (3 numeriai per metus), garso ir vaizdo (6 numeriai per metus) ir kartografinė (2 numeriai per metus) medžiaga. Jie prieinami ir atsisiunčiami nemokamai. Įrašai gaunami ir naudojant Z39.50.

BnF taip pat teikia MARC įrašų platinimo paslaugą, prenumeratos pagrindu siūlydama UNIMARC ir INTERMARC formatų įrašus. Mokestis už šią paslaugą svyruoja nuo 60 iki 550 EUR per metus, tačiau iš Prancūzijos viešųjų bibliotekų mokestis neimamas. Už įvairių mokestį taip pat siūlomi retrospektyvinės bibliografijos įrašų ir pagal individualų

užsakymą parengti failai. Informaciją apie valstybinės bibliografijos kainą ir prieinamumą galima rasti BnF svetainėje <http://www.bnf.fr/default.htm>.

BnF laikosi principo neimti mokesčio už pačių vartotojų atsisiunčiamus katalogo ir valstybinės bibliografijos įrašus, kad ir koks protokolais būtų naudojamas prieigai ir atsisiuntimui. Pavyzdžiui, BnF šiuo metu valstybinę bibliografiją publikuoja savo svetainėje, iš kurios nesunku anonimiškai nemokamai atsisiųsti įrašus. Lygiai taip pat juos galima atsisiųsti ir iš bibliotekos katalogo naudojant Z39.50.

Be to, BnF kaip bibliografijos produktus leidžia valstybinės bibliografijos įrašų rinkinius: knygų, serialinių leidinių, garso ir vaizdo dokumentų, natų ir žemėlapių; šie leidiniai vartotojams siūlomi prenumeruoti (knygų ir serialinių leidinių prenumerata – mėnesinė). Bendrovėms ir įmonėms šie produktai siūlomi už mokestį, o bibliotekoms – neatlygintinai. Vis dėlto jų kaina nėra didelė ir nedaug skiriasi nuo kitų Nacionalinės bibliotekos bibliografinių paslaugų kainų.

BnF svetainėje skelbiami bibliografinių įrašų naudojimo teisiniai pagrindai. Svarbiausi jų aspektai:

- Bet kuris asmuo, atsisiuntęs įrašus iš BnF duomenų bazės, gali juos laisvai naudoti, pritaikyti savo reikmėms, keisti ir platinti, jeigu jie įtraukiami į pridėtinę vertę sukuriančius produktus ar paslaugas.
- Mainais už šį neatlygintą naudojimą klientas įsipareigoja atitinkamame kompiuterinio įrašo lauke įrašyti nuorodą į išteklių.
- Draudžiama iš BnF atsisiųstus įrašus perduoti trečiajai šaliai, išskyrus tuos atvejus, kai vartotojas juose padaro pakeitimų, taip sukurdamas produkto ar paslaugos pridėtinę vertę.

Lietuva

Lietuvos valstybinė bibliografija apima Lietuvos leidėjų publikacijas, Lietuvos autorius ir temas apie Lietuvą. Einamoji valstybinė bibliografija buvo leidžiama kaip mėnesinė spausdintinė nuo 1928 iki 1943 m. ir nuo 1947 m. tebeleidžiama iki šiol.

Valstybinės bibliografijos įrašai UNIMARC formatu rengiami nuo 1998 m. ir nuotolinė prieiga prie Lietuvos ir su Lietuva susijusių dokumentų bibliografinių įrašų teikiama neatlygintinai ir be apribojimų (<http://www.libis.lt:8080/en/welcome.html>).

Lietuvos nacionalinė biblioteka valstybinės bibliografijos tarnybos funkciją atlieka nuo 1992 m. Lietuvos valstybinės bibliografijos verslo modeliai yra šie:

- UNIMARC įrašai, esantys Nacionaliniame bibliografinių duomenų banke ir Nacionalinės bibliotekos kataloge, prieinami neatlygintinai. Šie įrašai taip pat gaunami naudojant Z39.50.

- Už einamosios ir retrospektyvinės valstybinės bibliografijos prenumeratą imamas nedidelis mokestis. Tarp šios paslaugos prenumeratorių yra akademinės ir viešosios bibliotekos bei kitos Lietuvos ir užsienio įstaigos.

Švedija

Švedijos valstybinė bibliografija, *Svensk bokförteckning*, iki 2003 m. buvo leidžiama spausdintine forma. Valstybinę bibliografiją rengė Švedijos nacionalinė biblioteka (*Kungl. Biblioteket*), tačiau jos pardavimu užsiėmė *Tidningsaktiebolaget svensk bokhandel* leidykla, o platinimu – *Seelig* kompanija.

Nuo 2004 m. valstybinė bibliografija tapo prieinama kaip nacionalinio suvestinio mokslinių bibliotekų katalogo *Libris* dalis (<http://libris.kb.se>).

Prieiga prie *Libris* visada buvo teikiama neatlygintinai. Įrašų atsisiuntimas iš duomenų bazės taip pat nemokamas. Kadangi valstybinės bibliografijos tarnybai finansavimą įrašams rengti skiria vyriausybė, niekada rimčiau nesvarstytas naudojimosi įrašais apmokestinimo klausimas. Be to, kai kuriais atvejais Švedijos nacionalinė biblioteka, rengdama įrašus, naudojami kitų bibliotekų kataloguotojų darbo rezultatais, todėl apmokestinti būtų sudėtinga.

Šveicarija

Šveicarijos valstybinę bibliografiją, *The Swiss Book*, leidžia Šveicarijos nacionalinė biblioteka. Ši bibliografija aprėpia visus Šveicarijos leidinius įvairiomis laikmenomis: knygas, žemėlapius, natas, elektronines medijas ir multimedijas, periodiką, laikraščius, metinius leidinius ir serijas. Leidinys laikomas priklausantis Šveicarijai, jei:

- bent trečdalis jo autorių yra iš Šveicarijos;
- jis išleistas Šveicarijos leidykloje;
- bent trečdalis jo turinio susijęs su Šveicarija.

Leidinyi registruojamas *The Swiss Book*, jei:

- jo turinys yra viešas;
- jį sudaro bent 6 puslapiai;
- jo amžius nesiekia 10 metų.

Leidinius, kurių turinys yra Šveicarijos vertėjų, sudarytojų (redaktorių), bendraautorių ar Šveicarijoje gyvenančių autorių veiklos rezultatas, komplektuoja Šveicarijos nacionalinė biblioteka, tačiau jie neregistruojami *The Swiss Book*.

The Swiss Book skirtingos versijos prieinamos internete. Prieiga teikiama neatlygintinai. *The Swiss Book* pradėdant Nr. 01/2001: <http://helveticat.nb.admin.ch/swissbook>

The Swiss Book paieškos sąsaja yra *Helveticat* – Šveicarijos nacionalinės bibliotekos nuotolinio katalogo sudedamoji dalis, todėl paieškos funkcijos nesiskiria nuo nuotolinių katalogų paieškos funkcijų: pavyzdžiui, pagal autorių, antraštę, reikšminį žodį; galima nuotoliniu būdu užsisakyti ir skolintis dokumentus bei susidaryti bibliografinę priemonę. Vartotojai taip pat gali:

- ieškoti kiekviename tam tikro laikotarpio numeryje, kiekviename tam tikrų metų numeryje ir konkrečiame numeryje;
- ieškoti pagal Dewey klasifikacijos indeksus;
- ieškoti pagal leidinio turinį ir (arba) tipą.

Spausdintinė prenumeruojama bibliografija nebeleidžiama nuo 2007 m. Tokį sprendimą sąlygojo keletas veiksnių:

- sumažėjo prenumeratorių skaičius, taigi nebeatsipirko kaštai;
- didėjantys spausdinimo kaštai;
- tapo prieinama nuotolinė versija, nors joje valstybinės bibliografijos pateikimas skyrėsi nuo ankstesnės.

Tyrimais nustatyta, kad nuotolinės PDF versijos parengimas būtų nesudėtingas ir palyginti nebrangus.

Todėl nuo 2007 m. spausdintinę valstybinę bibliografiją pakeitė atsisiuntimui (ir spausdinimui) tinkama *The Swiss Book*. Didžiąja dalimi ji atitinka tradicinę spausdintinę versiją:

- kasmet publikuojami 25 bibliografijos numeriai; 16-as numeris apima metų natų produkciją, o 25-as numeris – visus serialinius leidinius (laikraščius, žurnalus, metinius leidinius ir serijas);
- leidiniai išdėstyti pagal 100 pagrindinių Dewey dešimtainės klasifikacijos skyrių;
- kiekviename numeryje yra autorių ir antraščių rodyklė.

The Swiss Book PDF formatu publikuojama du kartus per mėnesį: <http://www.nb.admin.ch/sb-pdf>

Jungtinė Karalystė

Britų valstybinėje bibliografijoje (*British National Bibliography*) nuo 1950 m. registruojamos naujos knygos ir serialiniai leidiniai. Elektroninių leidinių aprėptis pradėta 2003 m., kai ši medžiagos rūšis priskirta privalomojo egzemplioriaus sudėčiai. Britų valstybinė bibliografija pateikia ir duomenis apie numatomas leisti knygas. Leidybinio katalogavimo programa (CIP) nurodo, kad informacija apie naujas antraštes turi būti skelbiama maždaug 16 savaičių iki publikavimo datos.

Britų valstybinę bibliografiją leidžia Britų biblioteka. Nuo 2009 m. ji neatlygintinai prieinama Britų bibliotekos suvestiniame kataloge (<http://www.bl.uk/bibliographic/natbib>).

html). Britų biblioteka siūlo įvairias Britų valstybinės bibliografijos prenumeratos rūšis, keitimuisi skirta MARC formato failų arba spausdintine forma.

6.5.4. Intelektinės nuosavybės ir teisių klausimai

Autorių teisių įstatymai saugo:

- kūrėjų teises būti pripažintiems ir atlygintiems už darbą;
- viešąją prieigą prie informacijos ir idėjų interesą.

Spausdintinės medžiagos autorių teisės yra nusistovėjusios ir teisingai suvokiamos. Elektroninių išteklių atveju ši situacija liko neaiški. Prieigą prie elektroninių išteklių dažnai riboja sutarčių sąlygos ir techninės apsaugos priemonės. Su skaitmeniniais kūriniams susijusiose sutartyse gali būti numatytos prieigą ribojančios sąlygos arba prieiga gali būti ribojama kitokiais, papildomais spausdintiniams ištekliams skirtose sutartyse nenumatytais būdais.

Šie apribojimai ne tik varžo prieigą prie elektroninių išteklių, bet taip pat gali trukdyti valstybinės bibliografijos tarnyboms atlikti kitas funkcijas. Pavyzdžiui, į elektroninių išteklių įterptos apsaugos priemonės gali neleisti pagaminti išsaugojimui skirtą ištekliams atsarginę kopiją arba praėjus tam tikram laikui gali būti panaikinama prieiga prie jo. Įvairiose šalyse autorių teisių situacija skirtinga. Valstybinės bibliografijos tarnybos privalo pripažinti, kad kūrėjams ir leidėjams turi būti įstatymu suteiktos teisės apsaugoti savo kūrinius. Jos privalo įtikinti leidėjus ir kūrėjus, kad bus užtikrintas prieigos prie tarnybos saugomų elektroninių išteklių saugumas. Tam pasiekti yra įvairių būdų.

- Gali būti ribojama vieta, iš kurios ištekliai pasiekiami, pavyzdžiui, kompiuteriai įrengiami nacionalinės bibliotekos patalpose.
- Gali būti ribojamas vienalaikių vartotojų, kuriems gali būti suteikiama prieiga prie privalomojo egzemplioriaus ištekliams, skaičius.
- Gali būti ribojama prieiga prie privalomojo egzemplioriaus ištekliams, pavyzdžiui, tik registruotiems valstybinės bibliografijos tarnybos vartotojams.

Tačiau valstybinės bibliografijos tarnybos privalo ginti ir savo interesus. Neatskiriamas laisvos prieigos prie informacijos aspektas – jos teikiama nauda visuomenei. Todėl valstybinės bibliografijos tarnybos turi veikti kartu su vyriausybe, kad ši nauda būtų proteguojama.

IFLA Autorių teisių ir kitų teisinių reikalų komitetas (*Committee on Copyright and Other Legal Matters (CLM)*) paskelbė pareiškimą, kuriame šios problemos aptariamos *Access to Knowledge (A2K)* sutarčių ir *WIPO Development Agenda* (Pasaulinės intelektinės nuosavybės organizacijos plėtros darbotvarkės) kontekste. IFLA pasisako už WIPO ir bibliotekų bendradarbiavimą, suteikiantį galimybę besivystančioms šalims konkuruoti žinių ekonomikos srityje. Šis pareiškimas taip pat skatina WIPO kontroliuoti viešąją sritį ir

užtikrinti, kad prieigai prie viešosios srities išteklių nekliudytų technologinių apsaugos priemonių (*Technological Protection Measures* (TPMs)) taikymas (<http://www.ifla.org/III/clm/pl/A2K-7.htm>).

6.5.5. Sklaida ir rinkodara

Valstybinės bibliografijos tarnybos nepasižymi vieninga valstybinės bibliografijos viešinimo veikla. Atrodytų, kad apie valstybinę bibliografiją nebūtina informuoti bibliotekų, nors laikoma, kad jos sudaro vieną iš suinteresuotų grupių. Vienintelė, netiesioginė, valstybinės bibliografijos viešinimo priemonė būdavo informacija, periodiškai pateikiama bibliotekininkystės mokslo žurnaluose, ir pasisakymai bendro pobūdžio renginiuose: konferencijose, simpoziumuose ir t. t.

Kadangi laikoma, kad rinkai būdinga specializacija, viešinimo veikla dažniausiai nukreipiama į bibliotekas, nors valstybinei bibliografijai skirti paviljonai nacionalinėse ir tarptautinėse knygų mugėse įrodo, kad siekiama peržengti bibliotekų bendruomenės ribas. Valstybinės bibliografijos sklaida turi būti nukreipta į leidėjus ir knygų verslo bendruomenę, teisių valdymo organizacijas, masinės informavimo priemones ir plačiąją visuomenę, kuriai gali būti naudingos išsamios ir operatyvios žinios apie nacionalinę publikuotą produkciją. Galimi naudojimosi valstybine bibliografija aspektai aptariamami 2 skyriuje.

Valstybinė bibliografija vis labiau viešinama saityne. Svarbu valstybinės bibliografijos tarnybos pradžios tinklalapyje pateikti tiesioginį ir tikslų saitą su valstybine bibliografija. Kai kurios tarnybos pradeda siūlyti visuomenei tokias technines priemones kaip sklaidos kanalai. Jie viešina valstybinę bibliografiją, platindami informaciją apie naują nacionalinę leidybos produkciją pavieniams asmenims pagal jų specifinius interesus. Taip ir „naujoms knygoms“ skirtas tinklalapis padeda atkreipti dėmesį į neseniai išėjusius leidinius.

Svarbu, kad valstybinė bibliografija būtų indeksuojama pagrindinių paieškos sistemų, tokių kaip *Google* ir *Yahoo*, kartu užtikrinant, kad būtų aiškiai nurodyta įrašų kilmė.

6.6. Valstybinės bibliografijos duomenų tvarkymas

Valstybinės bibliografijos duomenų tvarkymo būdai nėra griežtai reglamentuoti. Nėra bendro sutarimo, ar valstybinė bibliografija turėtų būti atskiras failas, ar nacionalinės bibliotekos katalogo sudedamoji dalis. Galimi įvairūs sprendimai, atsižvelgiant į šalies aplinkybes. Jei valstybinė bibliografija – katalogo sudedamoji dalis, vartotojams turi būti suteikta galimybė šioje katalogo dalyje atlikti paiešką. Išsamiau apie tai kalbama skyriuje apie katalogavimą (4 skyrius) ir skyriuje apie funkcionalumą bei funkcinį suderinamumą (5 skyrius).

Kad ir kaip būtų tvarkomi valstybinės bibliografijos duomenys, Darbo grupė rekomenduoja valstybinę bibliografiją pateikti kaip atskirą rodinį, o ne kaip įstaigos katalogo ar

suvestinio katalogo dalį. Kuriant valstybinės bibliografijos sistemą arba ją transformuojant gali praversti šie bendri teiginiai:

- Duomenis kurkite vieną kartą, tačiau naudokite daugeliui tikslų.
- Valstybinės bibliografijos duomenys gali būti pateikiami įvairiuose kontekstuose:
  - valstybinėje bibliografijoje (skirtingose apraiškose);
  - nacionalinės bibliotekos kataloge aprašant nacionalinius fondus;
  - suvestiniuose kataloguose;
  - įstaigų kataloguose;
  - kitose duomenų bazėse.
- Užtikrinkite duomenų importą ir eksportą:
  - daugelis integralių bibliotekų sistemų nepakankamai suderinamos su importo ir eksporto funkcijomis;
  - ar reikės keisti vieną formatą kitu;
  - ar reikės konvertuoti ženklų rinkinius;
  - ar įmanoma skirtingoms užduotims pasirinkti skirtingas duomenų aibes.
- Ieškote universalių suderinamų sprendimų, o ne stenkitės išspręsti visas problemas, apsiribodami viena sistema.
- Ieškokite įstaigų – bendrų investicijų partnerių, tačiau likite ištikimi svarbiausiems sau keliamiems reikalavimams.
- Sekite informaciją apie atvirąją ir brangiai kainuojančią privačią programinę įrangą. Specialiai bibliotekoms skirti produktai gali būti brangesni už bendros paskirties gaminius.
- Kad ir kokį sprendimą priimtumėte, būkite tikri, kad turite lėšų jam įgyvendinti:
  - integruotų bibliotekų sistemų pardavėjai gali reikalauti, kad sistema būtų dažnai naujinama, o tam gali reikėti papildomo personalo ir aparatinės įrangos modernizavimo;
  - būtina įvertinti ekonomiją atvirosios programinės įrangos įsigijimo sąskaita, lyginant su ją prižiūrinčio personalo samdymo sąnaudomis ir tokio samdymo galimybėmis;
  - laikui bėgant gali būti sudėtinga užtikrinti atvirąją programinę įrangą grindžiamų sprendimų tvarumą.

Elektroninių išteklių atsiradimas skatina diegti naujoves saugant ir tvarkant duomenis. Skaitmeninei bibliotekai tvarkyti ir prižiūrėti reikalingos ir visos su tradicinėmis laikmenomis susijusios operacijos. Valstybinės bibliografijos tarnyboms iškyla būtinybė rasti lėšų šioms naujoms operacijoms, tuo pat metu išlaikant „tradicines“ spausdintinių fondų rinkinių priežiūros ir tvarkymo operacijas. Tai ne tik naujų sistemų pirkimas ir tobulinimas, bet ir personalo perkvalifikavimas bei perprofilavimas. Kadangi išteklių plėtra apima tik elektronines priemones, negrįžtamai mažėja neautomatizuotų operacijų skaičius. Didesnioji duomenų apie elektroninius išteklius dalis bus įvedama automatizuotai, tačiau likusios dalies įvestis pareikalaus daug sudėtingesnių techninių įgūdžių nei anksčiau. Tokie įgūdžiai bus paklausūs ir kitose ūkio šakose, todėl gali būti nelengva rasti reikiamos kvalifikacijos personalą bei jį išlaikyti.

6.6.1. Pavyzdžiai

Kanada

Kanados valstybinė bibliografija saugoma kartu su kitų šaltinių įrašais ir Kanados suvestinio katalogo įrašais.

Kroatija

Kroatijoje valstybinės bibliografijos įrašai prieinami tik Nacionalinės bibliotekos kataloge (<http://www.nsk.hr/opac-crolist/crolist.html>).

Lietuva

Visų Lietuvos leidinių bibliografiniai įrašai saugomi Lietuvos nacionalinės bibliografijos duomenų banke, kuris yra atskiras Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) failas. Lietuvos leidinių įrašai atsispindi ir Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos kataloge (<http://www.libis.lt:8080/en/welcome.html>).

Jungtinė Karalystė

2004 m. apie 13 milijonų bibliografinių įrašų perkėlimas iš buvusios decentralizuotos sistemos į Integralią bibliotekų valdymo sistemą (*Integrated Library Management System*) Britų bibliotekai buvo paskata iš naujo įvertinti Britų valstybinės bibliografijos (*British National Bibliography* (BNB)) duomenų santykį su jos katalogais ir kitais bibliografiniais duomenimis. Istorinis BNB atskyrimas nuo Britų bibliotekos katalogo nebuvo produktyvus ir pareikalavo didelių pridėtinių išlaidų rengiant įrašus bei itin didelių tvarkymo kaštų.

Integralios bibliotekų sistemos duomenims skirta atskira produkcijos duomenų bazė, iš kurios išrenkami įvairūs „produktai“. Leidybinio katalogavimo ir *British National Bibliography* įrašai, pateikiami kitų Jungtinės Karalystės ir Airijos depozitinių bibliotekų, siunčiami į tą pačią duomenų bazę. Tarp šios „produkcijos duomenų bazės“ produktų yra Britų valstybinė bibliografija, Jungtinės Karalystės ISSN failas ir Britų bibliotekos suvestinis katalogas (*British Library Integrated Catalogue* (BLIC)). Lemiamą vaidmenį įgyvendinant šią viziją atliko BNB numeris – Britų valstybinės bibliografijos įrašų identifikatorius. BNB numeris leidžia atrinkti įrašus Britų valstybinei bibliografijai. Britų bibliotekos bibliografijos produktai pasižymi tokiu plačiu asortimentu ir kompleksiskumu, kad jų eksportavimui valdyti buvo sukurta atskira sistema *Catalogue Bridge*. Nuo 2009 m. sausio mėn. Britų valstybinė bibliografija kaip savarankiškas objektas prieinama Britų bibliotekos suvestiniame kataloge (http://catalogue.bl.uk/F?func=file&file_name=login-bl-list).

6.7. Valstybinės bibliografijos operatyvumas

(ICNBS 7-oji rekomendacija.) „Valstybinėje bibliografijoje medžiaga turi būti pateikiama kuo greičiau po jos paskelbimo. Būtina numatyti efektyvius jos platinimo būdus, ji turi būti reguliariai naujinama, kad tenkintų vartotojų poreikius, suteiktų jiems operatyvią prieigą prie joje pateikiamos medžiagos.“

Aprašyti medžiagą kuo greičiau po paskelbimo – esminis einamojo informavimo paslaugai keliamas reikalavimas. Operatyvumas priklauso nuo to, ar leidėjas laiku pristato leidinius. Valstybinės bibliografijos tarnybos pareiga – kuo skubesnis duomenų apie šiuos leidinius tvarkymas.

Tarnybos privalo stebėti valstybinės bibliografijos duomenų operatyvumą ir imtis atitinkamų veiksmų jam sumažėjus. Šių veiksmų pobūdis priklausys nuo atsilikimo priežasties. Turi būti nuolat tobulinami procesai, kad visais jų etapais su ištekliais būtų dirbama kuo efektyviau.

Vienas iš būdų tobulinti informacijos operatyvumą ir didinti valstybinės bibliografijos reikšmę fondų vystymo veiklai – leidybinio katalogavimo susitarimai, pagal kuriuos leidėjai pateikia bibliografinę informaciją apie numatomą leisti leidinį.

6.7.1. Bendroji apžvalga

CIP programos naudingos leidėjams ir bibliotekoms. Leidėjai programa naudojami kaip grandimi, siejančia juos su knygas perkančių bibliotekų rinka; bibliotekoms – tai operatyvaus informavimo priemonė, leidžianti atranką atliekančiam personalui identifikuoti knygas, galinčias sudominti vartotojų bendruomenę.

Leidėjai CIP programai pateikia išsamią informaciją apie būsimus leidinius. Ši informacija naudojama išankstiniam arba „CIP“ įrašui parengti. Išankstinis įrašas skelbiamas valstybinėje bibliografijoje. CIP įrašo kopija gali būti pateikiama leidėjui, kuris ją spausdina knygoje. Taip bibliotekoms gerokai palengvinamas katalogavimas. Kartais įrašas nespausdinamas, o leidėjas paskelbia, kad CIP įrašą galima gauti valstybinės bibliografijos tarnyboje. Kai bibliografijos tarnyba gauna išteklių, išankstinis įrašas naujinamas, kad atitiktų turimą dokumentą, ir „atnaujintas“ CIP įrašas skelbiamas valstybinėje bibliografijoje.

6.7.2. CIP programos steigimas

Nėra vienintelio CIP programos modelio: kiekviena valstybinės bibliografijos tarnyba yra kitokia, o programos kuriamos, kad būtų tenkinami vietiniai poreikiai. IFLA paskutinį kartą CIP programų apžvalgą atliko 2003–2004 m. (Survey of CIP programs report, [2005]).

Lemiamą reikšmę sėkmingai įgyvendinant CIP programą turi aktyvus leidėjų dalyvavimas. Valstybinės bibliografijos tarnyba privalo propaguoti CIP privalumus tarp leidė-

jų ir leidybos organizacijų. CIP programos nėra privalomos. Jos nieko nekainuoja jose dalyvaujantiems leidėjams. Ši programa neturi daryti neigiamos įtakos leidėjų veiklai. Valstybinės bibliografijos tarnyba privalo užtikrinti, kad programa būtų adekvačiai finansuojama.

Iš programoje dalyvujančių leidėjų reikalaujama, kad jie valstybinės bibliografijos tarnybai pateiktų duomenis apie leidinį, paprastai keletas mėnesių iki jo publikavimo. Valstybinės bibliografijos tarnyba nurodo, kokie duomenys turi būti pateikiami. Daugelis tarnybų leidėjams pateikia informacinį lapą arba elektroninę formą, kurią jie turi užpildyti.

6.7.3. CIP programų pavyzdžiai

Kanada

Kanadoje už programos koordinavimą atsakinga Kanados biblioteka ir archyvai (*Library and Archives Canada*), tačiau šią programą įgyvendina tarpininkaujančių bibliotekų tinklas, teikiantis specializuotas paslaugas regioniniams leidėjams.

Jungtinė Karalystė

Britų biblioteka nustatė, kad labiau apsimoka CIP programos realizavimą perduoti komercinei bibliografijos tarnybai sutarties pagrindu. Britų biblioteka moka sutarties dalyviui už tam tikrą kasmet pateikiamų CIP įrašų skaičių ir nustato turinio bei kokybės kriterijus.

Jungtinės Valstijos

Jungtinėse Valstijose šią paslaugą tiesiogiai kontroliuoja ir įgyvendina Kongreso biblioteka.

6.8. Valstybinės bibliografijos pateikimo formos pasirinkimas

ICNBS pateikia patarimų dėl valstybinės bibliografijos formos ir dizaino. Rekomendacijos daugiau susiję su spausdintiniais leidiniais, o ne nuotoliniais produktais. Šio dokumento 5 skyriuje išsamiau apibūdinamas nuotolinės valstybinės bibliografijos funkcionalumas. 4 skyriuje aptariami katalogavimo lygmenys ir autoritetinių įrašų tvarkyba.

Pastaraisiais metais valstybinės bibliografijos tarnybos spausdintinių duomenų platinimo būdą ir vėlesnį CD-ROM pakeitė į nuotolinį, kuris tapo prioritetas. Konkrečios šalies pasirinkimas atspindi šalies automatizavimo lygį. Pasirinkimo pobūdį veikia ir verslo modelis bei turimi ištekliai.

6.8.1. Popierius

Popierius iki šiol plačiai naudojamas, ir spausdintinė valstybinė bibliografija vis dar tebė-

ra kokybiška paslauga. Netolimoje ateityje dėl didėjančių gamybos ir platinimo sąnaudų naudoti popierių gali tapti nerentabilu.

6.8.2. CD-ROM

Pateikiant valstybinę bibliografiją CD-ROM, buvo daugiausia remiamasi Europos „Nationalinių bibliotekų CD-ROM projekto“ (*National Libraries Project on CD-ROM*) išvadomis ir rekomendacijomis. Apskritai CD-ROM ne tiek pakeitė, kiek papildė spausdintines versijas. Daugumoje šalių, kuriose valstybinė bibliografija leidžiama CD-ROM, jos duomenys pateikiami taip pat ir tinkle, kaip atskira duomenų bazė arba kaip nacionalinės bibliotekos katalogo sudedamoji dalis. CD-ROM, lyginant su kitomis formomis, turėjo kai kurių pranašumų, susijusių su informacijos paieška ir galimybe platinti kompiuterio skaitomus duomenis. Tačiau svarbu buvo operatyvumas, be to platinimo sąnaudos buvo palyginti didelės. CD-ROM buvo populiarus laikmena XX a. 10-ajame dešimtmetyje, tačiau dabartiniu metu ją keičia kitos. Tampa akivaizdus valstybinės bibliografijos pateikimą CD-ROM įgalinančios programinės įrangos atsilikimas, palyginti su šiuolaikinėmis saityno sąsajomis.

6.8.3. Nuotolinė prieiga

Internetas – prioritetinga priemonė prie valstybinės bibliografijos priemonė. Interneto prieiga leidžia reguliariai naujinti duomenis, jie prieinami vartotojams bet kurioje pasaulio vietoje bet kuriuo metu. Internetas suteikia galimybę teikti papildomas paslaugas, tokias kaip individualiam vartotojui pritaikyti sklaidos kanalai ar prieiga prie visateksčių elektroninių išteklių, atsižvelgiant į jam suteiktas teises. Teikiant aukščiausios kokybės valstybinės bibliografijos paslaugas, sudaromos sąlygos jų apmokestinimui.

Pavyzdžiai

Naujoji Zelandija

Naujosios Zelandijos nacionalinė biblioteka registruotiems vartotojams siūlo naujausių valstybinės bibliografijos papildymų RSS paslaugą. *Publications New Zealand* vartotojams taip pat siūloma jiems siunčiamus pranešimus individualizuoti pagal jų poreikius (<http://www.natlib.govt.nz/catalogues/national-bibliography>).

Švedija

Švedijos nacionalinė biblioteka valstybinės bibliografijos prenumeratoriams siūlo sklaidos kanalu siunčiamus naujausių leidinių įrašus (<http://www.kb.se/english/contact-info/subscribe/rss/>). Paslauga teikiama neatlygintinai, tačiau duomenis draudžiama naudoti pakartotinai komerciniams tikslams.

Laikomasi keleto skirtingų požiūrių, kaip teikti nuotolinę prieigą prie valstybinės bibliografijos. Kai kurios PDF arba HTML formato pateiktys yra spausdintinės bibliografijos

pakaitalai. Jos gali pasitarnauti kaip skubi ir veiksminga priemonė prie valstybinės bibliografijos plėtros priemonė, tačiau negali pakeisti valstybinės bibliografijos duomenų bazės sąsajos.

6.9. Valstybinės bibliografijos efektyvumo vertinimas

Siekiant pagrįsti investicijas į valstybinę bibliografiją ir ilgalaikes pastangas, skiriamas jos plėtrai, svarbu numatyti būdus įvertinant valstybinės bibliografijos efektyvumą. Kai kuriose šalyse valstybinės bibliografijos finansavimas tiesiogiai siejamas su veiklos rodikliais, tokiais kaip valstybinės bibliografijos tarnybos sukauptos ir sutvarkytos nacionalinės produkcijos procentas.

Siekiant laiku ir tiksliai atsakyti į leidėjų, vyriausybės ar visuomenės informavimo priemonių užklausas, būtinas efektyvus informacijos valdymas. Valstybinės bibliografijos tarnyba privalo rinkti savo veiklos statistiką. Veiklos rodiklių suvestinei, ypač tokiai, kuri skirta išorinei auditorijai, patikimumo ir autoritetingumo galima suteikti veiklos stebėjimui ir auditui atlikti samdant nepriklausomą trečiąją šalį.

6.9.1. Aprėptis

Kokią nacionalinės produkcijos dalį aprėpia valstybinė bibliografija? Tai nustatoma lyginant valstybinės bibliografijos turinį su per tam tikrą laikotarpį šalies leidėjų pateikta produkcija. Duomenis galima sužinoti iš šalies leidėjų asociacijų arba knygų verslą aptarnaujančių tarnybų. Atkreipkite dėmesį į galimus skirtingus skaičiavimo metodus. Leidėjai skaičiuoja produktus, o tai gali skirtis nuo valstybinėje bibliografijoje priimtose skaičiavimo praktikos. Pavyzdžiui, valstybinėje bibliografijoje skirtingiems įrišimams gali būti rengiamas vienas įrašas, tačiau leidėjams ir knygų prekybininkams tai yra skirtingi produktai.

Duomenų apie oficialiai išleistus elektroninius išteklius reikėtų ieškoti specialiuosiuose šaltiniuose. Kai kurių neseniai veiklą pradėjusių elektroninių išteklių teikėjų gali neapimti tradiciniai apskaitos metodai. Gali tekti papildomai vertinti paslaugas pagal pageidavimą ir nustatyti surinktų šalies sričiai priklausančių išteklių procentą.

6.9.2. Operatyvumas

Valstybinės bibliografijos naudingumas priklauso nuo jos operatyvumo. Nemaža dalis valstybinės bibliografijos klientų užsiima pirkimu, atranka ir komplektavimu knygų versle, bibliotekose ir kitose informacijos sklaidos centruose. Todėl labai svarbią reikšmę turi išankstinis informavimas apie būsimus leidinius ir operatyvūs pranešimai apie publikuotus leidinius.

Operatyvumą galima išmatuoti reguliariai nustatinėjant atskirų atsitiktinai parinktų valstybinės bibliografijos įrašų operatyvumą. Nuo 1974 iki 2005 m. kovo mėn. UKOLN atliko

Britų valstybinės bibliografijos operatyvumo tyrimą. Jį atliekant kartą per 6 mėnesius buvo atsitiktinai pasirenkami bibliotekų užsakomi arba kataloguojami leidiniai ir tikrinama, ar jiems parengti atitinkami įrašai Britų valstybinei bibliografijai bei nustatomas atitikimo koeficientas. Nepaisant šios metodologijos patikimumo, 2005 m. tyrimas buvo nutrauktas, nes nebeliko jame dalyvauti norinčių bibliotekų (<http://www.ukoln.ac.uk/bib-man/surveys/bnbmarc/>).

Punktas dėl operatyvumo įtrauktas į 1991 m. sutartį tarp Danijos vyriausybės ir Danijos bibliografijos centro, reguliuojančią valstybinės bibliografijos rengimą. Sutartis nustato, kad Bibliografijos centrui pateikti išteklių privalo būti registruojami valstybinėje bibliografijoje ne vėliau kaip praėjus 4 savaitėms nuo jų gavimo. Sutartyje nenumatyta jokių specifinių sankcijų, jei nesilaikoma šio reikalavimo. Operatyvumas nustatomas kas savaitę, o registravimas užtrunka vidutiniškai dvi savaites. Danijos bibliografijos centras nustato registracijos laukimo laiką, apskaičiuodamas laikotarpį nuo gavimo iki registracijos savaitėmis (W) pagal tokią formulę:

$$W = \frac{\text{Registruotinių dokumentų skaičius}}{\text{Savaitinis registravimo vidurkis (praėjusiais metais)}}$$

6.9.3. Naudojimasis valstybine bibliografija

Svarbu žinoti, kas ir kokiems tikslams naudojasi valstybine bibliografija. Apie tai galima sužinoti iš valstybinės bibliografijos priemonių fizine forma gavėjų sąrašų ir pasidomėjus valstybinės bibliografijos elektronine forma vartotojų registracija. Tačiau valstybinės bibliografijos priemonę perkantis asmuo nebūtinai yra galutinis vartotojas. Į tai būtina atsižvelgti planuojant rinkos tyrimus. Bet koks tyrimas turi apimti ir vartotojus.

6.10. Mokymasis iš kitų

Šiame skyriuje pateikti pavyzdžiai rodo, kad yra daug būdų pasitikti valstybinės bibliografijos paslaugos steigimo iššūkį arba praplėsti teikiamą paslaugą apimant elektronines priemones. Kai kurios problemos išsprendžiamos taikant naujas technologijas, tačiau nauja medžiaga kelia naujus reikalavimus.

1. Šalys, neturinčios valstybinės bibliografijos veiklos patirties, turėtų konsultuotis su patyrusiais šios srities profesionalais. Galima daug ko pasimokyti iš kitų šalių pasiekimų ir jų patirtų nesėkmių.

- Jei įmanoma, pasirinkite ilgalaikės bendros veiklos partnerį. Partnerio pasirinkimas turėtų priklausyti nuo specifinių reikmių.
- Kiekvienai šaliai būdingi tam tikri specifiniai poreikiai, į kuriuos turi būti atsižvelgiama.
- Gera pradžia gali būti dalyvavimas regioniniame seminare, sutelkiančiame patyrusius specialistus ir vietines žinias, arba tokio seminaro organizavimas.

2. Pereinant iš planavimo į įgyvendinimo etapą gali būti pravartu samdyti vietinės, regioninės ar tarptautinės bendruomenės atstovus arba prašyti jų techninės paramos.

- Tai atitinka ICNBS 19-ąją rekomendaciją: „Jei reikia, IFLA turi padėti valstybinės bibliografijos tarnyboms vystyti jų valstybinės bibliografijos veiklą, pavyzdžiui, inicijuoti bandomuosius valstybinės bibliografijos plėtros projektus, rengti gaires valstybinei bibliografijai ir organizuoti nacionalinius, regioninius arba tarptautinius seminarus ir praktinius kursus.“

3. Rekomenduojama ieškoti bendros veiklos partnerių šalies viduje.

- Naudojimosi valstybine bibliografija sfera įvairialypė ir ja naudojasi skirtingi vartotojai, pradedant plačiąja visuomene ir baigiant itin specializuotomis vartotojų grupėmis, įskaitant leidėjus ir kitas bibliotekas.
- Gali būti naudinga įsteigti forumą, kuriame būtų išklausomos skirtingos nuomonės ir svarstomi klausimai, susiję su valstybinės bibliografijos misija, struktūra, pateikimu, funkcionalumu ir plėtra. Tai padėtų sukurti bendros veiklos pagrindą ir galbūt palengvintų sprendimų priėmimą bei sustiprintų pačią valstybinę bibliografiją kaip pagrindinę informacijos apie nacionalinę produkciją priemonę.
- Jei už valstybinę bibliografiją atsako keletas įstaigų, svarbu išlaikyti tinkamą kokybę, nustatant jos vertinimo kriterijus. Turi būti įsteigta visų šioje veikloje dalyvaujančių įstaigų atstovų redakcinė taryba, kurios uždavinys būtų vadovavimas valstybinei bibliografijai ir jos plėtra. Tokia taryba turi būti kompetentinga spręsti privalomojo egzemplioriaus ir bibliografijos klausimus, kad būtų užtikrinamas visuminis požiūris į bibliografinę apskaitą.
- IFLA atsakomybę už nacionalinių ir tarptautinių standartų taikymą bei rengimą priskiria nacionalinei bibliotekai. Šioje veikloje vadovaujantis vaidmuo turi atitekti valstybinės bibliografijos tarnyboms, tačiau į ją turėtų aktyviai įsitraukti ir kitos bibliografų bendruomenės bei šalies ekspertai.

4. Sėkmingai ir tvariai valstybinės bibliografijos plėtrai labai svarbus bendradarbiavimas su leidėjais ir kitais leidinių teikėjais. (Žr. taip pat 7 skyrių.)

- Leidėjai yra valstybinės bibliografijos informacijos šaltinis.
- Nuo bendradarbiavimo su leidėjais priklauso sėkmingas privalomojo ar savanoriško egzemplioriaus sistemos funkcionavimas.
- Leidėjai (ir mokesčių mokėtojai) turi teisę tikėtis iš valstybinės bibliografijos tarnybos patikimo ir efektyvaus privalomojo ar savanoriško egzemplioriaus tvarkymo.
- Sėkminga valstybinės bibliografijos veikla turi būti naudinga leidėjams.
- Tikėtina, kad valstybinės bibliografijos tarnybai naudingiau bendradarbiauti su leidėjais, negu taikyti jiems priverstines priemones.

Nuorodos

British Library. (2006, September). *Intellectual property: A balance: The British Library manifesto*. Retrieved March 25, 2009, from <http://www.bl.uk/news/pdf/ipmanifesto.pdf>

British Library. (2006, December). *Response to the Gowers Review of Intellectual Property (IP)*. Retrieved March 25, 2009, from <http://www.bl.uk/news/2006/pressrelease20061207.html>

International Federation of Library Associations and Institutions. (1986). *Recommended standards for Cataloguing-in-Publication: The CIP data sheet and the CIP record in the book*. London: IFLA International Programme for UBC. International Conference on National Bibliographic Services. (2002, October 1) *The final recommendations of the International Conference on National Bibliographic Services: ICNBS: Copenhagen 25-27 November 1998*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VI/3/icnbs/fina.htm>

International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC, & UNESCO. (1979). *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*. Paris: UNESCO.

Larivière, J. (2000). *Guidelines for legal deposit legislation: A revised, enlarged and updated edition of the 1981 publication by Dr. Jean Lunn*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/legaldep1.htm>

Survey of CIP programs report. ([2005]). Washington, DC: Library of Congress. Retrieved February 6, 2009, from http://www.loc.gov/catdir/cipsurvey/IFLA_CIP_Survey_Report.pdf

7. Bendradarbiavimas su leidėjais: metaduomenų integracija ir mainai

Anders Cato

Švedijos nacionalinė biblioteka

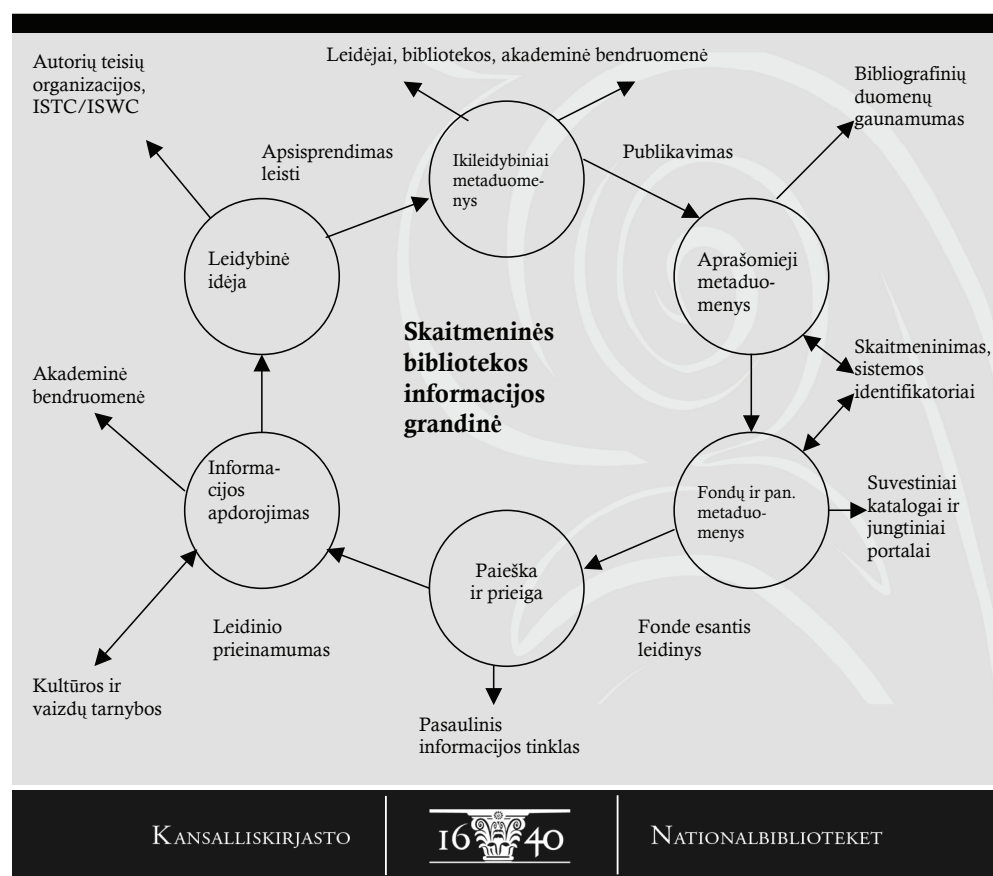
Tuula Haapamäki

Suomijos nacionalinė biblioteka

7.1. Įžanga

Nacionalinės bibliotekos ir valstybinės bibliografijos tarnybos yra sukaupusios didelę bibliografinio aprašo rengimo bei darbo su metaduomenimis patirtį, todėl jos yra aktyvūs leidybos ir bibliotekų sričių sankirtoje veikiantys subjektai. Įvairiais leidinio būvio etapais jam skirtus aprašomuosius metaduomenis kuria daugelis bibliotekų ir leidybos sričių subjektų. Taip nesutelktai kuriamus metaduomenis naudoti ir persiųsti ne visada paprasta. Leidėjai, kurdami ikileidybinius metaduomenis, kitą bibliografinę informaciją ir turinio metaduomenis, ne visada laikosi bibliotekų standartų. Kai kam gali būti sunkiai suprantamos kataloguotojų vartojamos apibrėžtys, sąvokos ir metaduomenų elementų pavadinimai. Kartais gali neatitikti leidėjų ir bibliotekų duomenų bazėse esantys bibliografiniai elementai. Be to, bibliotekų darbuotojams įprastas aprašo tikslumas ir nuoseklumas gali tapti kliūtimi kitiems metaduomenų kūrėjams.

Leidinio gyvavimo ciklas gali būti pailiustruotas pasitelkiant schemoje pateiktą informacijos grandinę. Informacijos grandinė vaizduoja, kaip ir kas kuria leidybinius metaduomenis skirtingais leidybos proceso etapais, o antra vertus – kaip leidiniai ir metaduomenys gali būti naudojami įvairių subjektų reikmėms tenkinti.

Paaiškinimas. Metaduomenų sisteminimo ir jų naudojimo leidybos srityje informacijos grandinė iliustruoja procesą, kurio pradžia – leidybinė idėja ir kuris užsibaigia naujais, leidybinių metaduomenų pagrindu kuriamais metaduomenimis, taip pat laipsnišką su šiuo procesu susijusių metaduomenų tobulinimą. Kiekvienas informacijos grandinės etapas susijęs su išoriniais sektoriais, tokiais kaip vartotojai ir partneriai.

Bendradarbiavimo siekiniai

Bendrieji valstybinės bibliografijos siekiniai – identifikavimas, leidinių paieška ir prieinamumas bei tikslus ir šiuolaikiškas jų aprašas – naudingi visiems subjektams.

Bendri tikslai, kurių siekiama kuriant leidybinius metaduomenis:

- rašyti leidybinius metaduomenis tik vieną kartą, kuo išsamiau atspindint jų kilmės vietą, leidėją, gamintoją, autorių, antraštę ir t. t.;
- suteikti galimybę įvairiems subjektams naudoti metaduomenis ir juos tobulinti pagal savo reikmes;
- pateikti skirtingus metaduomenų lygmenis, juos pritaikant skirtingoms reikmėms;
- suteikti galimybę leidėjams bendradarbiauti, kad ir kokia yra jų veiklos apimtis;
- skatinti rinkodarą;

- užtikrinti prieinamumą;
- teikti šiuolaikišką informaciją;
- plėsti metaduomenų kūrimą;
- skatinti produktyvų leidėjų bendradarbiavimą ir ekonomiškiausius tokio bendradarbiavimo būdus;
- skatinti informacijos grandinės subjektus bendrai siekti vieningo tikslo;
- plėsti veiksmingą ir kokybišką leidybos subjektų ir galutinių vartotojų komunikaciją bei jų darbą tinkle;
- suteikti galimybę leidėjams aktyviau dalyvauti kuriant metaduomenis tarptautiniu lygiu.

7.2. Suomijos nacionalinis ONIX centras

Suomijos ONIX centras – puikus leidėjų ir knygynų bendradarbiavimo bei keitimosi metaduomenimis pavyzdys.

ONIX centro veiklai kartu vadovauja Suomijos nacionalinė biblioteka ir *Kirjavälitys Inc.* (Suomijos informacijos produkcijos didmeninės prekybos ir knygų logistikos paslaugų teikėjas).

ONIX centras yra bendras knygų pramonės atstovams skirtas forumas. Suomijos nacionalinio ONIX centro veiklai vadovauja Nacionalinė redakcinė taryba, į kurią įeina atstovai iš:

- Suomijos knygų leidėjų asociacijos;
- Suomijos knygų pardavėjų asociacijos organizacijos;
- dviejų didžiausių Suomijos leidyklų;
- dviejų didžiausių Suomijos knygynų;
- Suomijos bibliotekų paslaugų ir produktų teikėjo (*BTJ Finland Ltd*);
- *Kirjavälitys Inc.*;
- Suomijos nacionalinės bibliotekos;
- knygų pramonės ekspertas.

Tikslai ir siekiniai:

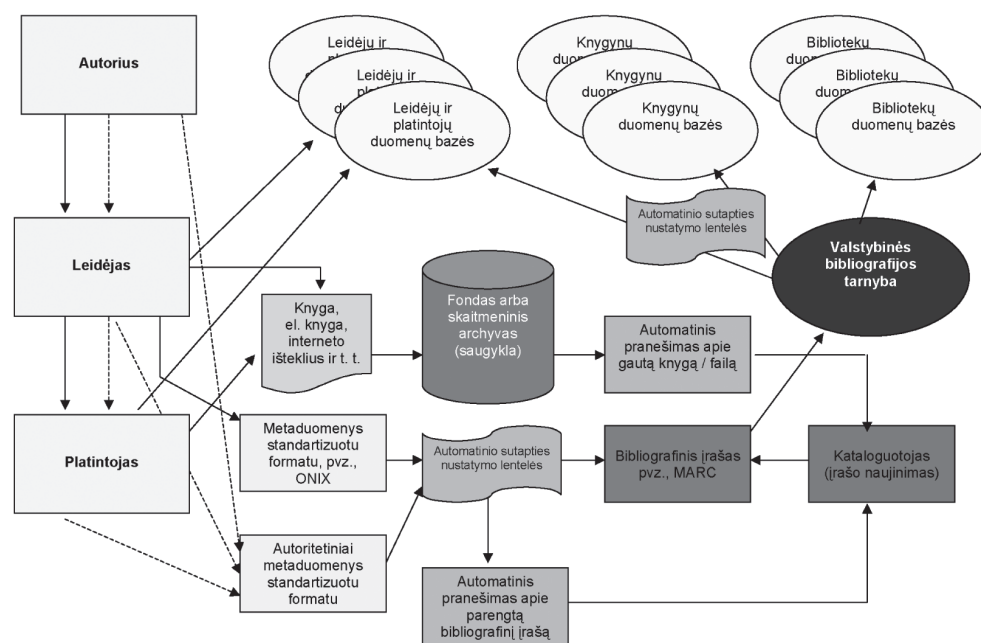
- optimizuoti ir spartinti su leidiniu susijusių metaduomenų kūrimą;
- aprėpti kuo daugiau metaduomenų;
- palengvinti operatyvų keitimąsi metaduomenimis tarp įvairių sektorių;
- skatinti informacinių sistemų plėtrą;
- plėsti paslaugų tobulinimo galimybes;
- dalyvauti Redakcinės tarybos įgyvendinamoje tarptautinėje ONIX plėtroje;
- vadovauti ilgalaikiai standartų plėtrai ir priežiūrai;
- rengti bendrus metaduomenų standartus;
- rengti standartus ir kurti technines platformas;
- sukurti pagrindą nekliudomai perduoti metaduomenis iš vienos organizacijos į kitą;
- užtikrinti techninę galimybę kontroliuoti informaciją apie produktą;
- užtikrinti, kad metaduomenys būtų kuriami laikantis standartų;

- taikyti ikileidybinį metaduomenų formatą;
- užtikrinti, kad elektroninė produkto informacija leidėjo būtų perduodama ONIX centrui;
- teikti įrašų platformą kaip leidėjams skirtą tinklo paslaugą;
- teikti bendrą atvirą tinklo paslaugą *Kirjavälitys* ir Suomijos nacionalinės bibliotekos tinklalapiuose.

Komunikacijos priemonės

- Suomijos nacionalinės bibliotekos ir *Kirjavälitys Inc.* tinklalapiai;
- ONIX centro viešųjų ryšių visuma;
- spausdintinis ONIX formato vartotojo vadovas;
- renginiai, mokymai ir pan.;
- pažangiausios praktikos skleidimas: galimybė teikti nurodymus ir atsiliepimus;
- archyvai;
- ONIX informacinis biuletenis leidėjams;
- elektroninis informacinis biuletenis, publikuojamas 3–4 kartus per metus;
- saityno archyvas;
- publikuoti straipsniai.

7.3. Švedijos modelis

Schemos paaiškinimas

Viskas prasideda nuo autoriaus noro sukurti kūrinių. Kūrinių išraiška realizuojama analogine arba skaitmenine forma. Kartais autorius nusprendžia išleisti kūrinių pats, tačiau dažniausiai dėl kūrinių, kuris toliau bus vadinamas ištekliumi, publikavimo susitariama su leidėju.

Publikavimui parengtas išteklius kartais siunčiamas tarpininkui, kuris rūpinasi jo fiziniu platinimu. Retesniais atvejais leidėjas išteklių platina pats.

Leidėjas ir platintojas, tvarkydami turimus išteklius, informaciją apie juos užrašo savo vidaus duomenų bazėse. Jose įrašai gali būti saugomi daugeliu formatų. Vienas iš sparčiai populiarėjančių formatų yra ONIX formatas, sukurtas XML pagrindu. Net tuo atveju, kai vidinis formatas yra kitoks negu ONIX, pastarasis formatas labai patogus keitimuisi tarp leidėjų (platintojų) ir (arba) bibliotekų.

Taip pat sudaromos sąlygos knygynams ir bibliotekoms gauti spausdintinius ir elektroninius išteklius pardavimo ir skolinimo tikslais. Elektroniniai ištekliai nacionalinio skaitmeninto paveldo išsaugojimo tikslais gali būti kaupiami ir skaitmeniniuose archyvuose, prie kurių gali būti teikiama mokama arba neatlygintina prieiga. Nacionalinis skaitmeninis archyvas, arba saugykla, gali būti tvarkoma nacionalinės bibliotekos arba kitokiais pagrindais (pavyzdžiui, privačios bendrovės). Už neelektroninių išteklių priežiūrą paprastai atsakinga nacionalinė biblioteka.

Leidėjai ir (arba) platintojai siunčia metaduomenis knygynams, kurie juos naudoja savo vidaus sistemose, ir bibliotekoms, kur jie naudojami kataloguose arba kaip pagalbinė priemonė bibliotekininkams ištekliui kataloguoti. Kad leidėjų (platintojų) metaduomenys būtų integruojami į bibliotekų katalogus, pastarieji turi būti suderinami su atitinkamais formatais, kuriuos pateikia leidėjai (platintojai), pavyzdžiui, ONIX. Kongreso biblioteka yra parengusi ONIX ir MARC formatų konversijos lenteles.

Yra daug metaduomenų perdavimo bibliotekoms sistemų, sukurtų bibliotekų ir privačių teikėjų. Vėliau šios sistemos gali būti taikomos automatiniam bibliografinio įrašo sudarymui.

Leidėjui siunčiant išteklių knygų verslo įstaigai ar bibliotekai, į leidėjo (platintojo) ar bibliotekos duomenų bazes, pirmiausia į valstybinės bibliografijos duomenų bazę, tuo pačiu metu arba vėliau siunčiamas metaduomenų failas. Kai metaduomenų failas patenka į valstybinės bibliografijos tarnybos duomenų bazę, automatiškai turi būti siunčiamas pranešimas kataloguotojui apie duomenų bazėje esantį naują išankstinį bibliografinį įrašą, kurį reikia patikrinti.

Jei išteklius elektroninis, jis siunčiamas į skaitmeninį archyvą (saugyklą) ir, jam ten patekus, kataloguotojui siunčiamas pranešimas, informuojantis jį, kad reikia atverti skaitmeninį failą, jį patikrinti ir palyginti su bibliografiniu įrašu, kuris sudarytas automatinio būdu, remiantis anksčiau atsiųstais metaduomenimis. Šiandieniniuose kataloguose toks

bibliografinis įrašas paprastai yra MARC formatu.

Dėl aiškumo būtina pažymėti, kad anksčiau pateiktas Švedijos pavyzdys – šiek tiek su paprastintas. Tie publikuoti ištekliai, kuriuos gina autorių teisės, saugomi ne paprastame skaitmeniniame archyve, o specialioje duomenų bazėje, kuri nepasiekama už bibliotekos ribų. Taip siekiama išvengti neteisėto išteklių kopijavimo.

Valstybinės bibliografijos tarnybos parengtas bibliografinis įrašas gali būti eksportuojamas į kitas sistemas, tarp jų – bibliotekų sistemas, bei atgal į leidėjų ir platintojų duomenų bazes tolesniam papildymui.

Idealiu atveju autoritetiniai metaduomenys iš autoriaus / leidėjo / platintojo į valstybinės bibliografijos tarnybą perduodami ir automatiniu būdu, o vėliau šiuos metaduomenis patikrina bibliotekininkas.

Leidėjai ir platintojai, kai kada – netgi autoriai, turi būti skatinami glaudžiai bendradarbiauti su bibliotekomis. Tokio bendradarbiavimo nauda turi būti aiškiai akcentuojama. Sėkmingiausiai bendradarbiaujama tada, kai su leidybos atstovais susitariama, kad jie kurs metaduomenis publikuojamiems (platinamiems) ištekliams. Metaduomenys gali būti kelių rūšių, pavyzdžiui, aprašomieji, teisių, techniniai. Kuriant metaduomenis būtina vadovautis tarptautiniais standartais, tokiais kaip ONIX arba *Dublin Core*.

Metaduomenys turi bent jau atitikti reikalavimus, pateikiamus toliau, tačiau gali būti praturtinami ir pridėtinę vertę sukuriančiais duomenimis, tokiais kaip turinių sąrašai, viršelių atvaizdai ar dalykinės rubrikos.

Informacija apie būsimus leidinius gali būti skelbiama daug anksčiau, jei metaduomenys suvestiniam katalogui teikiami ankstyvuju etapu. Suteikti prieigą prie informacijos apie dar faktiškai nepaskelbtus išteklius naudinga ne tik bibliotekos katalogui, bet ir patiems autoriams, leidėjams ir platintojams, nes tada jų produkcija tampa labiau pastebima. Tai turėtų būti akcentuojama derybose su knygų pramonės atstovais. Suteikdami viešą prieigą prie savo vidaus sistemose esančių metaduomenų, jie populiarina savo leidinius, kuriems suteikiama galimybė pasiekti platesnę auditoriją.

Vėlesniu etapu nacionalinėms bibliotekoms gali būti naudinga panaudoti šiuos metaduomenis valstybinei bibliografijai rengti. Į bibliotekos katalogą įtraukti duomenys niekada neturėtų būti iš naujo koduojami, o tik dar kartą panaudojami. Todėl svarbu, kad pirminiai duomenys, nors ir išankstiniai, būtų kiek įmanoma kokybiškesni, kad būtų išvengta nereikalingo darbo baigiamuoju įrašo rengimo etapu.

Schemoje vartojami terminai

Įvairių rūšių ištekliai (spausdintinės knygos, el. knygos ir t. t.)

Veiksniai, t. y. autoriai, leidėjai ir gamintojai (taip pat platintojai), kuria, gamina ir prista-

to išteklius, kurių formatas ar priemonė / laikmena valstybinei bibliografijai nėra svarbūs faktoriai. Turi būti aprėpiamos visos išteklių rūšys.

Šalies privalomąjį egzempliorių reglamentuojantys teisės aktai nustato, kas turi perduoti privalomąjį egzempliorių nacionalinėms bibliotekoms ar valstybinės bibliografijos tarnyboms (tai gali būti leidėjas, gamintojas ar spaustuvininkas). Kai kuriose šalyse privalomasis egzempliorius pristatomas (savanoriškų) sutarčių pagrindu, kai kur tokie susitarimai galioja tam tikroms išteklių rūšims, pavyzdžiui, skaitmeniniams ištekliams.

Metaduomenys standartizuotu formatu (pavyzdžiui, XML pagrindu sukurtu ONIX)

Kūrėjai, gamintojai ar leidėjai leidinio metaduomenis pateikia standartizuotu formatu ir pristato juos valstybinės bibliografijos tarnybai kartu su leidiniu dar prieš jį publikuojant arba, daugelio skaitmeninių išteklių atveju, metaduomenys jau būna įterpti į patį išteklių. Metaduomenis gali sudaryti:

- būsimo leidinio įrašas / išankstiniai bibliografiniai metaduomenys pagal ISBN standartą (2005);
- CIP įrašas pagal leidybinio katalogavimo (CIP) programą;
- įrašas, sudarytas pagal šalies privalomojo egzemplioriaus įstatymų nuostatas;
- metaduomenys, pateikiami pagal sutartis.

Įrašė taip pat gali būti leidinio turinio sąrašai, iliustracijos, leidėjų pateikiamos dalykinės rubrikos, santraukos, apžvalgos ar viršelių aplankų vaizdai. Kuo daugiau metaduomenų pateikiama kartu su ištekliumi, tuo paprasčiau valstybinės bibliografijos tarnybai tvarkyti gautus išteklius.

Autoritetiniai duomenys standartizuotu formatu (pavyzdžiui, XML)

Sudarytojai turėtų būti skatinami autoritetinių duomenų teikimui naudoti standartinius šablonus, kurie gali būti integruojami į tinklo paslaugos sistemą. Duomenys gali būti siunčiami:

- nacionalinei bibliotekai arba valstybinės bibliografijos tarnybai;
- į paties gamintojo duomenų bazę.

Taip autoriui suteikiama galimybė patvirtinti, kad autoritetinio įrašo informacija apie jį / ją (arba kolektyvą) teisinga.

Fondas ir skaitmeninis archyvas (saugykla)

Leidiny s saugomas nacionaliniame fonde arba skaitmeniniame archyve, dažniau vadinamame saugykla. Visi saugykloje esantys skaitmeniniai ištekliai saugomi formatu, kurį gali skaityti vartotojai, kuriems prie saugyklos suteikta prieiga. Laikui bėgant daugelio išteklių formatą būtina keisti kitu, kad prieiga prie jų būtų užtikrinama net tada, kai ne-

liks jiems pritaikytų senų programų. Pavyzdžiui, po 100 metų gali atsitikti, kad PDF failo bus neįmanoma atverti, todėl jau dabar jį reikia konvertuoti į tokį formatą, kurį būtų galima perskaityti ateityje. Tokiu tikslu konvertuojant failus patartina pasilikti atsarginę originalaus ištekliaus kopiją.

MARC įrašas

MARC formatas yra vienas iš kol kas labiausiai paplitusių bibliografinių metaduomenų saugojimo būdų. MARC formatu gali būti kaupiama didžioji dalis gautų metaduomenų, tačiau ne visi. Paprastai galima MARC ir bibliografinių bei teisinių metaduomenų sutaptis, tačiau naudojant MARC sudėtingiau tvarkyti techninius metaduomenis.

Automatinis pranešimas apie gautą knygą / failą

Nacionalinės bibliotekos / valstybinės bibliografijos tarnybos kataloguotojas gauna pranešimą. Gavęs pranešimą, kataloguotojas ima knygą arba atveria failą ir duomenų bazėje išankstinio bibliografinio įrašo pagrindu sudaro išsamų bibliografinį įrašą.

Automatinis pranešimas apie parengtą bibliografinį įrašą

Nacionalinės bibliotekos / valstybinės bibliografijos tarnybos kataloguotojas gauna pranešimą. Kataloguotojas palygina gautą išteklį su gautu išankstiniu bibliografiniu įrašu ir patikrina metaduomenų tinkamumą. Tada bibliografinis įrašas priimamas ir valstybinės bibliografijos duomenų bazėje naujinamas.

Automatinio sutapties nustatymo lentelės

Ištekliaus bibliografinio aprašo įrašas ir vardo autoritetinis įrašas automatiškai konvertuojami į formatą, kuriuo nacionalinėje bibliotekoje / valstybinės bibliografijos tarnyboje saugojami metaduomenys (paprastai MARC įrašas). Pavyzdžiui, Kongreso biblioteka jau yra sukūrusi knygų prekyboje naudojamo ONIX formato ir MARC 21 sutapties nustatymo programą.

Valstybinė bibliografija / valstybinės bibliografijos tarnyba

Valstybinė bibliografija aprėpia visų šalyje publikuotų išteklių metaduomenis. Ji gali apimti skirtingų bibliografinių lygmenų bibliografinius įrašus, kaip nustatyta valstybinės bibliografijos tarnybos. Leidėjai ir knygynai valstybinės bibliografijos duomenis gali įvairiai naudoti informacijos valdymo tikslams. Pavyzdžiui, gali naujinti informaciją apie savo produktą, ją papildydami išsamiais bibliografiniais ir autoritetiniais duomenimis iš valstybinės bibliografijos tarnybos duomenų bazės. Šalies, taip pat užsienio bibliotekoms gali būti suteikiama prieiga prie bibliografinių įrašų, kuriuos jos gali atsisiųsti į savo duomenų bazes arba pasiekti per įvairias paieškos sąsajas.

8. Terminų ir santrumpų žodynas

Bohdana Stoklasová

Čekijos Respublikos nacionalinė biblioteka

AACR2

Anglo-American Cataloguing Rules, 2nd ed. (Anglų-amerikiečių katalogavimo taisyklės, 2-oji laida)

AAP

Association of American Publishers (Amerikos leidėjų asociacija)

ALA

American Library Association (Amerikos bibliotekų asociacija)

ANSI

American National Standards Institute (Amerikos nacionalinis standartų institutas)

APA

American Psychological Association (Amerikos psichologijos asociacija)

ARK

Archival Resource Key (Archyvinis išteklių raktas)

ASCII

American Standard Code for Information Interchange (Amerikos standartinė koduotė informacijos mainams)

Autoritetinių įrašų tvarkyba (*Authority control*)

Procedūros, kurios užtikrina bibliotekos katalogo arba bibliografinių įrašų failo pradmenų (vardų, unifikuotų antraščių, serijų antraščių ir dalykų) formos nuoseklumą, naujiems fondą papildantiems vienetams taikant autoritetinį sąrašą, vadinamą autoritetiniu failu. (Reitz, 2004, p. 53)

Autorių teisės (*Copyright*)

Išimtinės teisės, įstatymu suteikiamos autoriams, kompozitoriams ar leidėjams, parduoti, reprodukuoti ar publikuoti kūrinį per nustatytą laikotarpį. Tai yra kūrinių, tokių kaip romanai ir žurnalo straipsniai, kurie yra kūrėjo sugebėjimų ir veiklos rezultatas, ir kitokios medžiagos, tokios kaip filmas, kuri yra gamintojo pastangų rezultatas, apsaugos forma. (Mortimer, 2001, p. 50)

Bibliografinė apskaita (*Bibliographic control*)

Terminas, apimantis visą bibliotekos ar archyvo fondo vienetų atspindinčių bibliografinių įrašų failo arba rodyklėje ar duomenų bazėje išvardytų šaltinių sudarymo, organizavimo, valdymo ir priežiūros veiklą, palengvinančią prieigą prie jų teikiamos informacijos. Bibliografinė apskaita apima bibliografinio aprašo ir dalykinės prieigos standartizavimą taikant vienodas katalogavimo taisykles, klasifikacijos sistemas, autoritetinius vardus ir prioritetinius pradmenis; katalogų, suvestinių sąrašų ir paieškos priemonių kūrimą ir priežiūrą; fizinės prieigos prie fondo dokumentų suteikimą. (Reitz, 2004, p. 69)

Bibliografinis įrašas (*Bibliographic record*)

Įrašas, pristatantis konkretų bibliotekos katalogo arba bibliografinių duomenų bazės vienetą, apimantis visus išsamiam aprašui būtinus duomenų elementus ir pateikiamas tam tikru bibliografiniu formatu. Šiuolaikinio katalogavimo standartinis formatas yra kompiuterio skaitomas formatas, tačiau iki atsirandant kompiuteriams įprastas formatas buvo katalogo kortelė. (Reitz, 2004, p. 71)

Bibliografinis išteklius (*Bibliographic resource*)

Kūrinio ar dokumento išraiška ar apraška, sudaranti bibliografinio aprašo pagrindą. Bibliografinis išteklius gali būti bet kokia laikmena arba jų derinys ir gali būti materialus arba nematerialus. (ISBD(CR), p. 3)

BIC

Book Industry Communication (Knygų pramonės ryšiai)

BLIC

British Library Integrated Catalogue (Britų bibliotekos suvestinis katalogas)

BNB

British National Bibliography (Britų valstybinė bibliografija)

BnF

Bibliothèque nationale de France (Prancūzijos nacionalinė biblioteka)

CDL

California Digital Library (Kalifornijos skaitmeninė biblioteka)

CDNL

Conference of Directors of National Libraries (Nacionalinių bibliotekų direktorių konferencija)

CD-ROM

Compact Disk Read-Only Memory (Pastoviosios atminties kompaktinis diskas)

CERL

Consortium of European Research Libraries (Europos mokslinių bibliotekų konsorciumas)

CNRI

Corporation for National Research Initiatives (Nacionalinių mokslinių tyrimų iniciatyvų korporacija)

CQL

Common Query Language (Bendroji užklausų kalba)

DC

Dublin Core

DCMI

Dublin Core Metadata Initiative (*Dublin Core* metaduomenų iniciatyva)

DDC

Dewey Decimal Classification (Dewey dešimtainė klasifikacija)

DOI

Digital Object Identifier (Skaitmeninio objekto identifikatorius)

DTD

Document Type Definition (Dokumento tipo apibrėžtis)

DVD

Digital Video Disk (Skaitmeninis vaizdo diskas)

EAD

Encoded Archival Description (Koduotas archyvinis aprašas)

El. išteklis (*E-resource*) žr. Elektroninis išteklis

El. leidinys (*E-publication*) žr. Elektroninis leidinys

Elektroninis išteklis (*Electronic resource*)

Medžiaga (duomenys ir (arba) programa (programos)), koduota ją pritaikant apdorojimui kompiuteriu. Apima medžiagą, kuriai būtina naudoti prie kompiuterio prijungto išorinio įtaiso (pavyzdžiui, CD-ROM leistuvo), ir internetines paslaugas (pavyzdžiui, elektronines skelbimų lentas, diskusijų grupes (sąrašus), interneto svetaines). (ISBD(CF) Review Group, 1997)

Elektroninis leidinys (*Electronic publication*)

Kūrinys skaitmenine forma, kurį galima perskaityti arba kitaip suvokti ir kuris viešai pla-

tinamas elektroniniu būdu. Tai elektroninės preliminarios laidos, elektroniniai mokslo žurnalai ir mokslo publikacijos, elektroniniai žurnalai ir laikraščiai, elektroninės knygos, interneto svetainės, tinklaraščiai ir t. t. Kai kurie elektroniniai leidiniai yra spausdintinių leidinių elektroninės versijos, kiti yra „prigimtinės skaitmeninės formos“. Sinonimas – „el. leidinys“. (Reitz, 2004, p. 244)

FRAD

Functional Requirements for Authority Data (Funkciniai reikalavimai autoritetiniams duomenims)

FRANAR

Functional Requirements and Numbering of Authority Records (Funkciniai reikalavimai autoritetiniams įrašams ir jų numeracija)

FRBR

Functional Requirements for Bibliographic Records (Funkciniai reikalavimai bibliografiniams įrašams)

Funkcinis suderinamumas (*Interoperability*)

Kompiuterių gebėjimas komunikuoti vienas su kitu naudojant bendrą protokolų rinkinį. (Mortimer, 2001, p. 96)

HTML

HyperText Markup Language (Hiperteksto ženklavimo kalba)

IANA

Internet Assigned Numbers Authority (Interneto adresų administracija)

ICNBS

International Conference on National Bibliographic Services; International Congress on National Bibliographies (Tarptautinė konferencija, skirta valstybinės bibliografijos tarnyboms; Tarptautinis kongresas, skirtas valstybinei bibliografijai)

IEC

International Electrotechnical Commission (Tarptautinė elektrotechnikos komisija)

IFLA

International Federation of Library Associations and Institutions (Tarptautinė bibliotekų asociacijų ir institucijų federacija)

IME ICC

IFLA Meetings of Experts on an International Cataloguing Code (IFLA ekspertų pasitarimai tarptautinėms katalogavimo taisyklėms parengti)

Integrالی bibliotekų sistema (*Integrated library system (ILS)*)

Programinė įranga (nors ir ankstesnės versijos buvo programinės ir aparatinės įrangos derinys), atliekanti bibliotekų paslaugų priežiūros operacijas ir teikianti jų valdymo informaciją. Tarp galimų įsigyti modulių gali būti skirtų katalogavimui, komplektavimui, cirkuliacijai, OPAC, tarpbibliotekiniam skolinimui, periodikos apskaitai ir rekomenduojamos literatūros sąrašų tvarkymui. Vis svarbesniu dalyku tampa tai, kad šių sistemų elementai funkciškai suderinami su stambesnėmis institucinėmis sistemomis, tokiomis kaip portalai ir VLE. (Prytherch, 2005, p. 361)

ISBD

International Standard Bibliographic Description (Tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas)

ISBN

International Standard Book Number (Tarptautinis standartinis knygos numeris)

ISMN

International Standard Music Number (Tarptautinis standartinis muzikos leidinio numeris)

ISO

International Organization for Standardization (Tarptautinė standartizacijos organizacija)

ISRC

International Standard Recording Code (Tarptautinis standartinis įrašo kodas)

ISSN

International Standard Serial Number (Tarptautinis standartinis serialinio leidinio numeris)

ISTC

International Standard Text Code (Tarptautinis standartinis teksto kodas)

ISWC

International Standard Musical Work Code (Tarptautinis standartinis muzikos kūrinio kodas)

Katalogavimas (*Cataloguing (cataloging)*)

Katalogo įrašų sudarymo procesas. Bibliotekose tai paprastai apima bibliografinį aprašą, dalykinę analizę, klasifikacinių indeksų priskyrimą ir visą fizinę veiklą, susijusią su vieneto saugojimu – užduotis, paprastai atliekamas prižiūrint kataloguotojo kvalifikaciją turinčio bibliotekininko. (Reitz, 2004, p. 122)

Knygų verslas (*Book trade*)

Tam tikrai šaliai būdingos veiklos rūšys ir priemonės, susijusios su knygų gamyba, platinimu ir pardavimu, taip pat leidėjai ir jų asociacijos, spaustuvininkai ir įrišėjai, mažmeniniai knygų prekybininkai ir jų asociacijos, didmenininkai ir prekybos agentai bei visuotinai priimti ir taikomi praktiniai metodai, standartai ir taisyklės, reglamentuojančios jų veiklą. Jungtinių Valstijų knygų verslo statistiką galima sužinoti iš leidinių *Bowker Annual Library* ir *Book Trade Almanac*. R. R. Bowker taip pat kasmet leidžia žinyną *American Book Trade Directory*. (Reitz, 2004, p. 97)

Kreipties elementų tvarkyba (*Access point control*) žr. Autoritetinių įrašų tvarkyba

LCC

Library of Congress Classification (Kongreso bibliotekos klasifikacija)

LCCN

Library of Congress Control Number (Kongreso bibliotekos kontrolinis numeris)

LC/NACO

Library of Congress Name Authority Cooperative Program (Kongreso bibliotekos vardų autoritetinių duomenų korporatyvinė programa)

LC/NACO Authority File (*LC/NACO autoritetinis failas*)

Tarptautinis vardų autoritetinis failas, tvarkomas JAV Kongreso bibliotekos, susidedantis iš autoritetinių duomenų, kuriuos teikia Kongreso biblioteka ir institucijos – Korporatyvinio katalogavimo programos (*Program for Cooperative Cataloging*) dalyvės.

Leidėjas (*Publisher*)

Asmuo ar kolektyvas, rengiantis ir leidžiantis spausdintinę medžiagą pardavimui arba platinimui, paprastai savo veiklą grindžiantis juridine sutartimi, kuria leidėjui garantuojamos tam tikros išskirtinės teisės mainais į prisiimtą finansinę su publikavimu susijusią riziką ir sutikimu atlyginti autoriui, paprastai pasidalijant gauto pelno dalimi. (Reitz, 2004, p. 579)

Leidybinis katalogavimas (*Cataloguing-in-Publication (CIP)*)

CIP pradininkė yra JAV Kongreso biblioteka, šią veiklą pradėjusi 1971 m. Britų programa, kuri labai panaši į JAV sistemą, visu pajėgumu pradėjo veikti 1977 m. Šios programos paskirtis – pateikti naujų knygų bibliografinius duomenis prieš jas publikuojant, ir tai didele dalimi priklauso nuo savanoriško leidėjų bendradarbiavimo. Įrašai sudaromi remiantis informacija, kurią pateikia leidėjai standartiniuose duomenų lapuose. Įrašas spausdinamas ir pačioje knygoje, paprastai antroje antraštinio lapo pusėje. (Prytherch, 2005, p. 115)

LIBIS

Lietuvos integrali bibliotekų informacijos sistema

MADS

Metadata Authority Description Schema (Metaduomenų autoritetinių įrašų aprašo schema)

MARC

Machine Readable Cataloging (Kompiuterio skaitomas katalogavimas)

Metaduomenys (*Metadata*)

Struktūruota informacija, vartojama informacijos ištekliams (objektams) aprašyti įvairiais tikslais. Nors formaliai žiūrint AACR2 ir MARC katalogavimas taip pat yra metaduomenys, bibliotekų bendruomenėje šis terminas paprastai vartojamas netradicinių schemų, tokių kaip *Dublin Core Metadata Element Set*, *VRA Core Categories* arba *Encoded Archival Description* (EAD), apibūdinimui. Metaduomenys gali būti skirstomi į aprašomuosius, struktūrinius ir administracinius. (Reitz, 2004, p. 448)

MIME

Multipurpose Internet Mail Extensions (Daugiatiksliai interneto pašto plėtiniai)

MLA

Modern Language Association (Šiuolaikinės kalbos asociacija)

MODS

Metadata Object Description Schema (Metaduomenų objektų aprašo schema)

Nacionalinė leidyba (*National imprint*)

Nacionalinės leidybos pramonės produktai

Nacionalinė produkcija (*National output*)

Visi bet kokia forma (laikmena) šalyje publikuoti dokumentai, pavyzdžiui, spausdintiniai, garso ir vaizdo ar elektroniniai.

NACO

Name Authority Cooperative Program (Vardų autoritetinių duomenų korporatyvinė programa)

Korporatyvinio katalogavimo programos (*Program for Cooperative Cataloging*) vardų autoritetinių duomenų komponentas.

NBN

National Bibliography Number (Valstybinės bibliografijos numeris)

NID

Namespace Identifier (Vardų erdvės identifikatorius)

NISO

National Information Standards Organization (Nacionalinė informacijos standartų organizacija)

NLM DTD

National Library of Medicine Document Type Definition (Nacionalinės medicinos bibliotekos dokumento tipo apibrėžtis)

NSS

Namespace Specific String (Vardų erdvės specifinė eilutė)

Nuolatinis identifikatorius (*Persistent identifier*)

Nuolatinis identifikatorius yra kodas, kuris nedviprasmiškai identifikuoja skaitmeninį išteklių (dokumentą, objektą ar bibliografinį įrašą) ir kuris gali būti ilgą laiką naudojamas informacijos paieškai. Net jei išteklius keičia savo buvimo vietą informacinėje sistemoje, nuolatinis identifikatorius išlieka nepakitęs, nes susiejimo sistema išlaiko nuolatinę sąsają tarp identifikatoriaus ir išteklių dabartinio adreso. [<http://www.ifla.org/VI/4/news/ipnn40.pdf>]

OAI

Open Archives Initiative (Atvirųjų archyvų iniciatyva)

OAI-PMH

Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting (Atvirųjų archyvų iniciatyvos Metaduomenų surinkimo protokolas)

OCLC

Online Computer Library Center (Virtualus kompiuterinis bibliotekų centras)

ONIX

Online Information Exchange (Internetiniai informacijos mainai)

OPAC (*Online public access catalogue*) (Nuotolinis viešosios prieigos katalogas)

Akronimas, reiškiantis nuotolinį viešosios prieigos katalogą – duomenų bazę, kurioje yra knygų ir kitos medžiagos, priklausančios bibliotekai ar bibliotekų sistemai, bibliografiniai įrašai, prieinamą per viešuosius terminalus ar kompiuterizuotas darbo vietas, paprastai įrengtas netoli informacinių paslaugų teikimo vietas, kad vartotojai galėtų kreiptis pagalbos į kvalifikuotą bibliografą. Daugelyje elektroninių katalogų įmanoma paieška pagal autorių, antraštę, dalyką ir reikšminius žodžius, taip pat vartotojams suteikiama galimybė išsispausdinti, atsisųsti ar eksportuoti įrašus į elektroninio pašto paskyrą. (Reitz, 2004, p. 501)

OWL

Web Ontology Language (Saityno ontologijų kalba)

PADI

Preserving Access to Digital Information (Prieigos prie skaitmeninės informacijos priežiūra)

PDF

Portable Document Format (Perkeliamas dokumento formatas)

PREMIS

PREservation Metadata Implementation Strategies (Išsaugojimo metaduomenys: įgyvendinimo strategijos)

Privalomasis egzempliorius (*Legal deposit*)

Įstatymu numatyta leidėjų, platintojų ir, kai kuriose šalyse, spaustuvininkų prievolė perduoti leidinių egzempliorius nacionaliniam fondui.

PURL

Persistent Uniform Resource Locator (Nuolatinis universalusis išteklių adresas)

RAK

Regeln für die alphabetische Katalogisierung (Abėcėlinio katalogavimo taisyklės)

RDA

Resource Description and Access (Išteklių aprašas ir prieiga)

RDF

Resource Description Framework (Išteklių aprašo modelis)

RFC

Request for Comments (Komentarų užklausa)

RSS

Really Simple Syndication or RDF Site Summary (Tikrai paprastas informacijos gavimas arba RDF tinklavietės suvestinė)

SACO

Subject Authority Cooperative Program (Dalykų autoritetinių duomenų korporatyvinė programa)

Savatoriškas egzempliorius (*Voluntary deposit*)

Savatoriškas egzempliorius yra susitarimas, pagal kurį leidėjai įsipareigoja teikti medžiagą valstybinės bibliografijos tarnybai.

SGML

Standard Generalized Markup Language (Standartinė apibendrinta ženklinimo kalba)

Skaitmeninis išteklius (*Digital resource*) žr. Elektroninis išteklius

Skaitmeninis leidinys (*Digital publication*) žr. Elektroninis leidinys

SKOS

Simple Knowledge Organisation System (Paprasta žinių organizavimo sistema)

SRU (*Search/Retrieve via URL*) (Paieška naudojant URL)

Standartinis užklausoms skirtas paieškos internete protokolas, vartojantis CQL (*Common Query Language*), kuri yra standartinė užklausoms skirta sintaksė.

SRW (*Search Retrieve Web Service*) (Saityno paieškos tarnyba)

Saityno paieškos tarnyba – protokolas, jungiantis Z39.50 patirtį ir saityno technologijų pasiekimus, kuriuo siekiama integruoti prieigą prie įvairių tinklo išteklių ir skatinti decentralizuotų duomenų bazių funkcinį suderinamumą. ZING iniciatyvos dalis. (Prytherch, 2005, p. 659)

Standartai (*Standards*)

Bet koks taisyklių ar nustatytų procedūrų rinkinys, sudarytas nacionalinių arba tarptautinių bibliotekų organizacijų, skirtas bibliografiniai apskaitai reglamentuoti, kaip pavyzdžiui, MARC įrašų formatas, CIP, ISBN ir ISSN, priimtų leidybos pramonės. (Reitz, 2004, p. 680)

Standartiniai identifikatoriai (*Standard identifiers*)

Unikalus identifikavimo numeris, suteikiamas laidai, ją pirmą kartą publikuojant, laikantis tarptautinės standartizuotos identifikavimo sistemos reikalavimų, paprastai pateikiamas kurioje nors leidinio vietoje. Kietais viršeliais išleistose knygose tarptautinis standartinis knygos numeris (ISBN) spausdinamas antroje antraštinio lapo pusėje ir paprastai viršutiniame aplankalo užlanke. Leidiniuose minkštu viršeliu jis pateikiamas antroje antraštinio lapo pusėje ir apatiniame viršelyje (paprastai apatiniame dešiniajame kampe). Serialiniuose leidiniuose tarptautinis standartinis serialinio leidinio numeris (ISSN) pateikiamas arba pirmojo puslapio viršuje, arba šalia kiekvieno numerio turinio sąrašo, arba serijos kiekvieno tomo ar dalies autorių teisių apsaugos ženklo puslapyje. Spausdintiniuose natų leidiniuose tarptautinis standartinis muzikos leidinio numeris (ISMN) pateikiamas autorių teisių apsaugos ženklo puslapyje. ISBD aprašuose standartinis numeris rašomas bibliografinio aprašo standartinio numerio ir įsigijimo sąlygų srityje. (Reitz, 2004, p. 680)

Standartiniai numeriai (*Standard numbers*) žr. Standartiniai identifikatoriai

SWD

Schlagwortnormdatei (Dalykinių rubrikų autoritetinis failas)

TEI

Text Encoding Initiative (Teksto kodavimo iniciatyva)

UBC

Universal bibliographic control (Visuotinė bibliografinė apskaita)

UBCIM žr. Visuotinė bibliografinė apskaita ir Tarptautinis MARC

UDC

Universal Decimal Classification (Visuotinė dešimtainė klasifikacija)

UKOLN

UKOLN yra mokslinių tyrimų organizacija, kurios tikslas – skleisti praktinius metodus ir daryti strateginę įtaką skaitmeninių bibliotekų, informacinių sistemų, bibliografijos valdymo ir saityno technologijų sritims. Anksčiau buvo *UK Office for Library and Information Networking* (Jungtinės Karalystės bibliotekų ir informacinio darbo tinkle tarnyba).

UNESCO

United Nations Educational Scientific and Cultural Organization (Jungtinių tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija)

UNIMARC

Universal MARC (Universalusis MARC)

URL

Uniform Resource Locator (Universalusis išteklių adresas)

URN

Universal Resource Name (Universalusis išteklių vardas)

Valstybinė bibliografija (*National bibliography (NB)*)

Valstybinė bibliografija šiuolaikiniu supratimu apibrėžiama kaip šalies nacionalinės produkcijos (t. y. nacionalinės leidybos pramonės produktų) patikimų ir išsamių įrašų sandauga, publikuojama reguliariai ir kuo mažiau vėluojant. Ją rengia valstybinė bibliografijos tarnyba, laikydamasi tarptautinių standartų. Publikavimo detalės ir autorystė išsamiai tiriama ir tikrinama.

Valstybinė bibliografinė apskaita (*National bibliographic control*)

Veikla, susijusi su visų šalyje išleistų leidinių atskleidimu, identifikavimu ir registravimu, kuria siekiama kaupti nacionalinius bibliotekų ir archyvų fondus, tenkinti šalies gyventojų informacines reikmes bei prisidėti prie integruotos bibliotekų, dokumentavimo ir archyvų infrastruktūros plėtros. (International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC & UNESCO, 1979, p. 2)

Valstybinės bibliografijos tarnyba (*National bibliographic agency (NBA)*)

Šalies bibliotekų sistemos organizacinis vienetas, atsakingas už patikimų ir išsamių bibliografinių įrašų rengimą kiekvienam naujam šalyje išleistam leidiniui, įrašus sudarantis

pagal patvirtintus tarptautinius bibliografijos standartus ir kuo operatyviau juos skelbiantis reguliariai leidžiamoje valstybinėje bibliografijoje. (International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC & UNESCO, 1979, p. 7)

Virtual International Authority File (VIAF) (Virtualus tarptautinis autoritetinis failas)

Vokietijos nacionalinė biblioteka, Kongreso biblioteka, Prancūzijos nacionalinė biblioteka ir OCLC bendrai vadovauja projektui, kurio tikslas – nustatyti Vokietijos nacionalinės bibliotekos (*Deutsche Nationalbibliothek* (dnb)), Kongreso bibliotekos (*Library of Congress* (LC)) ir Prancūzijos nacionalinės bibliotekos (*Bibliothèque nationale de France* (BnF)) retrospektyviniuose asmenų vardų autoritetiniuose failuose esančių autoritetinių įrašų asmenų vardams sutapti ir juos susieti. Daugiau informacijos žr.: [<http://viaf.org/www.oclc.org/research/projects/viaf/>]

Visuotinė bibliografinė apskaita ir Tarptautinis MARC (*Universal Bibliographic Control and International MARC* (UBCIM))

Visuotinės bibliografinės apskaitos (UBC) programa, IFLA pradėta įgyvendinti 1974 m., tęsianti 1969 m. katalogavimo ekspertų pradėtą veiklą, kurios tikslas – skatinti tarptautinį suderinamumą keičiantis bibliografiniais duomenimis. 1986 m. Tarptautinė MARC programa ir UBC buvo sujungtos, ir suformuota UBCIM. Šioje srityje nemažai nuveikta, ir programa tapo nebereikalinga; 2003 m. ji buvo sustabdyta. UNIMARC formato, kuris buvo vienas iš svarbiausių UBCIM projektų, plėtrą perėmė Portugalijos nacionalinė biblioteka. Kitos programos dalys bus vystomos ICABS (*The IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards*). (Prytherch, 2005, p. 717)

W3C

World Wide Web Consortium (Saityno konsorciumas)

XML

eXtensible Markup Language (Išplečiama ženklinimo kalba)

Z39.50

Kliento serverio protokolas, vartojamas informacijos paieškai nuotolinėse kompiuterinėse duomenų bazėse. Jis numatytas ANSI/NISO standarte Z39.50 ir ISO standarte 23950. Standartą prižiūri Kongreso biblioteka. Daugiau informacijos žr.: [<http://www.loc.gov/z3950/agency/>]

9. Bibliografija

Anderson, D. (1974). *Universal bibliographic control: A long term policy, a plan for action*. Pullach/München: Verlag Dokumentation.

Bates, M. J. (1977). *Factors affecting subject catalog search success*. *Journal of the American Society for Information Science*, 28(3), 161-169.

Bates, M. J. (2003, June 1). *Task force recommendation 2.3, research and design review: Improving user access to library catalog and portal information*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.loc.gov/catdir/bibcontrol/2.3BatesReport6-03.doc.pdf>

Battison, S. (2007, June 8). *The South African national bibliography: 1933-to date: From isolation to co-operation*. Retrieved March 29, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla73/papers/136-Battison-en.pdf>

Beaudiquez, M. (2002). What will be the usefulness of national bibliographies in the future? *IFLA Journal*, 28(1), 28-30.

Beaudiquez, M. (2004). The perpetuation of the national bibliographies in the new virtual information environment. *IFLA journal*, 30(1), 24-30.

Bell, B. L. (1998). *An annotated guide to current national bibliographies* (2nd completely rev. ed.). München: K.G. Saur.

Bell, B. L., & Langballe, A. M. H. (2001). *An examination of national bibliographies and their adherence to ICNBS recommendations*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VII/s12/pubs/sbrep.pdf>

Bermès, E. (2006, December). Persistent identifiers for digital resources: The experience of the National Library of France. *International preservation news: a newsletter of the IFLA Core Activity on Preservation and Conservation*, 40, 22-27. Retrieved March 25, 2009, from <http://www.ifla.org/VI/4/news/ipnn40.pdf>

Borgman, C. L. (1996). *Why are online catalogs still hard to use?* *Journal of the American Society for Information Science*, 47(7), 493-503.

Bourdon, F., & Landry, P. (2007, August 14). *Best practices for subject access to national bibliographies: Interim report by the Working Group on Guidelines for Subject Access by National Bibliographic Agencies* (2nd version). Retrieved March 25, 2008, from http://www.ifla.org/IV/ifla73/papers/089-Bourdon_Landry-en.pdf

British Library. (2006, September). *Intellectual property: A balance: The British Library manifesto*. Retrieved March 25, 2009, from <http://www.bl.uk/news/pdf/ipmanifesto.pdf>

British Library. (2006, December). *Response to the Gowers Review of Intellectual Property (IP)*. Retrieved March 25, 2009, from <http://www.bl.uk/news/2006/pressrelease20061207.html>

Buxton, A. B., & Meadows, A. J. (1977, March). The variation in the information content of titles of research papers with time and discipline. *Journal of Documentation*, 33(1), 46-52.

Byrum, J. D., Jr. (2005, June 14). *Recommendations for urgently needed improvement of OPAC and the role of the national bibliographic agency on achieving it*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/124e-Byrum.pdf>

Calhoun, K. (2006). *The changing nature of the catalog and its integration with other discovery tools*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.loc.gov/catdir/calhoun-report-final.pdf>

Carlyle, A., & Timmons, T. (2002, April). *Default record displays in Web-based catalogs*. *Library Quarterly*, 72(2), 179-204.

Cello, J., & Wiggins, B. (2004, August). *Survey of national CIP programs: Results and analysis*. Retrieved February 8, 2009, from <http://www.ifla.org/VII/s12/pubs/s12-Survey-National-CIP-Programs.pdf>

CENL/FEP Committee. (2005). *Statement on the development and establishment of voluntary deposit schemes for electronic publications*. Retrieved December 25, 2008, from http://www.nlib.ee/cenl/docs/05-11CENLFEP_Draft_Statement050822_02.pdf

Chaplin, A. H., Anderson, D., & Honoré, S. (1970). *Report of the International meeting of cataloguing experts, Copenhagen, 1969*. Copenhagen: IFLA.

Chung Yeon-Kyoung. (2006, June 22). *National bibliographies: Past, present and future: The Korean experience*. Retrieved March 29, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/109-Chung-en.pdf>

Chung Yeon-Kyoung. (2007). National Bibliographies: Past, present and future – the Korean experience. *IFLA Journal*, 33(3), 220-228.

Conference on the Improvement of Bibliographic Services. (1950). *General report of the Conference on the Improvement of Bibliographical Services, UNESCO House, Paris, 7-10 November, 1950*. Paris: UNESCO.

Conover, H. F. (1955). *Current national bibliographies*. Washington: U.S. Government Printing Office.

Cooper, W.S. (1988). Getting beyond Boole. *Information Processing & Management*, 24(4), 243-348.

Drabenstott, K. M. (1984). *Subject searching in library catalogs: Before and after the introduction of online catalogs*. Dublin, OH: OCLC Online Computer Library Center.

Dzhigo, A. A., & Teplitskaya, A. V. (2006, June 22). *Status of national bibliographies in the CIS countries of Central Asia*. Retrieved March 29, 2008, from http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/109-Dzhigo_Teplitskaya-en.pdf

Ensor, P. (1992, September). User practices in keyword and Boolean searching on an online public access catalog. *Information technology in libraries*, 11(3), 210-219.

Fourie, I., & Burger, M. (2007, September 7). *Bibliographic control in South Africa* (2nd version). Retrieved March 29, 2008, from http://www.ifla.org/IV/ifla73/papers/075-Fourie_Burger-en.pdf

García-Carranza, A. (2004). *La bibliografía nacional como sistema de reportorios bibliográficos para el estudio de la cultura cubana*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla70/papers/075s-Carranza.pdf>

Gu, B. (2006, July 4). *National bibliographies: The Chinese experience* (2nd version). Retrieved March 29, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/109-Gu-en.pdf>

Hakala, J. (2003). *Future role of (electronic) national bibliographies*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/155e-Hakala.pdf>

Hancock-Beaulieu, M. (1992). User friendliness and human-computer interaction in online library catalogues. *Program*, 26(1), 29-37.

Hanzen, D. (2004). *National bibliography in a globalized world: The Latin American case*. Retrieved March 29, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla70/papers/158s-Hazen.pdf>

Harman, D. (1992). User-friendly systems instead of user-friendly front-ends. *Journal of the American Society for Information Science*, 43(2), 164-174.

Hegna, K., & Murtomaa, E. (2002, March 13). *Data mining MARC to find: FRBR?* Retrieved February 6, 2009, from <http://folk.uio.no/knuthe/dok/frbr/>

Hickey, T.B., O'Neill, E. T., & Toves, J. (2002). Experiments with the IFLA Functional Requirements for Bibliographic Records (FRBR). *D-Lib Magazine*, 8(9). Retrieved February 6, 2009, from <http://www.dlib.org/dlib/september02/hickey/09hickey.html>

Howard-Reguindin, P. (2007, June 11). *Out of Africa: Into international libraries: The role of the Library of Congress Nairobi Office in building Africana library collections*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla73/papers/136-Howard-Reguindin.pdf>

Huey, T., & Stoklasová, B. (2005, August 4). *IFLA Bibliography Section activities*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/171e-Stoklasova-Huey.pdf>

Huey, T., Stoklasová, B., & Knutsen, U. (2004). *IFLA Bibliography Section activities*. Retrieved March 25, 2008, from http://www.ifla.org/IV/ifla70/papers/006e-huey_stoklasova_knutsen.pdf

Identifiers Interoperability Group. (2007, May 3). *Report to the TC46.SC9 Plenary, 10 May 2007*. Retrieved March 25, 2009, from <http://www.collectionscanada.gc.ca/iso/tc46sc9/docs/sc9n460.pdf>

IFLA Study Group on the Functional Requirements for Bibliographic Records. (1998). *Functional requirements for bibliographic records: Final report*. München: K.G. Saur.

International Conference on Cataloguing Principles. (1969). *International Conference on Cataloging Principles, Paris, 9-18 Oct. 1961. Report*. London: Bingley.

International Conference on National Bibliographic Services. (2002, October 1). *The final recommendations of the International Conference on National Bibliographic Services: ICNBS: Copenhagen 25-27 November 1998*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VI/3/icnbs/fina.htm>

International Federation of Library Associations, IFLA International Office for UBC, & UNESCO. (1979). *Guidelines for the national bibliographic agency and the national bibliography*. Paris: UNESCO.

International Federation of Library Associations and Institutions. (1986). *Recommended standards for Cataloguing-in-Publication: The CIP data sheet and the CIP record in the book*. London: IFLA International Programme for UBC.

International Federation of Library Associations and Institutions. (2007). *Manuel UNIMARC: Format bibliographique (5e éd. version française)*. München: K.G. Saur.

International Federation of Library Associations and Institutions, Cataloguing Section, Standing Committee. (2007). *International standard bibliographic description (ISBD) (prelim. consolidated ed)*. München: K.G. Saur.

International Federation of Library Associations and Institutions, Cataloguing Section, Standing Committee. (2009). *Statement of international cataloguing principles*. Retrieved March 25, 2009, from http://www.ifla.org/VII/s13/icp/ICP-2009_en.pdf

International Federation of Library Associations and Institutions, Working Group on GARE Revision. (2001). *Guidelines for authority records and references (2nd ed.)*. München: K.G. Saur.

ISBD(CF) Review Group. (1997). ISBD(ER): *International standard bibliographic description for electronic resources: Revised from the ISBD(CF): International standard bibliographic description for computer files*. München: K.G. Saur.

ISBD(CR): *International standard bibliographic description for serials and other continuing resources: Revised from the ISBD(S): International standard bibliographic description for serials*. (2002). München: K.G. Saur.

Klingbiel, P. H. (1970). *The future of indexing and retrieval vocabularies*. Alexandria, VA: Defense Documentation Center.

Knutsen, U. (2001). *Changes in the national bibliographies, 1996-2001*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/IV/ifla67/papers/143-199e.pdf>

Knutsen, U. (2003). *Electronic national bibliographies: State of the art review*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/109e-Knutsen.pdf>

Knutsen, U. (2005, July 22). *Bibliographic control in the Nordic countries*. Retrieved February 8, 2009, from <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/166e-Knutsen.pdf>

Knutsen, U. (2006, July). *Survey on the state of national bibliographies in Asia*. Retrieved February 9 2009, from http://www.ifla.org/VII/s12/pubs/Survey-Asia_MiddleEast-report.pdf

Knutsen, U. (2007, August). *Survey on the state of national bibliographies in Africa*. Retrieved February 9, 2009, from <http://www.ifla.org/VII/s12/pubs/Survey-Africa-report.pdf>

Knutsen, U., & Lopez, F. M. (2004, April). *Survey on the state of national bibliographies in Latin America*. Retrieved February 8, 2009, from <http://www.ifla.org/VII/s12/pubs/s12-national-bibliography-latinamerica.pdf>

Kopaleva, V. A. (2005). Archiving of Internet scientific information resources: The basic conceptual positions. *The Library News*, 2005(#2).

Larivière, J. (2000). *Guidelines for legal deposit legislation: A revised, enlarged and updated edition of the 1981 publication by Dr. Jean Lunn*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VII/s1/gnl/legaldep1.htm>

Larson, R. R. (1992). Evaluation of advanced retrieval techniques in an experimental on-line catalog. *Journal of the American Society for Information Science*, 43(1), 34-53.

Lee, J. (2006, July 20). *Bibliographic control in Korea: Focused on the National Library of Korea*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/084-Leeen.pdf>

Lewis, P.R. (1991). The development of national bibliographic services: Issues and opportunities. In P. R. Lewis (Ed.), *National bibliographic services in the European Communities: Roles and perspectives: Report of a workshop held in Luxembourg, 12 February 1990*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Lupovici, C. (2005, June 9). *Web crawling: The Bibliothèque nationale de France experience*. Retrieved March 29, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/074e-Lupovici.pdf>

Madsen, M. (2000). The national bibliography in the future: New recommendations. *Alexandria*, 12(1), 45-50.

Mann, T. (1993). *Library research models: A guide to classification, cataloging, and computers*. New York, NY: Oxford University Press.

Mann, T. (2005, August 15). *Will Google's keyword searching eliminate the need for LC cataloging and classification?* Retrieved April 2, 2007, from <http://www.guild2910.org/searching.htm>

Matthews, J. R. (1987). Suggested guidelines for screen layouts and design of online catalogs. *Library trends*, 35(4), 555-568.

Matthews, J. R., Lawrence, G. S., & Ferguson, D. K. (1983). *Using online catalogs: A nationwide survey*. New York, NY: Neal-Schuman.

McCallum, S. H. (2006, July 18). *A look at new information protocols: SRU, Open-Search/A9, CQL and Xquery* (2nd version). Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/102-McCallum-en.pdf>

McKeen, L. (2008, June 4). *Canadiana, the national bibliography for Canada, in the digital age*. Retrieved April 6, 2009, from <http://www.ifla.org/IV/ifla74/papers/162-McKeenen.pdf>

Models for service supply in Europe based on national bibliographic data. (1995). European Commission Directorate General XIII, CoBRA.

Mortimer, M. (2001). *LibrarySpeak : A glossary of terms in librarianship and information management* (4th Australian ed.). Canberra: DocMatrix.

Olson, H. A., & Boll, J. J. (2001). *Subject analysis in online catalogs*. Englewood, CO: Libraries Unlimited.

Parent, I. (2007, July 9). *The importance of national bibliographies in the digital age* (2nd version). Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla73/papers/089-Parenten.pdf>

Patton, G. (2006, July 14). *What's new with FRAR (Functional Requirements for Authority Records)?* Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/084-Patton-en.pdf>

Plassard, M.-F. (Ed.). (2007). *UNIMARC & friends: Charting the new landscape of library standards: Proceedings of the international conference held in Lisbon, 20-21 March 2006*. München: Saur.

Prytherch, R. J. (2005). *Harrod's librarians' glossary and reference book: A directory of over 10,200 terms, organizations, projects and acronyms in the areas of information management, library science, publishing and archive management* (10th ed.). Aldershot: Ashgate.

Reitz, J. M. (cop. 2004-7). *ODLIS online dictionary for library and information science*. Retrieved March 26, 2008, from <http://lu.com/odlis/>

Reitz, J. M. (2004). *Dictionary for library and information science*. Westport, CT: Libraries Unlimited.

Romanos de Tiratel, S. (2004). *La bibliografía nacional Argentina: Una deuda pendiente*. Retrieved March 29, 2008, from http://www.ifla.org/IV/ifla70/papers/046s_Tiratel.pdf

Rowley, J. (1994). The controlled versus natural indexing languages debate revisited: A perspective on information and retrieval practice and research. *Journal of Information Science*, 20(2), 108-119.

Shires, N. L., & Olszak, P. L. (1992). What our screens should look like: An introduction to effective OPAC screens. *Reference quarterly*, 31(3), 357-369.

Shneiderman, B. (1998). *Designing the user interface: Strategies for effective humancomputer interaction* (3rd ed.). Reading, MA: Addison Wesley Longman.

Sidibé, A. B. (2007, June 8). *Bibliographies nationales africaines*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla73/papers/136-Sidibe-fr.pdf>

Stoklasová, B., Balíková, M., & Celbová, L. (2003). *The relationship between subject gateways and national bibliographies in international context*. Retrieved March 25, 2008, from http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/054e-toklasova_Balikova_Celbova.pdf

Survey of CIP programs report. ([2005]). Washington, DC: Library of Congress. Retrieved February 6, 2009, from http://www.loc.gov/catdir/cipsurvey/IFLA_CIP_Survey_Report.pdf

Vitiello, G. (1999, February 2). *Legal deposit and national bibliographic services: Developments in the framework of the cooperative perspective and the convergence phenomenon*. Retrieved February 6, 2009, from <http://www.ifla.org/VI/3/icnbs/vitg.htm>

Wiggins, B. (2005, August 8). *IFLA survey on inclusion of electronic resources in national bibliographies*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/177e-wiggins.pdf>

Wiggins, B. (2006). *IFLA Bibliography Section's survey of European national libraries: Composite data*. Retrieved February 8, 2009, from <http://www.ifla.org/VII/s12/pubs/SurveyEuNationalLibraries24jul06.pdf>

Yee, M. (2006). *Beyond the OPAC: Future directions for web-based catalogues*. Retrieved April 2, 2007, from http://www.nla.gov.au/lis/stndrds/grps/acoc/documents/Yee_Keynote.doc

Yokoyama, Y. (2006, September 5). *Japanese national bibliography in the digital environment*. Retrieved March 29, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/109-Yokoyama-en.pdf>

Zaher, C. R. (2004). *Electronic consortium of libraries: A bibliographical cooperation scheme*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla70/papers/010e-Ribeiro-Zaher.pdf>

Žumer, M. (2003). *Guidelines for electronic bibliographies: Are they needed?* Retrieved January 2, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla69/papers/108e-Zumer.pdf>

Žumer, M. (2005, June 9). *Guidelines for (electronic) national bibliographies: Work in progress*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla71/papers/073e-Zumer.pdf>

Žumer, M. (2007, July 9). *The new "Guidelines for national bibliographies in the digital age"*. Retrieved March 25, 2008, from <http://www.ifla.org/IV/ifla/papers089-Zumer-en.pdf>

10. Naudingos nuorodos

Authority control: a basic glossary of terms

<http://ublib.buffalo.edu/libraries/units/cts/ac/def.html>

Autoritetinių įrašų tvarkybos pagrindinių terminų žodynas, sudarytas iš įvairių šaltinių.

AUTOCAT

<http://www.cwu.edu/~dcc/Autocat/subscribe.html>

AUTOCAT yra iš dalies prižiūrimas tarptautinis elektroninis diskusijų sąrašas. Tai elektroninis forumas, skirtas diskusijoms visais klausimais, susijusiais su bibliotekose atliekamu katalogavimu ir autoritetinių įrašų tvarkyba.

Data Dictionary for Preservation Metadata: Final Report of the PREMIS

(PREservation Metadata: Implementation Strategies) Working Group

<http://www.oclc.org/research/projects/pmwg/premis-final.pdf>

Išsaugojimo metaduomenų duomenų žodynas: PREMIS darbo grupės baigiamoji ataskaita

Šioje publikacijoje skelbiama PREMIS darbo grupės baigiamoji ataskaita, duomenų žodynas ir pavyzdžiai. Ataskaita ir PREMIS duomenų žodyno 1.0 versija – tai PREMIS narių beveik dvejus metus trukusios veiklos galutinis rezultatas.

Duomenų žodynas apibrėžia ir aprašo praktiškai pritaikomą pamatinių išsaugojimo metaduomenų rinkinį, apimantį platų pritaikomumo skaitmeninėms saugykloms spektrą. Ataskaita siekiama integruoti duomenų žodyną į bendrą kontekstą, paaiškinti pagrindines prielaidas ir duomenų modelį bei pateikti papildomos informacijos apie duomenų žodyne apibrėžiamų semantinių vienetų reikšmę ir vartojimą.

DCMI Metadata Terms

<http://dublincore.org/documents/dcmi-terms/>

Šis dokumentas – tai atnaujintas ir autoritetingas visų metaduomenų terminų, kuriuos tvarko *Dublin Core* metaduomenų iniciatyva (*Dublin Core Metadata Initiative*) – elementų, elementų patikslinimų, kodavimo schemų ir žodyno *DCMI Type Vocabulary* terminų – sąrašas.

DCMI Type Vocabulary

<http://dublincore.org/documents/dcmi-type-vocabulary/>

Žodyne *DCMI Type Vocabulary* pateikiamas bendras tarpdisciplininis patvirtintų terminų, kurie gali būti vartojami kaip „ištekliaus tipo“ elemento reikšmės, identifikuojančios ištekliaus pobūdį, sąrašas. Jame surašyti terminai pateikiami ir išsamesniame dokumente *DCMI Metadata Terms*: <http://dublincore.org/documents/dcmi-terms/>

Dewey Decimal Classification (DDC)

<http://www.oclc.org/dewey/>

Dewey dešimtainė klasifikacijos (*Dewey Decimal Classification* (DDC)) sistema, kurią sukūrė XIX a. 9-ajame dešimtmetyje bibliotekų pionierius Melvil Dewey ir kuri nuo 1988 m. priklauso OCLC, yra dinamiška bibliotekų fondams sisteminti skirta struktūra. Naujoji, 22-oji, laida prieinama spausdintine ir tinklo versijomis. DDC yra plačiausiai pasaulyje taikoma bibliotekoms skirta klasifikacijos sistema.

DDC pateikiama loginė sistema, kurią naudodami galite išsamiai sutvarkyti unikalią savo bibliotekos kolekciją; ši laiko išbandyta klasifikacijos sistema, taikoma 200 000 bibliotekų visame pasaulyje, pasižymi bibliotekų vartotojams svarbiu paprastumu ir nuoseklumu.

DDC pateikiami reikšminiai indeksai, išreikšti visuotinai atpažįstamais arabiškais skaitmenimis, tiksliai apibrėžtos kategorijos ir hierarchiniai lygmenys, tankus atskiras temas siejančių sąsajų tinklas.

Digital Libraries: Metadata Resources

<http://www.ifla.org/II/metadata.htm>

Skaitmeninės bibliotekos: metaduomenų ištekliai

Bendrieji ištekliai ir indeksai.

Dublin Core Metadata Element Set, Version 1.1: Reference Description

<http://dublincore.org/documents/dces/>

Dublin Core metaduomenų elementų rinkinys – tai standartas, skirtas informacijos ištekliais aprašyti tarpdisciplininėje aplinkoje. Jame pateikiamos nesudėtingos ir standartizuotos taisyklės, skirtos aprašyti išteklius taip, kad būtų galima lengviau juos rasti. *Dublin Core* plačiai taikomas aprašant skaitmeninę medžiagą, tokią kaip vaizdo ir garso dokumentai, atvaizdai, tekstas ir mišrios medijos, pavyzdžiui, tinklalapiai. Praktiškai taikant *Dublin Core*, paprastai vartojama XML ir remiamasi išteklių aprašo modeliu. *Dublin Core* apibrėžiamas 2003 m. ISO standarte 15836 ir NISO standarte Z39.85-2007.

Išsamesniame dokumente *DCMI Metadata Terms* (<http://dublincore.org/documents/dcmi-terms/>) galima rasti vėliausias ir autoritetingas *Dublin Core* metaduomenų elementų rinkinio, versijos 1.1 terminų pateiktis.

Fiction Listserv

<http://lcweb.loc.gov/catdir/pcc/gsafdlst.html>

Neprižiūrimas diskusijų sąrašas, skirtas tiems, kurie domisi, kaip suteikti dalykinę prieigą prie atskirų grožinės literatūros kūrinių bibliotekų duomenų bazėse ir kataloguose. Diskusijų dėmesio centras – teorinės ir praktinės teminių, veikėjų, veiksmo vietos ir laiko bei žanro prieigos elementų sudarymo atskiriems grožinės literatūros, dramos ir

t. t. kūriniams problemos. Tiesiogiai elektroninius laiškus grupei siųsti gali tik prenumeratoriai.

The final recommendations of the International Conference on National Bibliographic Services (1999: Copenhagen)

<http://www.ifla.org.sg/VI/3/icnbs/fina.htm>

Tarptautinės konferencijos, skirtos valstybinės bibliografijos tarnyboms, baigiamosios rekomendacijos (1999, Kopenhaga)

Rekomendacijos, susijusios su specifiniais valstybinės bibliografijos tarnybų veiklos aspektais, pavyzdžiui, privalomuoju egzemplioriumi, valstybinės bibliografijos aprėptimi ir pateikimu bei taikomais tarptautiniais standartais.

Functional Requirements for Authority Records (*draft*)

<http://www.org/VII/d4/franar-conceptual-model-2ndreview.pdf>

Konceptualus modelis, kuriuo remiamasi susiejant specifinius atributus ir santykius (įrašė atsispindinčius kaip atskiri duomenų elementai) su įvairiomis užduotimis, kurias atlieka vartotojai, naudodamiesi autoritetiniais įrašais.

Functional Requirements for Bibliographic Records

<http://www.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr.pdf>

Konceptualus modelis, kuriuo remiamasi susiejant specifinius atributus ir santykius (įrašė atsispindinčius kaip atskiri duomenų elementai) su įvairiomis užduotimis, kurias atlieka vartotojai, naudodamiesi bibliografiniais įrašais. Modelis šiuo metu naujinamas <http://www.ifla.org/VII/s13/wgfrbr/expression-invitation.htm>

IFLA. Bibliography Section

<http://www.ifla.org/VII/s12/index.htm>

Ši IFLA sekcija daugiausia susijusi su bibliografinės informacijos turiniu, tvarkymu, pateikimu, sklaida ir išsaugojimu, ypač (tačiau ne vien tikrai) jei tai susiję su valstybine bibliografija. Ji taip pat rūpinasi bibliografijos disciplinos svarbos propagavimu tarp visų tipų bibliotekų (ne tik nacionalinių) specialistų, leidėjų, platintojų ir mažmenininkų, taip pat galutinių vartotojų. Sekcija, išsamiai įvertindama esamas technologines galimybes, atsižvelgia į tai, kad kai kuriuose pasaulio regionuose technologiniai pasiekimai neprieinami. Todėl Sekcija užtikrina, kad jos priimamiems sprendimams nebūtinais darys įtaką konkrečios technologijos.

Sekcija artimai bendradarbiauja, kiek tai būtina, ne tik su kitomis Bibliografinės apskaitos skyriaus sekcijomis ir UBCIM programa, bet ir su Informacinių technologijų bei Nacionalinių bibliotekų sekcijomis.

IFLA. Cataloguing Section

<http://www.ifla.org/VII/s13/index.htm>

IFLA Katalogavimo sekcija analizuoja visų rūšių medžiagos ir laikmenų, taip pat bibliografinę ir autoritetinę informaciją, katalogavimo veiklos funkcijas, siekdama tenkinti visų vartotojų interesus.

Sekcija siūlo ir rengia katalogavimo taisykles, gaires ir standartus, skirtus bibliografiniai informacijai, atsižvelgdama į besivystančią elektroninę ir tinklo aplinką, plėsdama visuotinę prieigą prie bibliografinės ir autoritetinės informacijos bei skatindama keitimąsi šia informacija.

IFLA. Classification and Indexing Section

<http://www.ifla.org/VII/s29/>

IFLA. Division of Bibliographic Control

<http://www.ifla.org/VII/d4/dbc.htm>

Tai vienas iš skyrių, kurie skirti atskiroms bibliotekų veiklos rūšims, konkrečiai – fondų ir informacijos organizavimui sudarant bibliografinius duomenis ir keičiantis jais. Jis telkia specialistų grupes, kurių veiklos sritys – katalogavimas, klasifikavimas, bibliografija ir žinių valdymas.

IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards (ICABS)

<http://www.ifla.org/VI/7/icabs.htm>

Australijos nacionalinė biblioteka, Kongreso biblioteka, Britų biblioteka, Nyderlandų nacionalinė biblioteka ir Vokietijos nacionalinė biblioteka kartu su Portugalijos nacionaline biblioteka, IFLA ir CDNL sukūrė bendrą aljansą, kurio paskirtis – užtikrinti nuolatinę bibliografinės ir išteklių apskaitos pagrindinių krypčių, apimančių visas išteklių rūšis bei susijusius formatų bei protokolų standartus, koordinavimą, šių veiklos krypčių komunikaciją ir paramos joms teikimą. Šis naujasis aljansas žinomas kaip *IFLA-CDNL Alliance for Bibliographic Standards* (ICABS) (IFLA ir CDNL bibliografijos standartų aljansas). Pagrindinė aljanso veiklos kryptis yra strateginio pobūdžio, nurodanti praktiškus būdus tobulinti tarptautinį koordinavimą bei valdyti minėtų svarbių veiklos sričių plėtrą. Aljansas siekia tvarkyti, propaguoti ir derinti galiojančius standartus bei taikomas koncepcijas, susijusias su bibliografinė ir išteklių apskaita, rengti bibliografinės ir išteklių apskaitos strategijas, skatinti problemų, susijusių su ilgalaikiu elektroninių išteklių išsaugojimu, suvokimą, taip pat naujų ir rekomenduojamų tokio išsaugojimo taisyklių sklaidą.

2008 m. rugpjūčio mėn. buvo įsteigtas ICADS, kuris pakeitė ICABS, įkurtą 2003 m. kaip nacionalinių bibliotekų iniciatyva. ICABS veiklos planuose buvo numatyta nemaža tikslų, susijusių su bibliografijos standartų plėtra ir taikymu, išteklių sklaida bei elektroninių išteklių valdymu. Nuo 2003 m. paaiškėjo, kad daugumai nacionalinių bibliotekų iššūkiu tampa skaitmeninių išteklių valdymas. Reaguodama į šią situaciją, IFLA ir CDNL iš-

reikškė pageidavimą, kad ICABS veikloje daugiau dėmesio būtų kreipiama į skaitmeninių bibliotekų problemas. Todėl ICABS Patarėjų taryba (*ICABS Advisory Board*), siekdama pateikti išsamesnį reikšmingus inovacinius projektus ir iniciatyvas apimančią požiūrį į platų skaitmeninių bibliotekų valdymo problemų spektrą, sukūrė naują modelį. Jis buvo pavadintas ICADS, kaip atspindintis išaugusį dėmesį skaitmeninių bibliotekų plėtrai ir valdymui.

ISBDs

<http://www.ifla.org/VII/s13/pubs/cat-isbd.htm>

ISBD (*International Standard Bibliographic Description*) (tarptautinis standartinis bibliografinis aprašas) pateikiami reikalavimai dokumentams aprašyti ir identifikuoti, nustatoma aprašo elementų tvarka ir apibūdinama aprašo skyrybos sistema.

Library of Congress Classification Outline

<http://www.loc.gov/catdir/cpsolcco/lccowp.html>

Sąrašas apima Kongreso bibliotekos klasifikacijos pagrindinių klasių raides ir pavadinimus.

Spustelėjus bet kurią klasę, atsiveria jos poklasių sąrašas. Išsamaus klasifikacijos lentelių teksto spausdintinius tomus parduoda Katalogavimo platinimo tarnyba (*Cataloguing Distribution Service*). Nuotolinė prieiga prie išsamaus lentelių teksto suteikiama naudojant *Classification Web* – produktą, kurį galima užsiprenumeruoti Katalogavimo platinimo tarnyboje.

MADS – XML Format for Authorities Data

<http://www.loc.gov/standards/mads>

Kongreso bibliotekos Tinklo plėtros ir MARC standartų tarnyba (*Library of Congress' Network Development and MARC Standards Office*), pasitelkusi suinteresuotus ekspertus, parengė metaduomenų autoritetinių įrašų aprašo schemą *Metadata Authority Description Schema* (MADS) – XML schemą, skirtą autoritetinių elementų rinkiniams, kurią taikant gali būti pateikiami metaduomenys apie veiksnius (asmenis, organizacijas), įvykius ir terminus (teminius, geografinius, žanro ir t. t.). MADS sukurta kaip schema, papildanti metaduomenų objektų aprašo schemą *Metadata Object Description Schema* (MODS). MADS susijusi su MARC 21 autoritetinių įrašų formatu, lygiai kaip MODS – su MARC 21 bibliografiniu formatu: jose abiejose naudojami MARC 21 duomenys. MADS reiškia vartojant Saityno konsorciumo (*World Wide Web Consortium*) (<http://www.w3.org/>) XML schemas kalbą (<http://www.w3.org/XML/Schema>). Standartą plėtros ir tvarkys Kongreso bibliotekos Tinklo plėtros ir MARC standartų tarnyba (<http://www.loc.gov/marc/ndmso.html>), padedama vartotojų.

MARC 21

<http://www.loc.gov/marc/>

Duomenų pateikimo kompiuterio skaitoma forma ir keitimosi jais standartas. MARC įrašų struktūra yra nacionalinių ir tarptautinių standartų, pavyzdžiui, Informacijos mainų formato (*Information Interchange Format*) (ANSI Z39.2) ir Formato informacijos mainams (*Format for Information Exchange*) (ISO 2709), realizacija. MARC 21 formatai rengiami Tinklo plėtros ir MARC standartų tarnybos, Kongreso biblioteka (*Network Development and MARC Standards Office, Library of Congress*) kartu su *Standards, Intellectual Management* tarnyba, Kanados biblioteka ir archyvai (*Standards, Intellectual Management Office, Library and Archives Canada*) ir Valstybinės bibliografijos tarnyba, Britų biblioteka (*National Bibliographic Service, British Library*). MARC 21 formatų pakeitimai grindžiami pasiūlymais, pateiktais ALA ALCTS/LITA/RUSA Kompiuterio skaitomos bibliografinės informacijos komiteto (*Machine-Readable Bibliographic Information Committee*) (MARBI – <http://www.ala.org/ala.mgrps/divs/alcts/mrgps/divgroups/marbi/marbi.cfm>), Kanados MARC komiteto (*Canadian Committee on MARC* (CCM)) ir Knygų pramonės ryšių / Bibliografijos standartų techninio pogrupio (*Book Industry Communications/Bibliographic Standards Technical Subgroup* (BIC/BSTS)).

METS-XML Format

<http://www.loc.gov/standards/mads/>

Metaduomenų kodavimo ir perdavimo standarto (*Metadata Encoding and Transmission Standard*) schema yra aprašomųjų, administracinių ir struktūrinių metaduomenų, susijusių su skaitmeninių bibliotekų objektais, kodavimo standartas, reiškiamas vartojant Saityno konsorciumo (*World Wide Web Consortium*) XML schemos kalbą. Standartas tvarkomas Kongreso bibliotekos Tinklo plėtros ir MARC standartų tarnybos (*Network Development and MARC Standards Office of the Library of Congress*) bei vystomas kaip Skaitmeninių bibliotekų federacijos (*Digital Library Federation*) iniciatyva.

MIME Media Types

<http://www.iana.org/assignments/media-types/>

Turinio tipų ir potipių specifikacija. MIME (*Multipurpose Internet Mail Extensions*) susiję su oficialiu interneto standartu, apibrėžiančiu, kaip turi būti formatuojami laišakai, kad jais galėtų keistis skirtingos elektroninio pašto sistemos.

Dublin Core programinei, aparatinei ar kitokiai įrangai, reikalingai ištekliui vaizduoti ar eksploatuoti, apibrėžti gali būti vartojamas „formato“ terminas. Rekomenduojama pažangiausia praktika – parinkti reikšmę iš kontroliuojamo žodyno (pavyzdžiui, *MIME Media Types* sąrašo, kuriame apibrėžiami kompiuterinių priemonių formatai).

RFC2045 (<http://www.isi.edu/in-notes/rfc2045.txt>), RFC2046 (<http://www.isi.edu/in-notes/rfc2046.txt>) nurodoma, kad turinio rūšių, turinio porūšių, ženklų rinkinių, priei-

gos tipų ir konversijos reikšmes MIME suteiks ir jų sąrašus pateiks IANA (*Internet Assigned Numbers Authority*).

MIME tipų registracijos procedūros: RFC4288 (<http://www.isi.edu/in-notes/rfc4288.txt>) ir RFC4289 (<http://www.isi.edu/in-notes/rfc4289.txt>).

MODS – Metadata Object Description Schema

<http://www.loc.gov/standards/mods/>

Kongreso bibliotekos Tinklo plėtros ir MARC standartų tarnyba (*Library of Congress' Network Development and MARC Standards Office*), pasitelkusi suinteresuotus ekspertus, parengė universalios paskirties bibliografinių elementų rinkiniui skirtą schemą, ypač tinkančią bibliotekų programinei įrangai. Būdamą XML schema, metaduomenų objektų aprašo schema *Metadata Object Description Schema* (MODS) skirta duomenų, išrinktų iš jau parengtų MARC 21 įrašų, perkėlimui; ji taip pat leidžia parengti originalius išteklius aprašo įrašus. Ji apima kai kuriuos MARC laukus; schemoje vartojamos žodinės, o ne skaitinės gairės, kai kuriais atvejais pergrupuojančios MARC 21 bibliografinio formato elementus. MODS reiškia vartojant Saityno konsorciumo (*World Wide Web Consortium*) (<http://www.w3.org>) XML schemas kalbą (<http://www.w3.org/xml/schema>). Standartą prižiūri Kongreso bibliotekos Tinklo plėtros ir MARC standartų tarnyba (<http://www.loc.gov/marc/ndmso.html>), padedama vartotojų.

OAI-PMH

<http://www.openarchives.org/pmh/>

OAI-PMH (*Open Archives Initiative – Protocol for Metadata Harvesting*) – tai protokolo specifikacija, suteikianti galimybę tobuliau aprašyti interneto išteklius (skaitmeninius ir neskaitmeninius). Šis protokolas sudaro galimybę metaduomenų, o ne skaitmeninių objektų mainams ir sklaidai.

PADI – Preservation metadata

<http://www.nla.gov.au/padi/topics/32.html>

Išsaugojimo metaduomenų tyrimų, kuriuos atliko (2003 m. vasario mėn.) bibliotekų bendruomenė, apžvalga.

Užtikrinant ilgalaikę prieigą, labai svarbu rasti struktūruotų būdų aprašyti ir užrašyti informaciją, reikalingą skaitmeninių išteklių priežiūrai valdyti. Tai paprastai įgyvendinama pasitelkiant išsaugojimo metaduomenis.

Išsaugojimo metaduomenų paskirtis – kaupti techninius duomenis apie skaitmeninio turinio formatą, struktūrą ir vartojimą, fiksuoti visų su ištekliumi atliktų veiksmų (taip pat pakeitimų ir priimtų sprendimų) istoriją, autentiškumo duomenis, tokius kaip techninės savybės ar saugojimo istorija ir atsakomybės bei teisių informaciją, susijusią su išsaugojimo veiksmis.

Resource description and access (RDA)

<http://www.collectionscanada.ca/jsc/rda.html>

Išteklių aprašas ir prieiga

RDA (*Resource Description and Access*) pakeitė AACR2 (*Anglo-American Cataloguing Rules, 2nd edition*). Už RDA plėtrą atsakingas Jungtinis vykdomasis komitetas (*Joint Steering Committee*). RDA paskirtis – modernizuoti AACR2, jas pritaikant XXI a. skaitmeninei aplinkai, pertvarkyti taisykles, suteikiant joms daugiau nuoseklumo, labiau jas internacionalizuoti ir apeliuoti į kitas metaduomenų bendruomenes už bibliotekų srities ribų, kad būtų supaprastintas keitimasis duomenimis su teikėjais ir visų formatų informacijos išteklių vartotojais. RDA numatyta publikuoti kaip saityno priemonė, tačiau bus ir spausdintinė versija. Tikimasi, kad RDA bus publikuotas 2009 m. trečiame ketvirtyje.

Resource Description and Classification

<http://xml.coverpages.org/classification.html>

Išteklių aprašas ir sisteminimas

Nuorodų rinkinys sisteminimo, taksonomijų, ontologijų, indeksavimo, metaduomenų, metaduomenų registrų, kontroliuojamų žodynų, terminologijos, tezaurų, verslo semantikos temomis.

Nuorodų rinkinys ir apžvalga, parengta remiantis nuorodomis ir citatomis iš įvairių interneto išteklių, yra nebaigtas ir nepatikimas informacinis dokumentas. Jame pateikiamos nuorodos tik retkarčiais susijusios su XML; apžvalga buvo rengiama remiantis OASIS Registro ir saugyklos techninio komiteto (*Registry and Repository Technical Committee*) veikla (1999 m. rudenį–2000 m. pavasaris).

The role of classification schemes in Internet resource description and discovery

<http://www.ukoln.ac.uk/metadata/desire/classification/>

Klasifikacijos sistemų vaidmuo aprašant ir atskleidžiant interneto išteklius

Klasifikacijos sistemos prisideda prie informacijos paieškos tinkle, ypač konfigūruojant naršymo struktūras tematiniuose informaciniuose interneto portaluose. Klasifikacijos sistemų naudojimo privalumai – tobulesnės dalykinės paieškos priemonės, daugiakalbės prieigos galimybė ir tobulesnis sąveikumas su kitomis tarnybomis. Skiriasi klasifikacijos sistemų apimtis ir metodologija, tačiau jos gali būti skirstomos į universaliąsias, bendrąsias nacionalines, temines ir vietines. Naudojamos sistemos tipas priklausys nuo kuriamos paslaugos apimties ir rūšies. Apžvelgiamos klasifikacijos sistemos, naudojamos internetinių paieškos ir atskleidimo tarnybų, ypatingą dėmesį kreipiant į šias sistemas: Dewey dešimtainę klasifikaciją (DDK); Universaliąją dešimtainę klasifikaciją (UDK); Kongreso bibliotekos klasifikaciją (*Library of Congress Classification* (LCC)); *Nederlandse Basisclassificatie* (BC); *Sveriges Allmänna Biblioteksförening* (SAB); *Iconclass*; *National Library of Medicine* (NLM); *Engineering Information* (Ei); *Mathematics Subject Classification* (MSC) ir *ACM Computing Classification System* (CCS). Taip pat aprašomi klasifi-

kacijos taikymo automatizuotoms paslaugoms projektai, tokie kaip *Nordic WAIS/WWW Project*, *Project GERHARD* ir *Project Scorpion*.

SRU/SRW

<http://www.loc.gov/standards/sru/>

SRU (*Search/Retrieve via URL*) – tai standartinis XML grindžiamas interneto užklausų paieškos protokolas, kurį naudojant vartojama CQL (*Contextual Query Language*) – standartinė užklausos sintaksė.

Statement of International Cataloguing Principles

<http://www.ifla.org/VII/s13/icc/#imeicc>

Tarptautinių katalogavimo principų išdėstymas

Siekiant efektyvumo, regioninius pasitarimus buvo nutarta rengti penkiuose pasaulio žemynuose. Tai iš esmės sutampa su IFLA generaline konferencija, kuri vyksta kasmet rugpjūčio mėn. Pasitarimai vyko: 2003 m. Frankfurte, Vokietija (Europos šalys ir Anglų-amerikiečių katalogavimo taisyklių rengėjai); 2004 m. Buenos Airėse, Argentina (Lotynų Amerikos ir Karibų šalys); 2005 m. Kaire, Egiptas (arabiškai kalbančios Artimųjų Rytų ir Šiaurės Afrikos šalys); 2006 m. Seule, Pietų Korėja (Azijos šalių taisyklių rengėjai ir atstovai); 2007 m. Pretorijoje, Pietų Afrika (Afrikos šalys į pietus nuo Sacharos). Šis dokumentas padės pamatus pirminiems IFLA tikslams pasiekti – padėti plėsti bibliografinės informacijos mainus tarp bendruomenių, nepaisant kalbos ir rašto skirtumų.

Subject Authority Cooperative Program (SACO)

<http://www.loc.gov/catdir/pcc/saco/>

Dalykų autoritetinių duomenų korporatyvinės programos (*Subject Authority Cooperative Program (SACO)*) tikslas – padėti bibliotekoms teikti Kongreso bibliotekai dalykines rubrikas ir klasifikacinius indeksus pagal Korporatyvinio katalogavimo programą (*Program for Cooperative Cataloging (PCC)*).

Subject Headings Authority File (SWD)

<http://www.ddb.de/eng/standardisierung/normdateien/swd.htm>

Dalykinių rubrikų autoritetiniame faile (*Subject Headings Authority File*) pateikiamas sunormintas, terminologiškai kontroliuojamas žodynas. Jam sudaryti naudojami šaltiniai išvardyti sąraše *Liste der fachlichen Nachschlagewerke* (<http://support.d-nb.de/swd/listeNSW/index.htm>). Pateikiamos dalykinės rubrikos ir jų nuorodų protokolai pagal taisykles *Rules for the Subject Catalogue* (http://www.d-nb.de/service/publikationen/publ_gedr/htm#rswk) ir *Rules for Application of the RSWK and SWD* (http://www.ddb.de/eng/service/publikationen/publ_gedr.htm#praxis). Dalykinės rubrikos aprėpia visas žinių sritis, jos suklasifikuotos pagal ISO šalių kodus (http://www.ddb.de/eng/standardisierung/normdateien/lc_hilfe.htm) ir SWD dalykų grupes (<http://www.ddb.de/eng/>

standardisierung/normadateien/swd_not_hilfe.htm). SWD rengia ir kasdien naujina projekte dalyvaujančių bibliotekų indeksuotojai.

Tools for Authority Control – Subject Headings

<http://www.loc.gov/csd/lcsh.html>

Autoritetinių įrašų tvarkybos priemonės – dalykinės rubrikos

Sąrašas apima autoritetinių įrašų tvarkyboje vartojamas dalykines rubrikas, pasiūlytas Katalogavimo platinimo tarnybos (*Cataloguing Distribution Service*).

UNIMARC

<http://www.ifla.org.sg/VI/8/up.htm>

Duomenų kompiuterio skaitoma forma pateikimo ir keitimosi jais standartas. Už UNIMARC, kurį šiuo metu sudaro keturi formatai – bibliografinis, autoritetinių įrašų, klasifikacijos ir fondų duomenų – priežiūrą ir naujinimą atsakingas Nuolatinis UNIMARC komitetas.

Universal Decimal Classification

<http://www.udcc.org/>

Universioji dešimtainė klasifikacija (UDK) – plačiausiai pasaulyje naudojama daugialbė visų žinijos sričių klasifikacijos sistema, sudėtinga indeksavimo ir paieškos priemonė. Ją iš Melvil Dewey klasifikacijos adaptavo Paul Otlet ir Nobelio premijos laureatas Henri La Fontaine; pirmą kartą ji buvo išleista (prancūzų kalba) 1904–1907 m. Nuo to laiko dažnai taisoma ir tobulinama, ji tapo lanksčia ir efektyvia visų rūšių bet kokiomis laikmenoms pateikiamos informacijos bibliografinių įrašų tvarkymo sistema (ji puikiai tinka daugiapieniams informacijos rinkiniams). Jos struktūra leidžia lengvai inkorporuoti naujus pasiekimus ir žinių sritis. Pati kodų sistema (sudaryta iš arabiškų skaitmenų ir įprastų skyrybos ženklų) nesusieta su jokia konkrečia kalba ar rašto sistema, o pridėtiniai skyrių apibūdinimai išversti į daugelį kalbų. UDK yra taikoma visame pasaulyje ir išsamiai arba iš dalies publikuota 23 kalbomis. Laidos anglų kalba plačiai taikomos tiek anglakalbėse šalyse, tiek tose šalyse, kuriose anglų kalba yra viena iš oficialiųjų arba darbinė kalba (Britų salos, Kanada, Australija, Naujoji Zelandija, Indija, keletas Afrikos šalių), jų vaidmuo labai žymus ir kitose kultūrose.

USEMARCON Plus – The Universal MARC Record Converter

<http://www.bl.uk/bibliographic/usemarcon.html>

USEMARCON – tai taikomoji programa, leidžianti vartotojams keisti bibliografinius įrašus iš vieno MARC formato į kitą.

Using National Bibliography Numbers as Uniform Resource Names

<http://www.ietf.org/rfc/rfc3188.txt>

Valstybinės bibliografijos numerių kaip universalių išteklių vardų vartojimas

Valstybinės bibliografijos numeriai (nuolatiniai ir unikalūs identifikatoriai, suteikiami nacionalinių bibliotekų) naudojami URN (*Uniform Resource Names*) modelyje ir URN sintaksėje, apibrėžtoje RFC 2141.

Web world of authority control

<http://www.lib.byu.edu/%7Ecatalog/catalogwebsite/authority/index.htm>

Autoritetinių įrašų tvarkybos saitynas

Bibliografinis sąrašas, apimantis priemones, tezaurus, Kongreso bibliotekos svetaines, straipsnius, seminarus, mokslo žurnalus, ALA komitetus, diskusijų sąrašus, bibliotekas ir teikėjus, kurie susiję su autoritetinių duomenų tvarkyba arba gali būti naudingi rengiant autoritetinius įrašus. Šis sąrašas sudarytas remiantis daugeliu interneto svetainių apie autoritetinių įrašų tvarkybą; tai bandymas padėti bibliotekininkams ir kitiems lengviau ir sparčiau tvarkyti autoritetinius įrašus.

Z39.50

<http://www.loc.gov/z3950/agency/>

Z39.50 (ISO 23950) yra informacijos paieškos standartas. Jis oficialiai žinomas kaip *ANSI/NISO Z39.50-1995 – Information Retrieval (Z39.50): Application Service Definition and Protocol Specification* („ANSI/NISO Z39.50-1995. Informacijos paieška (Z39.50): Taikomosios programos paslaugos apibrėžtis ir protokolo specifikacija“). Šiame dokumente pateikiamos taisyklės ir procedūros, taikomos nustatant dviejų sistemų, sąveikaujančių ieškant duomenų bazėje ir gaunant informaciją, režimą.

11. Priedas. Valstybinės bibliografijos numeris (*National Bibliography Number* (NBN))

Struktūra

Kai buvo rengiamas šis dokumentas, dar nebuvo jokios valstybinės bibliografijos numerio specifikacijos, kuri būtų patvirtinta tarptautiniu lygiu. Valstybinės bibliografijos numeriui URN (*Universal Resource Name*) vardų erdvės identifikatorių užregistravo Nacionalinių bibliotekų direktorių konferencija (CDNL).

Visi URN sudaryti iš raidžių „URN“, po kurių seka vardų erdvės identifikatorius (*Namespace Identifier* (NID)) ir vardų erdvės specifinė eilutė (*Namespace Specific String* (NSS)). Valstybinės bibliografijos numerio NID yra „nbn“, o NSS sudaro trys dalys:

1. Prefiksas

ISO 3166 šalies kodas – 2 raidžių kodas, pavyzdžiui, GB

arba

ne ISO prefiksas, pavyzdžiui, LCCN.

Kongreso biblioteka yra pasaulinė NBN vardų erdvės registravimo agentūra, kuri registruoja ne ISO prefiksus.

2. Skyrybos ženklai

Brūkšnelis visada vartojamas prefiksui ir trečiajam komponentui – NBN eilutei – atskirti.

Dvitaškis vartojamas tik tuomet, kai NBN vardų erdvė, kurios komponentas yra šalies kodas, dar padalinta į smulkesnius vardų poerdvius, priskirtus patikimoms organizacijoms.

pavyzdys   urn:nbn:fi:st for Statistics Finland
                  urn:nbn:fi:vn for Finnish State Council

NBN eilutė

NBN eilutė vienareikšmiškai identifikuoja elektroninį dokumentą nacionaliniu lygiu.

NBN eilutėje gali būti rašoma patikrai naudojama kontrolinė suma, tačiau tai neprivaloma.

Schemiškai tai atrodytų taip:

urn:nbn:<ISO 3166 šalies kodas>-<priskirta NBN eilutė>

pavyzdys urn:nbn:fi-fe976238

urn:nbn<ISO 3166 šalies kodas:vardų poerdvio kodas>-<priskirta NBN eilutė>

pavyzdys urn:nbn:fi:st-123456

urn:nbn:<ne ISO registruotas prefiksas>-<priskirta NBN eilutė>

pavyzdys urn:nbn:LCCN-9920567

Kiti klausimai

Kiekvienos nacionalinės bibliotekos patvirtintos gairės nustato, kada skirtingoms kūrinio versijoms būtina priskirti tą pačią, o kada – skirtingas NBN eilutes. Tai tinka tik rankiniu būdu atliekamam priskyrimui.

NBN nėra nustatyta jokia siejimo sistema. Registracijos dokumente siūloma, kad siejimas būtų atliekamas per valstybinės bibliografijos duomenų bazes, saityno indeksus arba archyvus.

Valstybinė bibliografija skaitmeniniame amžiuje: patarimai ir naujos kryptys

Kalbos redaktorė Aurelija Tebelškienė
Maketavo Eglė Šileikienė

2011-11-16. 8,3 leidyb. apsk. l. Tiražas 200 egz. Užsakymas 10.
Išleido ir spausdino Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka,
Gedimino pr. 51, 01504 Vilnius